

Studia Theologica Transsylvaniensia

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus
Teológia Kar Pasztorál-teológia Intézetének folyóirata

19/1

TARTALOM

TANULMÁNYOK

FERENCZI SÁNDOR

Az idők jelei és pasztoráció a főegyházmegyében

DIÓSI DÁVID

Az individualizmus a posztsekuláris társadalomban

ANDRÁS ISTVÁN

Preskolasztika és „posztmodern”

TAMÁSI ZSOLT

Papi forradalmi magatartások a megtorlások tükrében

KONDOR ÁGOTA

Tanítási, oktatási elvek

az Erdélyi Római Katolikus Státus iskoláiban a század elején

VIRT LÁSZLÓ

A materializmus két formájának bírálata

BAKÓ CSONGOR ISTVÁN

Máig fellelhető hivatalos és népi vallásossághoz kötődő

(szak)kifejezések az orvosi szótárban (1)

FORRÁS

MÁRTON ÁRON

Búcsúbeszéd Zomora Dániel nagyprépost fölött, 1944. február 11.

MŰHELY

DALY ATTILA

Nevelés a posztmodern kultúrában

SZEMLE

FERENCZI SÁNDOR

Az idők jelei és pasztoráció a főegyházmegyében¹

Abstract: According to the ruling of the 2. Vatican Council the church should be aware of the processes that determine the future of mankind. The Council calls these the signs of the times. The local church tries to find the adequate answers to these signs. It is not possible to have an adequate pastoral approach without this concern. Within the Alba Iulia Archdiocese there are two important issues: the crisis of the traditional folk church/community and the sad statistical facts. These both need a very carefully chosen pastoral approach. The article not only presents the problems but tries to give an answer, too. The thousand year old diocese and its priests, communities had always been able to find the right answers to all the challenges within a tormented history and to assure the future of the church.

Keywords: signs of the times, Alba Iulia Archdiocese, migration, pastoral care, traditional folk church/community, statistics, catechesis, sermon, family care, ecumenism, Reformation, communism, priests, religious orders

A címben szereplő *idők jelei* kifejezést a II. vatikáni zsinatnak az *Egyház a mai világban*² című lelkipásztori konstitúciójából kölcsönöztem. A zsinati szövegben ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk:

....az Egyháznak mindig kötelessége vizsgálni és az evangélium fényénél értelmezni az idők jeleit, azért, hogy minden nemzedéknek megfelelő módon tudjunk választ adni az emberek örök kérdéseire a jelen és az eljövendő élet értelméről és e kettő összefüggé-

¹ A dolgozat a Gyulafehérvári Főegyházmegye papjainak 2015-ben tartott rekollekciós előadás szerkesztett változata.

² *Gaudium et spes*. A továbbiakban: GS.

*seiről. Így tehát ismernie és értenie kell a világot, melyben élünk, várakozásait, vágyait és gyakran drámai vonásait (4.).*³

A zsinat meghatározása szerint tehát az egyháznak figyelnie kell azokat a világban végbemenő folyamatokat, amelyek meghatározzák az emberiség jövőjét. Ezen a kifejezésen olyan fontos történelmi eseményeket értünk, amelyek jelentőségét nem csupán maga a tény adja meg, hanem az, hogy kifejezői az emberi történések irányát meghatározó egyetemes törekvéseknek (pl. a berlini fal leomlása). Az egyháznak fel kell ismernie az adott események jelentőségét, és az evangélium világosságánál megvizsgálva azt, nem szabad késlekednie a válaszokkal. A történelme folyamán, amikor az egyház ezt nem tette meg, akkor ennek szomorú következményei lettek. Éppen ezért figyelmeztet Ferenc pápa az *Evangelii Gaudium* (2013) kezdetű apostoli buzdításában: *...minden közösséget arra buzdítok, hogy „legyen éber az idők jeleinek vizsgálatára”. Súlyos felelősségről van szó, mert korunk néhány összetevője, ha nem talál jó megoldásokat, az elembertelenedés olyan folyamatait képes beindítani, melyeket később nehéz lesz visszafordítani (51).*

A helyi egyházak a II. vatikáni zsinat szellemében keresik azokat az idők jeleire adandó válaszokat, amelyek nélkül elképzelhetetlen a mai kor elvárásainak megfelelő lelkipásztorkodás.

A Gyulafehérvári Főegyházmegyei Zsinat (rendelkezései 2001. december 2-tól vannak érvényben) a négy évi előkészülete során, valamint az ezt bezáró zsinati ülésen is tulajdonképpen az

³ A GS 11. p.: *Isten népe a hittől indítva, mellyel hiszi, hogy az Úr Lelke, mely betölti a földkerekséget, vezérli az eseményekben, szükségletekben és vágyakban – melyekben korunk embereivel, együtt részesedik –, próbálja felismerni, hogy közülük melyek Isten jelenlétének vagy tervének igaz jelei...*

idők jeleire adandó válaszokat kereste és fogalmazta meg, amelyek a *Zsinati Könyvben*⁴ nyertek megfogalmazást.

A továbbiakban, figyelembe véve a világban zajló eseményeket, szeretnék – a főegyházmegyénkre és papságára fókuszálva – néhány, a lelkipásztorkodással kapcsolatos gondolatot megosztani.

1. Mai helyzet

A pasztoráció számára az utóbbi évtizedek legnagyobb kihívása az önkéntes és a kényszerű mobilitás, amely több évszázados közösségek eltűnéséhez vagy jobb esetben létszámbeli apadásához vezetett. Azok, akik messzire elkerültek a szülőföldről, akarva-akaratlanul megtapasztalják a gyökértelenséget. Ez azt jelenti, hogy az új környezetükben nem léteznek számukra azok a biztos fogódzók, amelyek a *kiinduló* közösségükben mindennapi életük velejárói voltak. Sajnos – megtapasztaltam – olykor egy tömbkatolikusnak nevezett közösségből szórványba vagy nagyobb városba elkerült híveink egy része nem kapcsolódik be az új lakhelyén található egyházközség életébe. Könnyen mondhatjuk ezekre, hogy tulajdonképpen előbbi otthonukban sem voltak meggyőződéses, öntudatos katolikusok, így hát sokat nem veszítettünk velük. Ennek ellenére is veszteségnek kell tartanunk az elvándorlásukat, mert kapcsolatban voltunk velük, s a közösség keresztény értékrendje többé-kevésbé befolyásolta magatartásukat. Nem elég megkérdőjelezni öntudatos katolikuságukat, hanem gondolnunk kell a valamikori egyházközség híveinek és lelkipásztorainak esetleges felelősségére is. A gyökértelen emberről szokták mondani, hogy könnyebben válik a téves

⁴ *Zsinati Könyv*. Kiadja a Gyulafehérvári Főegyházmegye. Kolozsvár 2001.

eszmék áldozatává, mert az ember természetéből adódóan társas lény (*zoon politikon*), és éppen ezért az új környezetében is minél előbb társaságra vágyik. A szekták ez utóbbit kihasználva igyekeznek minél előbb lecsapni rájuk.

Az emberekkel együtt a vallások is vándorolnak, aminek következtében gyorsan összekeverednek a hagyományos vallási monokultúrák. Olyan országokban, ahol évszázadokon keresztül a katolikusokon kívül alig éltek mások, ma már velük együtt élnek protestánsok, ortodoxok, de zsidók, muzulmánok, buddhisták és hinduk is. A legkülönbélebb vallások, vallási mezbe öltözött csoportosulások jelennek meg (pl. a Magyar Boszorkányszövetség, amelynek 2011-ben 11 538 tagja és 652 boszorkányfészke volt⁵). Egyre többen vannak azok, akik felekezet nélkülinek vallják magukat, sőt az ateisták⁶ aránya is növekszik. Azt is észre kell vennünk, hogy a mai világunkban jelen van a vallási reneszánsz is, hiszen tanúi vagyunk a különböző világvallásokban történő *lelki ébredésnek*, amelyik olykor vallási fanatizmusba torkollik.

Sajnos úgy tűnik, hogy korunk európai hangadói mindent megtesznek, hogy a kereszténységnek még a nyomait is eltüntessék a *totalitárius barbárság és a liberális hedonizmus érdekében*. A liberális (toleráns) társadalom ugyan nem üldözi a keresztényeket, de olykor kimutatható az a szellemi és erkölcsi terror, amely nem közvetlenül az intézményekből indul ki, hanem abból a befolyásból, amelyet az elvilágiasodott (szekularizált) társadalom gyakorol a médiára, iskolára, törvényhozókra stb. Számukra *természetes* az emberellenes törvények meghozatala, az

⁵ Forrás: <http://www.boszorkanyszovetseg.hu>. (Letöltve: 2016. április 21.)

⁶ A kortárs ateistákról lásd: DIÓSI DÁVID: *Egyházam a posztmodernben. A dialógus-„kényszer” ideje*. Vigilia Kiadó. Budapest 2014. 96–114.

erkölcs likvidálása, a régi struktúrák lerombolása, a megszentelt dolgok aláaknázása.⁷

Tanúi vagyunk a kereszténység társadalmi téren való térvésztesének. Elegendő csak arra utalnunk, hogy az első századok keresztényei évszázadokon keresztül *tertium genus*-nak, harmadik népnek, harmadik társadalomnak tekintették magukat. Eszkatologikus társadalomként állították szembe magukat az első genusszal, a világ népeinek valamennyi társadalmát szimbolizáló görögökkel, és a második genusszal, a zsidókkal, a Sinai hegynél alapított társadalmi renddel. Tagjainak nem földi, hanem mennyei polgárjogot ígértek, az egyházat *societas perfectá*nak tekintették, az emberek mindennapjait az egyházi év határozta meg. Ha a mába ugrunk, akkor tudomásul kell hogy vegyük: a keresztények olyan ügyekben, mint a társadalom, már nem közvetlenül illetékesek. Az egyház már csak az általános társadalomnak vallási alrendszere.⁸

Az egyház, a kereszténység attól függetlenül, hogy a mai társadalom melyik *alrendszerébe* tartozik, jelen van, és kisebb-nagyobb intenzitással próbálja betölteni a kovász szerepét. Ennek a szerepnek a betöltése közben természetesen szembetalálja magát azokkal a lelkipásztori kihívásokkal, amelyek híveinek pasztorációjában jelentkeznek. Véleményem szerint főegyház-megyéinkben két nagyon fontos lelkipásztori kihívásra kell *választ adnunk*: a népegyház krízisére és a statisztikai adatok lehangoló számadataira.

a) A népegyház krízise

A népegyház egy szakkifejezés, amely az egyháznak egy konkrét – történelmi korban kialakult, történelmi adottságok-

⁷ Vö. MOLNÁR Tamás: *Keresztény humanizmus*. Győr 2007. 185–188.

⁸ Vö. LOHFINK Norbert: *Álmok az egyházzól*. Szeged 2004. 138–139.

hoz kötődő – formáját jelöli, és nem tévesztendő össze a népi vallásossággal (jámborsággal).⁹

De bővebben mit is értünk népegyházon? A népegyház azt az egyházat, illetve társadalmat jelöli, amelyben a társadalom, a nép mindennapi élete nagyjából egybeesett a vallás, az egyház életével. A társadalom és a vallás, az állam és az egyház egy évezreden át szinte teljesen összefonódott. A társadalom minden tagjától megkövetelte a követendő keresztény ételszabályokat. A települések mindennapjai igazodtak az egyházi év eseményeihez. A keresztény szemlélet átjárta a közösség mindennapjait, a szokásokat, az ünnepeket – a születéstől a halálig.

Napjainkban viszont a gazdaság, a tudomány, a politika, a művészet, az élet egyre több szférája önállósult, sőt olykor szembe fordult az egyházzal.¹⁰ Azt, hogy a népegyház – a társadalom és az egyház teljes összefonódása – megszűnt, talán nem kell igazolnunk. XVI. Benedek pápa bíboros korában arra figyelmeztetett, hogy *el kell búcsúznunk a népegyház eszméjétől. Valószínűleg egy másfajta, új egyháztörténeti szakasz áll előttünk, melyben*

⁹ A népi vallásossággal (jámborsággal) kapcsolatban VI. Pál pápa (1975) a következőkre figyelmeztetett: *A lelkipásztori buzgóság fogja megmutatni mindazoknak, akiket az Úr az egyházi közösségek élére helyezett, milyen magatartást tanúsítsanak a népi jámborság különböző megnyilatkozásaival szemben, amelyek lehetnek értékesek is, gyatrák is. Mindenesetre kell hogy érzékünk legyen hozzájuk, igyekezzünk lemérni benső indítékaikat és fölmérni értékeiket, irányítsuk szívesen, hogy tévútra ne jussanak. Helyes vezetés mellett a népi jámborság elvezetheti a tömegeket az Istennel való igazi találkozásra Jézus Krisztusban.* In: *Evangelii nuntiandi* (a továbbiakban: EN), 48.

¹⁰ Vö. TOMKA Ferenc: *Új evangelizáció. Egyházunk helyzete és feladatai az ezredfordulón.* Budapest 1999. 15–17.

*a kereszténység újra mustármag-jellé válik, látszólag jelentéktelen kis csoportokban...*¹¹

A népegyháznak ez az úgynevezett krízise nem került el a mi vidékeinket sem. A megváltozott társadalmi és gazdasági viszonyok nálunk is bomlasztóan hatnak az évszázados vallási hagyományokkal rendelkező közösségeinkre. Ma már a történelmi csemegék közé soroljuk azoknak a vizitációs jegyzőkönyveknek a jelentéseit, amelyek egy-egy egyházközség vallási életéről szólnak. Szebelébi Bertalan vikárius 1683-ik évi *Vizitációs jegyzőkönyvéből*¹² például megtudhatjuk, hogy a korondi egyházközségben egy valaki, *Simó András a templomot nem giakorlot*, ezért kézi kalodára ítélték.¹³

Főegyházmegyéinkben a *rendtartó székely falu*, valamint a más *típusú*, vallásilag és olykor etnikailag homogén közösségei felbomlóban vannak. Egyre több valamikori tiszta római katolikus vallású településen épülnek a más történelmi vallások templomai, imaházai (ez nem elítélendő, mert mi is megjelenünk náluk). A neoprotestáns (szekták) vallások is majd minden településen jelen vannak. A híveink vallási életét többnyire negatívan befolyásolja ez a bő *vallási választék*. Fájó lélekkel tapasztaljuk, hogy a vallási kisebbségben élő híveink egyre nehezebben tudnak ellenállni a különböző felekezetek csábításainak.

¹¹ RATZINGER Joseph: *A föld sója. Kereszténység és katolikus egyház az ezredfordulón*. Budapest 2005. 12.; Vö. II. János Pál: *Átlépni a remény küszöbén*. Kaposvár (JLX) 1994, 196–197.

¹² Szebelébi Bertalan vikárius *Vizitációs jegyzőkönyve* megtalálható a Székelyudvarhelyi Római Katolikus Plébánia Levéltárában.

¹³ Bennünket kissé meglep ez a büntetőeljárás, de nem szabad elfelednünk, hogy ez a korszak az úgynevezett *vallásos Erdély kora*, amikor országgyűlési határozatok születtek a vallásos élet ápolása, illetve előmozdítása érdekében.

A kommunizmus bukását követően a fiatal híveink közül egyre többen már nemcsak a településükhöz közelebb eső városokban, hanem más országokban keresnek munkahelyet, új otthont. Ezek kezdetben még eljátszanak a hazatérés gondolatával, de miután családot alapítottak, és gyerekeik is születtek, erre már ritkábban gondolnak. Az új körülményeik közepette olykor elszakadnak az egyházuktól, gyerekeiket még hazaviszik megkeresztelni, de további vallásos életük hogyanja bizonytalan...

b) Statisztikai adatok

Az utóbbi évtizedek egyházi sematizmusai és statisztikái, valamint az állami népszámlálás adatai a gyulafehérvári főegyházmegye híveinek számbeli megfogyatkozásáról (főleg a szórványban) értesítenek.

A főegyházmegyében, főleg az első világháborút követően, napjainkig tart a szórványplébániák lassú eltűnésének folyamata. Az 1830-as sematizmus szerint például a tizenkilenc fehérvári főesperességhez tartozó mindenik plébániának volt ki-nevezett plébánosa, illetve helyben lakó papja, mára ezek közül csak öt plébánián lakik plébános, ezek: Borbánd, Gyulafehérvár, Nagyenyed, Szászsebes, Tűr.¹⁴ Fontosnak tartom megjegyezni azt is, hogy a katolikus restauráció idején az egyes vidékeken létrehozott, illetve visszaállított plébániák körül nem jött létre a székelyföldihez hasonló tömbkatolikusság. Ezek közül kivételnek számít az iparosítás nyomán kialakult nagyobb városok katolikussága, habár ők sem nevezhetők tömbkatolikusságnak a többséghez képest. Ez utóbbiak léte, amint napjainkban is látjuk, többnyire a munkahelyek, illetve a megélhetési lehetőségek függvénye.

¹⁴ FERENCZI Sándor: *Főegyházmegyénk pasztorációja számokban: múlt és jelen*. In: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 17 (2014/1) 23–60. Itt: 56.

Az utóbbi évtizedek romániai népszámlálási adatai az úgynevezett magyar történelmi egyházakra nézve lehangoló adatokkal szolgálnak:¹⁵

Év	Róm. kat.	Református	Unitárius	Össz.
1992	1 161 942	802 454	76 708	2 041 104
2002	1 028 401	692 550	66 846	1 787 797
2011	870 774	600 932	57 686	1 529 392
Különbözet 1992–2011	–291 168 (–25,05%)	–201 522 (–25,11%)	–19 022 (–24,79%)	–511 712 (–24,98%)

A fenti számadatok egy részét lebontva kilenc erdélyi megyére (ahol a főegyházmegye híveinek túlnyomó többsége él), a római katolikusok lélekszámát figyelembe véve, az alábbi számokkal szembesülünk:

Megye	Népszámlálás éve			Különbözet 1992–2011
	1992	2002	2011	
Beszterce	4 500	3 744	3 041	–1 459 (32,42%)
Brassó	29 732	23 350	17 800	–11 932 (40,13%)
Fehér	6 208	5 010	3 369	–2 839 (45,73%)
Hargita	228 884	212 734	200 663	–28 221 (12,32%)
Hunyad	26 981	21 431	15 367	–11 614 (43,04%)
Kolozs	32 729	26 014	22 570	–10 159 (31,03%)
Kovászna	85 648	80 272	73 739	–11 909 (13,90%)
Maros	63 933	55 174	48 530	–15 403 (24,09%)
Szeben	8 436	6 527	4 976	–3 460 (41,01%)
Összesen	487 051	434 256	390 055	–96 996 (19,91%)

¹⁵ A statisztikai adatok lelőhelye: www.recensamintromania.ro. Letöltve: 2015. július 23.

A főegyházmegye által leközölt 2005. évi, valamint a 2014. évi statisztikai adatai – tíz év – az alábbiakról árulkodnak:

Év	Hívek száma	Keresztelés	Első-áldozás	Házasság			Temetés
				Tiszta	Vegyes	Összesen	
2005 ¹⁶	360745	4208	3874	1274	759	2033	5179
2014 ¹⁷	326419	4016	3628	1065	721	1786	5071
Külön-bözet	-34326	-192	-246	-209	-38	-247	-108

Több mint 34 ezerrel lettünk kevesebben tíz év alatt (évente 1400-zal), a többi számadatok is ennek függvényében alakultak.

A fenti számadatok alapján megállapítható, hogy főegyházmegyénk híveinek lélekszáma napjainkban többé-kevésbé a száz évvel ezelőtti szinten található. Egyre több a szórványplébánia, amelyekben a hívek lélekszáma drasztikusan csökken. Óriási terhet jelent ezeknek a plébániáknak a fenntartása: probléma az itt található épületek állagmegőrzése, a plébánosok javadalma-zása. Sajnos előfordult, hogy a szórványplébániára való helyezést a papok egy része büntetésnek tekintette.

2. Teendők

Az utóbbi évtizedekben a keresztények vallásosságának számszerű mutatói világviszonylatban többé-kevésbé folyamatosan romlanak.¹⁸ Valójában azonban a vallásosság nem mérhető, mert *csak Isten lát a szívekbe*. A szociológusok a

¹⁶ Gyulafehérvári Érsekség, 322/2006. sz.

¹⁷ Gyulafehérvári Érsekség, 461/2015. sz.

¹⁸ Korunk vallásosságáról bővebben: DIÓSI DÁVID: *Posztmodern vallásosság? Milyen módon vallásos korunk embere?* In: Vigilia 76 (2011). 722–730; DIÓSI DÁVID: *Egyház és posztmodern. Korunk vallásossága és esztétizáló hajlama*. Szent István Társulat–Verbum. Budapest–Köszvár 2012. 31–108;

templombajárás, imádságaink és vallásos énekeink ismerete, a vallási hagyományaink elsajátítása, vallási öntudatunk, vagyis a vallás látható arcának alapján beszélnek a vallásosság mutatóiról.¹⁹ A pasztorálteológusok – és nem csak – kongatják a vészharangot, hogy ezt a folyamatot, ha nem is lehet megállítani, valamilyen formában mérsékelni kell. Úgy tűnik, hogy már nem is merünk külső misszióról beszélni, hanem csak a maradék nyáj pasztorációjára összpontosítunk. Talán ide illik Beer Miklós váci püspök kissé kemény megjegyzése, aki azt mondta, hogy nem szeretne egy *önszórakoztató gettóegyházat*...²⁰ Természetesen ezt egyikünk sem szeretné, hiszen nem erre kaptunk hivatást. De ahhoz, hogy ez ne így alakuljon, a hívek pasztorációját illetően elképzelésekre, víziókra van szükség. Egy víziókkal teli egyház füle nyitott a Szentlélekre. Ő ugyanis az, aki nemcsak a föld, hanem az egyház arculatát is állandóan megújítja. Isten lelke jelen van az egyház minden életmegnyilvánulásában. Zulehner szerint *ahhoz, hogy a víziók inkarnálódjanak, beletestesüljenek a történelembe, szükség van struktúrákra, de a struktúrák nem helyettesíthetik a Lélek adta víziókat*... Az egyház átépítése Eu-

DIÓSI DÁVID: *Posztmodern spiritualitás? Egy divatfenomén az egyház szolgálatában?* In: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 14 (2011), 173–185.

¹⁹ Vö. TOMKA Miklós: *A legvallásosabb ország? Vallásosság Szatmárban, Erdélyben, Romániában*. Budapest – Piliscsaba 2005. 10.

²⁰ „Ideje volna visszanyerni az egyensúlyunkat, s akkor nem kéne olyanokat hallgatnom az ismerőseimtől, hogy egyházunkat a »műemlék templomaink fojtják meg«. Hatalmas feladataink vannak: oktatás, nevelés, családok és nehéz sorsúak felkarolása. Ezekre sokkal több energiát kell fordítania az egyháznak, és képesek is lennénk rá. Ehhez, ismétlem, egyetlen út vezet, ez pedig az önkritika: őszintén megvizsgálni, hogy Jézus Krisztus mit szán az Egyház feladatául. Vajon tényleg a Föld sója vagyunk-e?” Beer Miklós püspök: *Elgettósodott az egyház, megborult az egyensúly*. Forrás: http://szemlelek.blog.hu/2015/01/09/beer_miklos_puspok_elgettosodott_az_egyhaz_megboru. Letöltve: 2015. július 16.

rópa és Észak-Amerika hagyományos keresztény kultúráiban manapság inkább a struktúrák és kevésbé a lelki víziók körül forog. Inkább intézményekről és hatáskörökről van szó, mint célokról... Az egyházak struktúraátalakításon mennek keresztül. A hagyományos egyházi működést próbálják orvosolni. Hogyha az átépítés véget ér, akkor jöhet el, már ha egyáltalán eljőhet, a víziókról való gondolkodás ideje.²¹

Az evangelizációnak új utakat kell keresnie, hangsúlyozza a II. vatikáni zsinat, valamint az ezt követő számos egyházi dokumentum.²² Egyre többen fogalmazzák meg *Az egyház a mai világban* című konstitúció nyomán, hogy nem a kereszténység van válságban, hanem a kereszténységnek egy adott egyházas formája – a népegyház –, s hogy egy új stílusú lelkipásztorkodásra van szükség.

Tomka Ferencnek az a véleménye, hogy a lelkipásztorkodásnak – és a jelen egyházának – alapvető problémája az, hogy a tökéletesen megváltozott körülmények között változatlanul a népegyház kategóriáiban gondolkodik, cselekszik.

Amint a teológiában és a többi tudományokban beszélnek *paradigmaváltásról*, a lelkipásztorkodásban is erre van szükség. Megjegyzem, hogy a II. vatikáni zsinat dokumentumai is erre a paradigmaváltásra ösztönzik a lelkipásztorkodó papságot. Ez azt jelenti, hogy a lelkipásztorkodásban is újra át kell gondolni

²¹ Vö. NEUNER Peter – ZULEHNER M. Paul: *Jöjjön el a te országod*. Verbum, Kolozsvár 2014. 159–161.

²² Nagy örömkre szolgál, hogy sok lelkipásztor, szerzetes és világi evangelizáló buzgóságában **új utakat keres**, hogy alkalmasabban közvetítse az evangéliumot. Bátorítunk minden lelkes kezdeményezést, ami e téren ma az egyházban történik. Vonatkozik ez először is a dolgok átgondolására, továbbá olyan úgy egyházi szolgálatokra is, amelyek az evangelizáció lendületét hivatottak megújítani és megerősíteni. EN, 73.; *Christifideles laici* (1987), II. János Pál pápa a világiak küldetéséről: ...a hit tisztaságát, mélységét és gyarapodását csak egy **új evangelizáció** tudja megerősíteni... 34.

az eddig természetesnek, sőt axiómának tartott alapelveket, és korunk megváltozott helyzetéhez alkalmazott lelkipásztori *stratégiát* kell kidolgozni. Figyelemreméltó, hogy azok az egyházi rendelkezések, amelyek új paradigmákat – alapelveket és célokat – tartalmazó lelkipásztorkodás körvonalát írják elő, lényegileg *ugyanazok*, mint amelyeket az újszövetségi Szentírásban, az ősegyház és az egyházi megújulások lelkipásztorkodásában fellelhetünk.²³

A II. vatikáni zsinat által a világegyházba hozott paradigmaváltás nálunk, a kommunista rendszer miatt, lassított formában jelentkezett. Márton Áron közvetlenül a zsinat után, 1965-ban a rá jellemző óvatossággal buzdította a papságot: *...kell mozgatni a tétleneket, akik túlzottan ragaszkodnak a megszokotthoz, a túlzókat pedig vissza kell tartani a megfontolatlan személyes kezdeményezésektől, nehogy a dolgok egészséges fejlődésének ártsanak.*²⁴

Joggal kérdezhetjük: egy adott közösség pasztorációjáért felelős lelkipásztor az egyháza elvárásainak hogyan tud a legjobban megfelelni anélkül, hogy az esetleges sikertelenségei miatt frusztrálnak, csalódottnak érezné magát. Ne csak megtartsa a reabízottakat, hanem missziós lelkületével a kívülállókat is megnyerje. Ne feledjük azonban, hogy a pasztoráció hogyanja az első keresztény közösségek megalapításától napjainkig mindig

²³ A *Katekézis Általános Direktóriuma* (1997) összefoglalja és tartalmazza a legtöbb új lelkipásztori paradigmát: a mai lelkipásztorkodás és az új evangelizáció alapelveit. Ezek közül hadd említsek meg néhányat: közösség kialakítása (communio), felnőttek katekézise, katekumenátus. Vö. TOMKA Ferenc: *Új evangelizáció. Egyházunk helyzete és feladatai az ezredfordulón.* Budapest 1999. 17–19.

²⁴ Vö. BEREZKI Silvia : *A hagyománytól az élményszerűségig – és vissza? Megtörtént vagy óhajtott paradigmaváltások az ifjúsági pasztorációban...* In: *Keresztény Szó*, 2009/2. 5–8. Itt: 5.

az adott korszak függvénye is volt. Az örök igazságok mindig ugyanazok maradtak, de változott ezeknek a közvetítési módja.

A jelen pasztorációs kihívásai nem követelnek a lelkipásztoroktól rendkívüli, csodás dolgokat, hanem egyszerűen csak annyit, hogy a jól kitaposott lelkipásztori ösvényeken haladva mindenki a kapott karizmáinak kamatoztatásával, a mai kor emberének érthető módon, az idők jeleit figyelembe véve hirdesse az evangéliumot. Éppen ezért fontosnak tartok kiemelni néhány olyan lelkipásztori *cselekvést*, amely az egyház történelme folyamán, a fontossági sorrend váltakozásával és a lelkipásztorok *ügybuzgóságának* függvényében, mindig is jelen volt.

Igehirdetés: A II. vatikáni zsinat *Lumen gentium* kezdetű, egyházzal szóló dogmatikus konstitúciója kiemeli, hogy *az egyházi rend szentségének erejéből, s Krisztusnak, a legfőbb és örök papnak képmása szerint (Zsid 5,1–10; 7,24; 9,11–28) az evangélium hirdetésére, a hívek lelkipásztori gondozására és az istentisztelet végzésére szentelik őket, mint az Újszövetség igazi papjait. Az egyetlen közvetítőnek (1 Tim 2,5) Krisztusnak hivatalában részesedve saját szolgálati fokozatukban mindenkinek hirdetik az isteni ígét (28.).*

A zsinat az igehirdetést első helyre teszi, hiszen *a hit hallásból ered*. Ferenc pápa korszerű, megújított igehirdetésről beszél, amely *még a langyosaknak és a hitüket nem gyakorlóknak is felkínálja a hit új örömét és az evangelizáló termékenységet.*²⁵

Szentségek kiszolgáltatása: Jézus egyetlen szentségről sem mondta, hogy a világ belőle fel fogja ismerni Istent, csak a Krisztusban eggyé vált közösségről. De minden szentség az egyház közösségébe kapcsol be, illetve a közösségben ad küldetést. Az *Egyházi Törvénykönyv* kiemeli, hogy szentségek *rendkívüli mó-*

²⁵ *Evangelii gaudium*, 11.

don közreműködnek az egyházi közösség kialakításában, megerősítésében és kifejezésében (840 k. vö. 437. k.).²⁶

Az egyes szentségek kiszolgáltatása alkalmat ad a lelkipásztoroknak arra, hogy a híveiket minél jobban bekapcsolják az egyházközség életébe. A szentséget kérőknek érezniük kell, hogy szeretettel vannak irántuk (ne az egyházi funkcionáriust lásák bennük). A szentségkiszolgáltatás alkalmával a lelkipásztor gesztusai, testtartása, testbeszéde, metakommunikációja, szavai mind azt szolgálják, hogy az isteni titok mintegy *megjelenüljön*. Ma már a szentségek illemtanáról is beszélünk, vagyis arról, hogy például az egyes szentségek kiszolgáltatása alkalmára a lelkipásztor leginkább mire legyen tekintettel.²⁷

Katekézis: A *Katekézis Általános Direktóriuma* (KÁD) figyelmeztet, hogy a katekézis legfőbb formája a felnőttek katekézise, amelyhez az összes többi hitoktatási formának (vagyis a gyermekek katekézisének is) igazodnia kell.²⁸ Ez nem csupán az intellektuális hitismeretek átadását, hanem a felnőttek Krisztusra (megtérésre) alapozott életének gondozását, a keresztény közösség folyton megújuló életre keltését, és a felnőttek missziós küldetésének gondozását jelenti.²⁹ A KÁD ezzel az ősegyház katekumenátusának³⁰ visszavezetésére figyelmeztet, amelynek során a megtérők *belenőnek* a plébániai közösségbe, és tanúságtevő életet élnek.³¹

Hívekkel való kapcsolattartás (családlátogatás): Az elkövetkezendő idők eredményes lelkipásztorokodása – véleményem

²⁶ TOMKA Ferenc: *Lelkipásztori szentségtan*. Budapest 2002. 42–45.

²⁷ Vö. KUMINETZ Géza: *Klerikusok kézikönyve II*. Budapest 2012. 455–492.

²⁸ KÁD 59. p.

²⁹ KÁD 175; 253–254. pp.

³⁰ KÁD 71. p.

³¹ Vö. TOMKA Ferenc: *Új evangelizáció. Egyházunk helyzete és feladatai az ezredfordulón*. Budapest 1999. 17–19.

szerint – a lelkipásztoroknak és kisegítőiknek a hívekkel való kapcsolattartásának is a függvénye lesz. Ferenc pápa arra figyelmeztet, hogy *juhszagú* lelkipásztorokra van szükség, akik a nyáj között élnek, ismerik őket. Ennek az elvárásnak leginkább úgy tudnak eleget tenni, ha látogatják őket. Nem elegendő az évi házszenteléskor tett látogatás. Szükség volna a rendszeres, és az úgynevezett rendkívüli családlátogatásokra is. Ez utóbbiak közé sorolhatjuk: a gyermekáldás előtt állókat (főleg vegyes vidékeken, ahol a gyermekek elkeresztelése – a vegyes házasság miatt – veszélyeztetet), házasságkötés előtt és után, veszélyeztetettek (elváltak és újrահázasultak; akiket rég nem láttunk a templomban; tanyán vagy másvallású környezetben élők; szenvedélybetegek), betegség és haláleset alkalmával stb. Ezek azok az alkalmak, amikor a hívek nagyon érzékenyek arra, hogy a környezetük hogyan viszonyul hozzájuk.

Ökumenizmus: Az ökumenizmussal kapcsolatban több egyházi dokumentum³² látott napvilágot, amelyek arra hívják fel a figyelmünket, hogy ne legyünk ennek az ellenzői és akadályozói, de arra is, hogy meggondolatlan lépéseket ne tegyünk az egység felé vezető úton. Vagyis a tanítóhivatal megnyilatkozásaival összhangban kapcsolódjunk be az ökumenizmusba.

Szükség van a jó értelemben vett ökumenizmusra, amely azt jelenti, hogy meghatározott keretek között gyakoroljuk. A felebaráti szeretet, a kölcsönös tisztelet, egymás megismerése az alapja mindennemű ökumenizmusnak. Sajnos olykor kampányíze van a nálunk folyó ökumenizmusnak. Az egységért való ima-

³² *Unitatis Redintegratio* (1964) – zsinati határozat; *Ökumenikus Direktóriumok* (1967, 1970, 1993) – Vatikáni Egységtitkárság; *Ut unum sint* (1995) – II. János Pál pápa enciklikája; *Dominus Iesus* (2000) – a Hittani Kongregáció nyilatkozata.

héten *barátkozás*, s ezt követően ki-ki igyekszik a másik ellenében őrizni a fogyatkozó nyáját.

3. Az idők jelei és az egyházmegyénk

Ezeréves egyházmegyénk papjai és hívei a nagy történelmi fordulók idején és után mindig felismerték azokat a tennivalókat – az idők jeleit –, amelyek az adott helyzetben arra voltak hivatottak, hogy biztosítsák az egyház számára az evangélium hirdetését, az egyházuk fennmaradását.

Hadd említsek három történelmi példát.

1. A reformációt követő időszakban, a paphiány miatt, a hívek lelkipásztori ellátásáról több egyházközségben a licenciátusok (egyházi megbízatással rendelkező világi férfiak) gondoskodtak.
1. A katolikus restauráció időszakában rövid időn belül megváltozik Erdély vallási térképe, annak ellenére, hogy nem volt erőszakos rekatolizáció.³³
1. A kommunizmus időszakában, amikor megszűnt az iskolai hitoktatás, az egyházközségek megtalálták a módját és feltételeit a plébániai hitoktatásnak. Olykor nyári konyhákat, pinchelyiségeket hittantermekké alakítottak át, kijátszva a kommunista hatóságokat gazdasági épület vagy egyéb ürügy címén építettek hittantermeket.

A fenti néhány példa alapján az elődeink által felismert idők jeleit úgy is értelmezhetjük, hogy megtalálták azt a jó értelemben vett *modus vivendit*, amely egy megváltozott politikai és társa-

³³ A történészek egy része ellenreformációról beszél, amely a katolikus vallás erőszakos terjesztésével járt. A történeti hűség kedvéért megjegyezzük, hogy előfordultak túlkapások, de tömeges áttérítésekről Erdélyben nem beszélhetünk.

dalmi rendszerben biztosította a hívek többé-kevésbé zavartalan pasztorációját.

4. A remény sugarai

A világban és a főegyházmegyéinkben – tőlünk függetlenül – tapasztalható negatív előjelek ellenére bizakodással tekintünk a jövőbe, mert a keresztény (a lelkipásztor) hivatásánál fogva a remény embere.³⁴ Észre kell vennie azokat a jeleket, amelyek arra biztatnak, hogy még nagyobb erőbedobással munkálkodjon Isten népe körében.

Ezen jelek közül hadd említsek meg néhányat.

a) Aránylag fiatal a lelkipásztorkodó aktív papságunk. Európa egyre több országában kongatják a vészharangot, hogy kiöregedőben van a katolikus papság, ami előbb-utóbb paphiányhoz vezet. Nálunk, ami az aktív egyházmegyes papságunk életkorát illeti, egyelőre nincs ok a panaszra. Főegyházmegyéinkben az egyházmegyes, aktív papság (281) átlagéletkora: **48,50 év**. A nyugdíjkorhatár feletti (65 évtől) aktív papok (38) aránya **13,52%**. Tehát a papságunk **86,48%-át** a középkorú vagy a fiatalabbak közé sorolhatjuk (60 évtől felfele 138 és 25 évtől 60 évig 143 az egyházmegyes aktív papok száma).³⁵

b) Azok az egyházközségek, amelyek hegyre épült város gyanánt irányt mutatnak. Vagy a csíksomlyói pünkösdi szombati búcsús szentmisén résztvevő fegyelmezett közösség (nem tö-

³⁴ A posztmodern kor reménykeltő erejéről: DIÓSI DÁVID: *A jövő egyházának „kényelmetlen” atyáinkfiai*. In: Studia Theologica Transsylvaniensia 15 (2012), 271–278; DIÓSI DÁVID: *Az egyszerű alma. „Mese” a posztmodern kor kellős közepéből*. In: Vigilia 80 (2015), 93–98.

³⁵ A vizsgált időszak 2015. július 1-jével véget ért. Az ezt követő időszakban történt személyi változások alapján véve lényegi változásokat a százalékokat illetően nem hoztak.

meg), amely még rossz idő esetén is megőrzi vallásos buzgóságát, a nagyobb egyházi ünnepeinken a gyóntatószékek előtt állók sora mind azt sugallják, hogy a reményt nem veszíthetjük el.

c) A kommunizmus bukását követően főegyházmegyénkben férfi és női szerzetesrendek jelentek meg, akik már a jelenlétükkel is pasztorálnak. A szerzetesek a helyi egyházban élnek, ez életük kerete, itt bontakoztatják ki hivatásukat hozzájárulva a helyi közösség lelki épüléséhez.³⁶

d) Lelkiségi csoportok aktív jelenléte. Papságunk talán kis- se idegenkedik tőlük, olykor lelki nonkonformistáknak nevezik őket. Ezeket a lelkiségi csoportokat hálaadással, türelemmel és nyitott szívvel kell fogadnunk.³⁷

e) Nem elhanyagolható az egyházi infrastruktúra kiépülése. Ezen értem azokat a közösségi házakat, termeket, ahová híveink összegyűlhetnek és megtapasztalhatják az együttlét örömét. Egyre több egyházközség rendelkezik ilyen infrastruktúrával.

5. A lelkipásztor személye

Az eredményes pasztoráció természetesen feltételezi – az egyházi hierarchia okán is – az egyházközség élén álló felszentelt lelkipásztort.³⁸ Már nagyon sokan elmondták és leírták azt, hogy napjainkban milyen típusú lelkipásztorokra volna leginkább

³⁶ *Vita Consacrata* (1994) apostoli levél, 49. p.

³⁷ Vö. LG 12. p.

³⁸ Ez nem jelenti azt, hogy a világi hívek az egyházi törvények előírásai alapján nem végezhetnek lelkipásztori munkát. II. János Pál pápa *Christifideles laici* című apostoli buzdítása, amely a világi hívőknek az egyházban és a világban betöltött hivatásáról és küldetéséről szól, leszögezi, hogy az egyes világi híveknek adott megbízatások, feladatok gyakorlása *nem teszi a világi hívőt lelkipásztorrá, mert a papságot nem a tevékenység eredményezi, hanem az egyházi rend szentségében történt részesülés*. Vö. II. János Pál pápa: *Christifideles laici*. Budapest 1990. 23.

szükség. A hívek elsősorban emberséges lelkipásztorokat óhajtának. Az *emberséges* kifejezés *A Magyar Értelmező Kéziszótár* szerint azt jelenti, hogy a másik ember, különösen a rászorultak iránt jóindulatú, segítőkész, becsületes, tisztelettudó... Egy lelkipásztorról ezek a tulajdonságok joggal feltételezhetőek. De azt sem szabad elfelednünk, hogy a lelkipásztornak is meg kell küzdenie gyengeségeivel, olykor eleséseinek következményeivel. Ezekről függetlenül egyházának papjaként nem teljesítheti minden hozzáforduló hívének kívánságát, ami miatt a támadások célpontjává válhat. De ezekben az esetekben is nyitottságot és segítőkészséget kell tanúsítania irányukban. Megbízatása folytán a hívek lelkipásztori ellátását a kegyelem erejére hagyatkozva, de saját felelőssége tudatában végzi. Adottságainak legjavát hozza ki magából és ezt adja bele az egyház közös, nagy ügyébe. Minden képessége sérül, veszít erejéből, ha az egyház medréből ki-kicsap vele, ahogyan az árvíz sem hoz termékenységet, de annál többet rombol. Az önmagát szabályok és sablonos külsőségek mögé rejtő lelkipásztor viszont sokszor kiszáradt medernek tűnik.³⁹

Amikor a lelkipásztorkodás megújításaért fáradozunk, nem szabad szem elől téveszteni azt aényt, hogy a pap ebben a munkában a püspök munkatársa. Az egyházmegye híveinek lelki ellátásáért elsősorban a püspök a felelős. Éppen ezért a papok az ő jóváhagyásával és együttműködésével végzik lelkipásztori munkájukat. A zsinat figyelmeztet, hogy a papok *a püspök vezetése alatt megszentelik és igazgatják az Úr nyájának egy rájuk bízott csoportját, állomáshelyükön láthatóvá teszik az egyetemes Egyházat és hathatósan járulnak hozzá Krisztus egész testének építéséhez...*(LG 28.).

³⁹ Vö. PAJOR András: *Ezüsthíd*. Keresztény Kulturális Akadémia 2010. 18–19.

A lelkipásztornak figyelnie kell a világban, szűkebb környezetében végbemenő eseményeket. De tudatában kell lennie annak is, hogy a történelem ura nem más, mint a teremtető Isten. Az evangélium világánál meg kell találnia azokat az eszközöket, amelyek segítségével – hídemberként – hozzá vezetheti a reá bízottakat. Ellenkező esetben megrovásban részesíti az Úr: *Képmutatók! A föld meg az ég jeleiből tudtok következtetni. Hát ezt az időt miért nem tudjátok felismerni!* (Lk 13, 54–56.)

DIÓSI DÁVID

**Az individualizmus
a posztszekuláris társadalomban:
nemcsak veszély, hanem esély is!**

Zusammenfassung: Der Individualismus ist nicht nur etwas Schlechtes und Gefährliches für die Kirche. In ihm steckt auch viel Gutes, ja Heilsames für die Kirche. In der folgenden Studie geht es vor allem darum die positive Seite des heutigen Individualismus zu thematisieren. Der Individualismus ist ohne Zweifel eine große, ungemütliche Provokation für die Kirche in der Postmoderne, doch zugleich auch eine Chance für deren Erneuerung.

Schlüsselbegriffe: Individualismus; Postmoderne; Kirche; Ekklesiologie.

Előadásom¹ címe nem tőlem származik. Ajándékba kaptam. S az ajándéknak – akárcsak sok embertársam – örülök. Legizgalmasabb számomra mindig az ajándék kibontásának aktusa. Teli van izgalommal mind az ajándékozó, mind pedig a megajándékozott részéről. Vajon mi minden rejtőzködik a csomagolás mögött? Az ajándékbontás izgalmat fokozó, a meglepetés pillanatát késleltető foglalatosság, mely ugyanakkor elárulja, hogy az ajándékozó érzékeny szeretettel, törődéssel s olykor leleményességgel ruházta fel – a szó szoros értelmében – ajándékát. Valahogy így vagyok az ajándékba kapott előadásom címével is. Kíváncsi vagyok, mi rejtőzködik mögötte.

Mindjárt az elején bevallom, kezdetben nem volt szimpatikus ez a cím számomra. Főleg a „posztszekuláris” kifejezés zavart benne. Egy szó, melyet nem szívesen használok. Miért? Első-

¹ Jelen tanulmány a XXII. Családkongresszuson (Gödöllő-Máriabesnyő, 2015. november 12–14) tartott előadás nagyban rövidített kézírata.

sorban mert félreérthető. Másodsorban meg azért, mert ebből a félreértésből rögvest alaptalan „ünnepi hangulat” üti fel a fejét egyházunk táján. Miről is van szó?

A „posztszekuláris” melléknév atyja a világszerte nagy elismerésnek örvendő német filozófus, Jürgen Habermas. Ő volt az ugyanis, aki 2001-ben a német könyvkereskedők békedíjának átvételekor elmondott beszédében korunk társadalmát „posztszekuláris társadalomnak” nevezte.² Vitathatatlanul félig-meddig jogosan, hisz korunkban kétségtelenül posztszekuláris megnyilvánulásoknak lehetünk tanúi, vagyis olyan magatartásformáknak, amelyek (már) nem zárják ki a vallásos diskurzust. Természetesen a teológusok rögtön felkapták fejüket, s máris pezsgőt bontva ittak a medve bőrére, ugyanis örömdetes tényként nyugtázták, hogy lám, egy világi filozófus is jelentőséget tulajdonít annak, amit ők mindig is fontosnak tartottak. Végre világossá vált – gondolták –, hogy az egyház nélkül nem megy. Mégis miért állítom akkor, hogy ezt a kifejezést nem kedvelem? Azért vajon, mert nincs kedvem az egyházzal örülni vagy talán helyesebben „kárörvendeni”? Aligha! Egyszerűen azért, mert ez a kifejezés ebből a szempontból helytelen, hogy ne mondjam hazug: „Túl sokat ígér, s keveset ad”, vagy – hogy egy másik közmondással éljek–: „Nagyobb a füstje, mint a lángja!” „Posztmodern” szavunk sem arról tanúskodik, hogy „volt egyszer, hol nem volt” „valamikor réges-régen” „azokban a néhai szép időkben” egy boldog mesés „premodern” kor, amelyben az egyház virágkorát élte, majd pedig következett egy – legalábbis világtörténelmi mérőszinórral mért – nyúl farknyi „modern”, ami legfel-

² A beszéd nyomtatott változatát lásd JÜRGEN HABERMAS: *Glauben und Wissen. Friedenspreisrede 2001*, in Jürgen Habermas: *Zeitdiagnosen. Zwölf Essays*, Frankfurt, 2003, 249–262. Lásd továbbá JÜRGEN HABERMAS – JOSEPH RATZINGER: *A szabadelvű állam morális alapjai. A szekularizálódás dialektikája az észről és vallásról* (ford. Horváth Károly), Budapest, 2007.

jebb egy kis történelmi félrelépésként tudható be, s íme, most – a társadalom hangos *mea culpa*-ja-ként – újból visszaköltözik a világtörténelembe a „premodern” a „posztmodern” név alatt. Hát – bármennyire is fáj ez egyeseknek – közel sincs erről szó. A világtörténelem képlete nem ilyen egyszerű! Sokkal inkább arról van szó, hogy a modern nagy kaliberű demagógiája, mely a vallás teljes eltűnését prognosztizálta, „Eisberg”-re futott, saját „fagyasztójában” termelt jéghegyének ütközött. A racionalitás tehát nem tudta nyugdíjba küldeni a vallást, bármennyire is szeretne volna azt. Hisz – Wittgenstein (1889–1950) szavaival élve – „Érezzük, hogy még ha választ adtunk is valamennyi lehetséges tudományos kérdésre, életproblémáinkat ezzel még egyáltalán nem érintettük.”³ Korunk – úgy tűnik – felismerte, hogy manapság nem az ember értelmét kell kiszabadítani az őt érő csalásból, hanem az embert kell abból a csalásból kiszabadítani, amely maga az értelem.⁴ Isten megúszta beharangozott halálát. Vagyis a modern, lineáris történelmi processzust propagáló fejlődés-mítoszt, amely szükségszerűen a vallás feleslegessé válásához, túlhaladásához, leghengereléséhez akart vezetni, vakvágányra kell tennünk. A vallásnak a társadalmi diskurzusból nem csupán vendégjogot, hanem polgári jogot kell élveznie. A vallás a „kicsikló modern” szövetségese. Jelenkori plurális társadalmunkban a szekuláris értelem – Habermas szerint – rászorul a vallás kritikai potenciáljára, képességére, mely az „autoagresszív, önpusztító modernt” önmagától megvédi. Vagyis a „posztszekuláris kor” kifejezés néhány értelmiségi felfedezését jelöli, akik rájöttek, hogy a társadalom a szekularizmus bűvös mágneskörében

³ LUDWIG WITTGENSTEIN: *Tractatus logico-philosophicus* 6.52 (Logikai-filozófiai értekezés, Atlantisz, Budapest 2004, 102).

⁴ Vö. DIETER HENRICH: *Bewusstes Leben. Untersuchungen zum Verhältnis von Subjektivität und Metaphysik*, Reclam, Stuttgart 1999, 98.

olyasmiről mondott le, amiről kutyaftutában kiderült, hogy nem egykönnyen nélkülözhető. Perspektívaváltásról van szó! Semmi többről! Igaz kevesebbről sem! S így én is – akárcsak a viccből ismert székelý bácsi orvosa – egy rossz, meg egy jó hírrel szolgálhatok. Kezdkük a rosszal, hátha egy kis hollywoodi *happy end*-érzésünk támad a jó hír hallatán. A rossz hír – ha ez annak nevezhető –, hogy a „posztszekuláris” nem jelenti a visszaegyháziasodó társadalmat. Vagyis önmagától nem telnek meg ismét diplomaink. Bármennyire is szeretnénk azt. Ezt már csak azért is tartom fontosnak elmondanom, nehogy valaki innen hazamenve pótszékek beszerzésére pocskéolja értékes idejét. Másról van szó! S ez egyben a jó hír. Jó hír, mert reménykeltő: jelen vagyunk az értelemadás színpadán, persze, amennyiben értelmeset tudunk mondani, illetve azt mindenki számára érthetően előadni. Nem fog senki hasra esni tőlünk, de legalább – még ha fél füllel is és elvből – meghallgatnak. Tapsolni sem fognak, de legalább hivatalosan, nyíltan – hisz társadalmunkban a toleranciát⁵ egyre nagyobb betűkkel írják agyhártyánkra – ki sem fognak fütýülni. A kard ismét visszakerült a hüvelybe! Ma már senkit sem szúrnak le a fórumon, legfeljebb hátba, de ezt is – ha kiderül – hivatalosan elítélik. *Nem semmi!* – mondaná bozótos szemöldökét a magasba emelve a székelý bácsi. S ami nem semmi, az – köztudott – már valami, nemde? Igen, ez már valami! Egy olyan valami, amire nem kell ugyan pezsgőt bontanunk, de azért egy kis borozás közbeni beszélgetést a keresőkkel mindenképp megér. Nem kell pezsgőt bontanunk! Sőt jobb, ha a pezsgőt visszatesszük a hűtőbe, nyugodtan vigyük le a pincébe s – ha igazán okosak vagyunk – ássuk el ott jól mélyen a földbe, hisz egy dolog biztos – de azért ne vegyük proféciónak –:

⁵ Vö. DIÓSI DÁVID: *Egyházam a posztmodernben. A dialógus-„kényszer” ideje*, Vigília Kiadó, Budapest 2014, 84–89.

a pezsgőt úgysem azok fogják majd kibontani, akik most ezt oly szívesen tennék. Mi legfeljebb a medve bőrére ihatunk, persze ahhoz legalább tudnunk kéne, milyen az a medve? Barnamedve, jegesmedve vagy netán mosómedve? Mert hát ugye nem mindegy! Legalábbis azt gondolom. S különben is: *A medve nem játék!* – mondja ugyancsak a székely bácsi.

Milyen társadalomban kell hallatnunk hangunkat?⁶ Ha jól körülnézünk, nyomban kiderül, hogy jelen társadalmunk meglehetősen individualisztikus beállítottságú. Ennek sok oka van. Nem tisztem ezeket részletezni. Tényként kell elfogadnunk – bármennyire is érzékenyen érint bennünket ez –, hogy az individualizmus lángoló tüze nagy mennyiségű olajat önt a kiábrándulás. Korunk embere kiábrándult mindenből! Mindenből, amiről úgy érzi, hogy önrendelkezési jogát megsérti, illetve veszélyezteti. Mindezeket személye ellen elkövetett merényletként, puccsként érzékeli, éli meg és ebből kifolyólag allergiásan reagál rájuk. Ez a kiábrándulási folyamat az egyházat sem kímélte meg, institutionális tekintélye – beleértve annak minden vetületét – erősen megingott. Az individualizmus tehát nemcsak a profán életben, hanem vallásos téren is megmutatkozik. A szubjektum „önfelhatalmazásának” lehetünk tanúi. Korunk embere felhatalmazza magát a vallásos „kalandozásra”.⁷ Korunk embere tehát vallásos téren is „kalandozik”, „vándorol”, persze olykor csak „bóklászik” vagy pedig csótányroppantóban – „nyílt törést és bokaficamot” is bevállalva – „kolbászol”. Egyszóval: keres! Már nem fogadja el elvből, tekintélyből az eddigi, jól ki-

⁶ A mai helyzetről és kihívásokról lásd: FERENCZI SÁNDOR: *Az idők jelei és pasztoráció a főegyházmegyénkben* című tanulmányát folyóiratunk jelen számában.

⁷ VÖ. WINFRIED GEBHARDT: „*Die eigene spirituelle Erfahrung zählt*”, in: HerKorr 64 (2010), 286–290, 287: „Selbstermächtigung des religiösen Subjekts“.

taposott egyházi utat. A posztmodern ember saját individuális útját járva (függetlenül minden egyházi dogmától, tradíciótól) a maga (s ideális esetben csak önmaga) „pápája és dogmatikatanára”.⁸ Nyilvánvalóan az egyház bárkájából, lékfoltos csónakjából – mert még a legjobb szándékkal sem beszélhetünk már imponáló, környezetünket bámulatba ejtő hajóról, hacsak nem a hajdan „testhez illő”, „termetes” katedrálisaink lakatlan s mára csak dicső történelmünk vitrinjeként büszkén prezentált, s legfeljebb turistaattrakcióként felkeresett templomhajóinkra gondolunk – mindez nemegyszer csupán amolyan „szalacsizásnak”⁹ tűnik. Nem egy kortársunk ugyanis vallásos téren is „a vízbű veszi ki a zoxigént, teccikérteni?” – ahogyan ezt egyik kedvenc „intellektuel-hősöm” egyszer – persze más „objektum”-ra utalva – ésbontóan kifejtette. Ebben rejlik az individualizmus veszélye, nagy veszélye. Ezért is van, hogy oly nagy székszissel tekint az egyház ezekre a „my-way-fickókra”.

Ma azonban inkább az individualizmus pozitív oldaláról szeretnék értekezni. Meguntam már ugyanis, hogy állandóan csak a vészharangokat kongatjuk, s minden kereső, kérdező, – ebből kifolyólag – kényelmetlen emberben egy potenciális „merénylőt”, egy „félresikerült” ürgét lássunk, azaz korunknak egy olyan

⁸ MARTIN ENGELBRECHT: *Die Spiritualität der Wanderer*, in: Winfried Gebhardt – Christoph Bochinger – Martin Engelbrecht: *Die unsichtbare Religion in der sichtbaren Religion. Formen spiritueller Orientierung in der religiösen Gegenwartskultur*, Stuttgart 2009, 35–81, itt: 78.

⁹ Szalacsi Sándor az első magyar internetes hírességek „legnagyobbika”. Az 1989-ben vele készített, majd pedig 2002-ben interneten terjesztett „eszméletlen” interjú (lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=2oKh0-mb770>) tette híressé. A filmcskében elhangzott több szófordulata is szélesebben szállóigévé vált, melyeket többnyire akkor szokás idézni, ha az ember valami nagyon buta dologgal szembesül. Vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Szalacsi_Sándor.

„korcsszülöttét”, aki legfeljebb arra való, hogy megsajnáljuk, de semmiképpen sem arra, hogy komolyan vegyük.

A jelenkor individualizmusa arról árulkodik, hogy korunk embere kereső ember. Nem egyszer keresőbb, mint sok, magát hívó embernek tartó kortársunk. Nem elégszik meg a láthatóság egydimenzionális együgyűségével, a csak virtuális, levegőben lógó „való világgal”. A könnyen emészthető emészthetetlenségétől megcsömörlött. Mintegy ráérez a világ szakramentalitására, vagyis arra, hogy a világ – az ő világa – több, mint aminek látszik. A társadalom messzi horizontján tehát egy dolog napról-napra jobban körvonalazódik: egyre nő azoknak a száma, akik a manipulatív immanencia ringatásába belefáradtak. Egyre több ember keresi élete értelmét egy nálánál nagyobb létező bevonásával. Az ember egyre jobban megtapasztalja az immanens világ határát, rabságát, ketrecvoltát. Érzi, hogy nem elég magának csak önmaga. Többre vágyik! A nálánál többet, (N/n)agyobbat keresi. Mindannyian jól tudjuk, hogy magától a kereséstől még senki nem lesz katolikus, feltétlenül az egyházba kíváncsozó személy. Ma már senkitől sem várhatjuk el, hogy a vaskos dogmatikakönyvek könyvmolyaként keresse élete értelmét, főleg ha már mérföldnyi távolságról is szabad szemmel látható, hogy ezek a könyvek, már egyházi berkekben is porlepte díszkötésben egy szüette könyvespolcon érintetlenül hevernek, s legfeljebb arra jók, hogy alkalomadtán valakit velük jól fejbe vágjunk. A könyvek teológiai tartalma már kisujjunkban van. Olyannyira, hogy már csuklóból tudjuk, ismerjük Isten felségterületét. Legalábbis sokszor tényleg úgy viselkedünk, mintha Isten lába a dogmatikakönyvekhez volna láncolva. Mintha mi szabnánk meg Isten mozgásterületét. Mintha mi tudnánk a legjobban, hol járt Isten, s hol nem járt, hol nem járhat. Nekünk mindig mindenre van válaszunk, magyarázatunk, ok-okozati levezetésünk. Pedig sok-

szor jót tennénk nemcsak másnak, hanem elsősorban magunknak azzal, ha el- és beismernénk az emberekben/a dolgokban történő misztériumot, illetve – hogy még konkrétabb legyek – a bennük megmutatkozó kiismerhetetlent, magát Istent. Meggyőződésem, hogy korunk emberének kereső magatartása Isten Lelkének ajándéka nemcsak az egyén számára, hanem titokzatos testének, az egyháznak is. A keresés, az individuális „böngészés” – mert hát az ember önerőből számtalanszor többre nem képes – korunk egyházának esélye. Nem arra, hogy ismét világhatalommá váljon, hogy a monopólium ugyan naftalinszagú, de legalább aranydíszes, muzeális ruháját újfent magára öltse, hogy babérokoszorúval a fején újra bársonyos trónján csücsülhessen, hanem arra, hogy alapjaitól – azaz az emberi egzisztencia alapköveitől – megújuljon. Nem kell félnünk tehát korunk emberétől azért, mert kérdez, mert keres. Ne tartsunk embertársunktól azért, mert saját meggyőződéséből akar valamiben hinni. Félelmünk mindig önvédelmi mechanizmusunkról árulkodik. Arról tesz tanúságot, hogy félünk valami elvesztésétől. S ha még gyakran azzal is érvelünk, hogy – mivel nem akarjuk az egyház hitének felhígulását – meg kell védeni a hit tartalmát, gyakran ez aligha jelent többet annál, hogy minden áron meg kell őrizni az egyház hatalmát.¹⁰

Isten nem épít homokra! S nekünk sem kéne! Meggyőződésem, hogy Isten a jövő egyházát erre az alapra akarja felépíteni. Csak mi gondoljuk azt, hogy ha önerőből s önköltségre – magyarárn áron aluli, olcsó befektetéssel – itt-ott egy kicsit meg-megvakolgatjuk, s lemeszeljük a repedéseket, s ráadásul még néhány rozoga cserepet kicserélünk, (egy)házunk ismét imponál. Aligha! Nem elég csak sminkelni, csinosítani, szépségkozmetikát művel-

¹⁰ Vö. MARTIN WERLEN: *Fókuszban. Egyházprovokációk* (ford. Szabó Ferenc Miklós), Pannonhalma 2015, 40.

ni! A megszokás, az egyházi merevségből táplálkozó előítéletek zománcát kell eltávolítanunk. Honnan? Hát a szemhéjunktól. Hisz az – akárcsak egy hályog – időközben oly vaskosan ránőtt, hogy rajta keresztül már csak homályosan látunk. Már nem látjuk az élő kövek arcát, s ami még szomorúbb, ezekben az arcokban már nemigen fedezzük fel Isten reménykeltő mosolyát, azt a mosolyt, melynek ekkleziológiai üzenete is van. Három üzenetet vélek kereső embertársam, kortársam arcában felfedezni, három isteni provokatív üzenetet.

1. Isten nem katolikus! Neki minden ember fontos! Ő nem ír le senkit! Még azokat sem, akiket az egyház – kényelemből, nemtörődömségből, sértődöttségből vagy bármilyen más oknál fogva – kerül.

2. Az egyház tágabb, mint gondolnád! Nem ott ér véget, ahol te – tyúkeszű, síkagyú, korlátolt s csupán stoptáblákban agyalni tudó „teológus” – gondold, hanem ahol én, a Mindenható, akarom! Lehet, hogy ma be kell érünk kevéssel. Látszólag kevesebb, mint amivel a nem is oly rég letűnt idők elkényeztettek. Vigasztaljon az, hogy a kevés azért mégsem semmi. A kevésre lehet építeni, akárcsak hajdanán. A mustármag „kisebb minden más magnál, amikor azonban felnő, nagyobb minden más veteménynél, fává terebélyesedik, úgyhogy jönnek az ég madarai, s fészket raknak ágai között” (Mt 13,32). Micsoda gyönyörű hasonlat! Valójában tájkép! A pirinyó mustármag délceg fává terebélyesedik. Nem is volna ezzel baj, ha ezen a „fán” nem létezne annyi „fakopáncs”, aki erős csőrével szüntelen lyukat vés a fába, mert megélhetéséhez a fa kérge alatt „hernyókat” keres. Ilyen fakopáncs-emberben sajnos nem szűkölködik egyházunk. Olyanokban, akik mindent megfúrnak, ami csőrük elé kerül. Na meg aztán ott van ezen a

hírhedt „fán” az a sok varjú s temérdek csóka, akik területüket védik, s a „fát” kisajátítani akarják. Ami a madarakat illeti, én szívesebben hallgatom a kis cinege kíváncsi, szeleburdi csicsergését, mint a hol szürke, hol fehér galambtollban pózoló varjú hasztalan, lehangoló, zajos károgását. S szívesebben nézegetem egy hétköznapi apró háziveréb hebehurgya, kerge ugrálását, mint egy nagymellényű, szögedrőtféskén szorongva rostokoló, kitömött csóka néma aranycsőrét. Az egyház, amennyiben azt teológiai és nem csupán szociológiai szempontból értékeljük, misztikus és nem pusztán bürokratikus nézőpontból szemléljük, mindig is titok marad, Isten félve őrzött, nagy misztériuma, melynek magát az egyházat szerénységre, visszafogottságra és nem utolsó sorban tapintatosságra kell hangolnia. Az egyház Krisztus és az ember kapcsolatának szentsége és eszköze.

3. Én, a te Fejed és Megváltód, az Atya engedelmes Fia vagyok, s nem az egyházé! Ne gondold, hogy én csak egyházi jóváhagyású GPS-szel tudok abban a világban mozogni és ténykedni, melyet én teremtettem, s melyet én magam hívtam meg az üdvösségre.

Ezek a felebarátaink arcáról leolvasott provokatív – talán egyeseknek inkább egyenesen arcátlannak tűnő – üzenetek az egyházat ismét „iskolapadba” kényszerítik. Az egyháznak sok dolgot újra kell tanulnia. S mindenekelőtt neki is kérdeznie kellene, nem csak – olykor Isten helyett – válaszokat osztogatnia. Az egyéni útkeresésre épülő istenkapcsolat méltóságát és teológiai fontosságát az egyházban is fel kell ismernünk.¹¹ Hisz – ha

¹¹ Erről lásd bővebben: LYDIA BENDEL-MAIDL: *Zur Würde der individuellen Gottesbeziehung und ihrer Bedeutung für die Theologie*, in: ThQ 192 (2012), 42–67.

jól megfontoljuk – már maga a keresés is *Credo*: „Hiszek!”¹² Még akkor is, ha ez a – kimondatlan – hitvallás jócskán homályos. Lényegében arról árulkodik, hogy az ember nehezen tudja elviselni egy felsőbb lét fórum jelen nem létét a világban. Miben kell állnia manapság az egyház feladatának? Fő feladatai közé sorolnám az isteni kommunikációs csatornák felfedezését és elfogadását. Rendkívüli időkben Isten rendkívüli módszereket, szokatlanul innovatív lehetőségeket használhat fel arra, hogy nevéhez hűen továbbra is Emmánuel, „velünk az Isten” lehessen. Képzeljünk el egy olyan világot, melyben a Lélek csak ott járna, ahová az egyház is elér! Egy borzasztóan szegény világ volna. Már maga az elképzelés is kész horror. Mekkora megkönnyebbülést kellene ilyen téren az egyháznak éreznie! S mégsem teszi! Pedig – főleg ebben a számára nem éppen éteri korszakban – még inkább kellene tudatosítania, hogy ő csak Isten munkatársa a világban, s ebből a „csakból” kifolyólag ne akarjon mindent megoldani, minden problémát orvosolni, minden betegségre ellenszert találni, minden kérdésre választ fabrikálni. Az egyháznak több teret kell engednie Istennek. Pontosan ezért tartom rendkívül fontosnak, hogy az egyház az emberekhez való közeledésében visszanyerje a „madárperspektíva” optikáját. Ne csak az orráig lásson, még csak ne is a messzi látható tájat fürkéssze távcsővel, hanem a látható mögött szerényen, de serényen munkálkodó isteni Szolga alig látható nyomait kutassa. Minden arc Isten ikonja, az Örökkévaló „megszelídülése” az időben. Az ember arca Isten trónja. Rajta a Teremtő helyet foglalva teremtményét – a föld fiát – keresi: „Ádám! Hol vagy?” (Ter 3,9). S arcán isteni arcát felragyogtatva minden emberfiát eredetére és rendeltetésére emlékezteti. A föld fia „földműves”, azaz kultúrát létrehívó személy.

¹² Vö. CHRISTOPH SCHULTE: *Welcher Gott ist der Gott?*, in: CIG 65 (2013), 23sk, 23.

Arcán Isten arca parázslík, rajta a Teremtő féltő, törődő és megszólító szeretete lángol. S mindezek ellenére az emberi arc „ég, de nem ég el” (Kiv 3,2). Isten még csak „le sem éget”! Arcunk sokkal inkább ikonográfiailag mesél. Egy szebb, valóbb világról regél, egy egészen más kultúra világáról, melynek lényege nem az, hogy időben és térben „messze van”, hanem az, hogy most akar jelenvalóvá válni. Hol? Hát arcomon, arcodon! Lehet-e szebb „időtöltésünk” embertársunk égő, de el nem égő ikon-arcának kíváncsi szemléleténél? S lehet-e tapintatosabb és illőbb magatartásformánk fürkészésünkben, keresésünkben, mint az, ami hajdanán Mózesé is volt, amikor az égő csipkebokorral „találkozott”? „Odamegyek és megnézem ezt a különös jelenséget: hadd lássam, miért nem ég el” (Kiv 3,3)? S az Úr válasza számunkra is megfontolandó: „Ne közelíts! Vedd le sarudat a lábadról, mert a hely, ahol állsz, szent föld” (Kiv 3,5). Igen, embertársunk arca szent „föld”, Isten jelenvalóságával megszentelt „föld”. Hisz keresztény hitünk lényegében semmi más, mint az abszolút Isten felfedezése az ember relativitásában.¹³

Ha igazi keresztények vagyunk s nemcsak öntetszelgő, ön-elégült, elbizakodott farizeusok (vö. Lk 18, 9–14), akkor fontos számunkra Krisztus vérző és mégis tündöklő arcát a másikban felfedeznünk. Egy jó kereszténynek „magára kell vennie a másik tévedéseinek súlyát, és távolról sem szabad azokat bűnéül felrónia, sem pedig farizeus módjára örvendezni azon, hogy ő csodálatos módon mentes a tévedésektől.”¹⁴ Nem hagyhatjuk az embereket magukra. Még akkor sem, ha azok diletáns, s mégis oly lényegbe – pontosabban létbe – vágó kényelmetlen kérdéseikkel az

¹³ Vö. BOULAD: i. m., 24.

¹⁴ GABRIEL MARCEL: *Az ortodoxia szemben a konformizmusokkal* (ford. Bende József), in: uő: *A misztérium bölcselete. Válogatott írások* (20. Századi Keresztény Gondolkodók 17), Budapest 2007, 165–176, 176.

„agyunkra mennek”. Meggyőződése, hogy bennük kel életre a jövő idők egyháza. A posztmodern ember¹⁵ a jövő kereszténységének a bölcsője. Pusztában keresésükben rejlik vallásosságuk. Ez nem mindig sok, de azért nem is kevés! Egy alapkő! Nem több, de nem is kevesebb! Egy alapkő, melyre Isten falat akar rakni. Egy alapkő, mely szegletkövére vár. Egy alapkő, melyre Isten templomot akar építeni. Egy alapkő, melyet Isten – jelenlétének jeleként – kijelölt e világban.

¹⁵ A posztmodern emberről és annak irányvonalairól lásd: ANDRÁS ISTVÁN: *Naplemente? (A modern kor metamorfózisa vagyis a posztmodern)*, in: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 17 (2014), 7-22.

ANDRÁS ISTVÁN

Preskolasztika és „posztmodern”,
avagy
lehet-e valaminek a „pre”-je a mostani „poszt”?

L’articolo seguente parte dall’affermazione che l’epoca odierna chiamata postmoderna in realtà non è un’epoca post, ma un’epoca pre, cioè precede qualcosa che sta arrivando. Noi che viviamo il presente non conosciamo il futuro perciò le nostre definizioni vengono attraverso il passato. L’articolo presente cerca di fare un salto e definire la nostra epoca da un altro punto di vista. Per sostenere la nostra affermazione usiamo come sostegno l’epoca prescolastica con quale paragonando la nostra epoca riesce il risultato aspettato. Come non conosciamo il futuro ancora non sappiamo cosa sta preparando ma si intuisce un filo rosso che si manifesta tramite la virtualità. Parole chiave: prescolastica, postmoderno, pre, post, virtualità, Vattimo, Heidegger, Rorty.

Parole chiave: prescolastica, postmoderno, Boetio, Anselmo, Heidegger, Vattimo, possibilità, caos

A történelemkönyveket lapozgatva, a virtuális világ csábító linkjei között bambulva és az emberiség múltját kutatva, jövője után kíváncsiskodva szemünkbe ötlík, hogy az ember milyen jól be tudja kategorizálni, milyen jól fel tudja osztani múltját különböző események függvényében. (A jelennel már bajban van, mert mindig beszél valaki, aki másképpen gondolja.)¹ Beszélünk ókorról, középkorról, újkorról vagy jelenkorról, ismerjük ezek eszmei forradalmait (már rég kategorizáltuk azokat is; tudjuk, mit jelent a forradalom, ezért nem vagyunk kíváncsiak rá, nem

¹ Vö. ANDRÁS I., Naplemente? (A modern kor metamorfózisa vagyis a posztmodern)» in. *Studia Theologica Transsylvaniensia*, 17/1 (2014/1), 7-22, 9.

kell forradalom), tudjuk milyen változásokat hoztak a különböző eszmék és ezek alapján talán pragmatista vagy eklektikus módon rangsoroljuk is őket.

Ez a rangsorolás sokszor igazságtalan, mert kiemel korszakokat, dicsőíti azokat és fontosságukat úgy aláhúzza, hogy már-már az az érzésünk, akkor/abban a korban váltunk emberré, míg más, kisebb időszakokat átmeneti korszakoknak nevez, és azokat képviselőivel együtt a süllyesztőbe küldi.

Mindezek ellenére mégis állíthatjuk, hogy minden korszak átmenet, nyitány valami új felé. És ez azért lehetséges, mert az ember szabad akarattal és szellemi erővel rendelkezik. Képes az alkotásra, képes a régit felhasználva újat alkotni. Az ember állandóan mozgásban van – igaz, legtöbbször az érdeklődés, hogy miként tudná a földi életet élhetőbbé, kényelmesebbé tenni (akár fegyverek által is), vagy ahogy mások fogalmaznak, miként tudja felélni a Földet. Mostani írásomban ebből szeretnék kiindulni. Pontosabban abból, hogy minden korszak átmenet, nyitány valami felé. Rögtön alá is támasztanám ezt a kijelentést azzal, hogy mi (főleg a katolikus világ) megszoktuk a középkori filozófia diadalát zengeni,² a nagy skolasztikus rendszer hasznosságát és korszakmeghatározó eredményeit szemlélni és ezen a szemüvegen át nézni a világot (ez alapján kategorizálni). De elfelejtjük azt a tényt, hogy ez nem egyik napról a másikra alakult ki. Beszélünk ugyan preskolasztikáról, ami megelőzte ezt a nagy korszakot, de ez a meghatározás nem más, mint a skolasztika, egy későbbi kor szemszögéből való csoportosítás. Visszafele gondolkodva mutatjuk be az előző korszakot.

² Étienne Gilson egyenesen kijelenti, hogy a középkori filozófia legjellegzetesebb tulajdonsága a keresztény filozófia. Vö. GILSON, E., *A középkor filozófiai szelleme*, ford. Turgonyi Z., Paulus Hungarus/Kairosz, Martonvásár 2000, 7.

Ma arra hívok mindenkit, hogy gondolkodjunk *normálisan, logikusan* (ha még a normális logikus), illetve hogy a preskolasztikát ne a skolasztika oldaláról nézve határozzuk meg, hanem éljük bele magunkat a preskolasztika idejébe. A saját jelene alapján határozzuk meg és ezt állítsuk párhuzamba mai világunkkal.

A preskolasztika számunkra a 400-as évektől egészen az 1100-as évekig terjedő időszakot jelenti. Ha személyekkel kellene meghatározni ezt a kort (mert így sokkal könnyebb állítólag), akkor azt mondhatnánk, hogy a Boëtiustól Szent Anzelmig terjedő időszak.³

A továbbiakban úgy tekintsünk erre a korszakra, mintha mi magunk is benne élnénk. Egy képzeletbeli időutazásra hívok mindenkit. Még nem tudjuk, hogy mi lesz, nem tudjuk, hogy egy gazdag szellemi korszak van születőben. Csak azt látjuk, hogy a nagy Nyugatrómai Birodalom megbukik (a biztonságot adó védelem nincs többé, a hibáival együtt lehanyatlott), betörnek a barbárok, szétesik minden, nagy káosz és bizonytalanság uralkodik. Az egyház kitör az anonimitásból, előbújik a föld alól (hogy majd a történelem folyamán – főleg a huszadik században – sokszor visszabújjon és megerősödjön ...igen, a föld megerősít .. jaj s elfed ...). Az egyházi nyelvezetben lassan erőre kap a latin, a görög egyre jobban háttérbe szorul és ezzel együtt a filozófiai alap is kezd megváltozni. Platón és főleg a neoplatonizmus tanai meginognak és lassan Arisztotelész elgondolásai szolgáltatnak filozófiai alapot a kereszténység számára. (De azért tudjuk, hogy Platón sose hal meg.) Szinte mindennaposak a politikai intrikák, a közbiztonság már/még nem is létezik. Így tekintve erre a korra mondhatjuk, hogy lényegében nem más, mint a lehanyatló kul-

³ Vö. ANDRÁS, I., A preskolasztika triumvirátusa, in. *Studia Theologica Transsylvaniensia*, 18/2, 165-182, 170-172.

túra kora, illetve stílusosan fogalmazva *posztgörög* korszaknak is nevezhetnénk. Sebnyalogatás, a dicső múltból való álmodozás korszaka.

A fentiekre figyelve az az érzésünk támad, mintha napjaink posztmodern koráról beszélnénk. Hiszen ma is leomló félben van minden. Az Európai Unió alapjai inogni kezdtek, a biztonságot jelentő Európa, a biztonságot jelentő országok meginognak; a kis nyelvek háttérbe szorulnak, az angol mint népnyelv jelenik meg és ráerőszakolják mindenkire. (Pedig lassan az angol nyelv is háttérbe szorul és helyét az arab nyelv veheti át.) A nagy metafizikának vége, a nagy elbeszélések nem mondanak már semmit – állapítja meg Lyotard –, a kis igazságok korát éljük, emeli ki Vattimo. A káosz erőt vesz mindenben,⁴ nincsen tekintély,⁵ Isten meghalt,⁶ s még ráadásul jönnek a migránsok.

Mi pedig ezt a korszakot posztmodernnek nevezzük.⁷ Igen, mert még nem tudjuk, hogy mi vár ránk, hogy milyen új kor fele nyit ajtót jelen, kaotikusnak tűnő és mindent leromboló korunk. Csak a múlt, a modern kor szellemén keresztül tudjuk be-kategorizálni, meghatározni napjainkat. Ha abban a szerencsés helyzetben lennénk, hogy időtávtól nézhetnénk korunkat, mint napjainkban a preszkolasztikát, akkor talán nem is posztmodernről beszélnénk, hanem valaminek a *prejéről*. Egy érdekes nyitányról vagy izgalmas előjátékról.

⁴ Vö. VATTIMO, G., *La fine della modernità*, Garzanti, Milano 2011.

⁵ Vö. VATTIMO, G., *La società trasparente*, Garzanti, Milano 2000.

⁶ Vö. ANDRÁS I., *Naplemente? (A modern kor metamorfózisa vagyis a posztmodern)*, 20.

⁷ Az egyház helyzetéről a posztmodernben lásd: DIÓSI D., *Egyház és posztmodern. Korunk vallásossága és esztétizáló hajlama*, Szent István Társulat-Verbum, Budapest–Kolozsvár 2012; DIÓSI D., *Egyházam a posztmodernben. A dialógus-„kényszer” ideje*, Vigilia Kiadó, Budapest 2014.

Az eddigiek alapján tételünk tehát a következő: napjaink kora, melyet posztmodernnek nevezünk, annyira hasonlít a preszkolasztikához, hogy joggal állíthatjuk, hogy most nem is egy poszt korszakban élünk, hanem egy pre korszakban.⁸ (Valami csodálatost megelőző korszak világában.)

A továbbiakban ezt az állítást négy pontban próbáljuk meg elfogadhatóvá tenni.

Bizonytalanság

Első mozzanata igazolásunknak annak a létállapotnak a felfedezése, mely ingoványos, feszült, talán kétségbeeső irányba mozdítja ki az embert. Ez a bizonytalanság. Tanulmányozva a két korszakot mindjárt az elején rádöbbenünk arra, hogy ez a létállapot mindkét korszak motorja.

A preszkolasztika idején, amikor a Római Birodalom szétesett, és a kisebb fejedelmek, királyok mindenféle csellel próbálták magukhoz ragadni a hatalmat, olyan *kalamajka* keletkezett, melynek lüktető veleje a bizonytalanság volt. Ennek lesz az áldozata Boëtius is, akit 526 táján kivégeznek, holott nem akart mást, mint a latin nyelv és kultúra felemelését.⁹

Ugyanez a bizonytalansági állapot gyűrűzik napjainkban is.¹⁰ Nincs biztos jövő, esetleg egy virtuális foszlánykép, de ezt

⁸ A kérdés természetesen marad, hogy milyen korszaknak nyitunk ajtót. Gianni Vattimo, sok kortárs gondolkodóval szemben, mint például Philippe Nouzille, meg van győződve arról, hogy a napjaink kultúrája esély, *chance* a továbblépésre. Ezért a posztot felválthatja a pre ... gondolom...

⁹ Vö. MONDIN, B., *Storia della Metafisica II*, Edizioni Studio Domenicano, Bologna 1998, 226.

¹⁰ „Mindannyian érezzük, hogy az utóbbi évtizedekben változás állt be a világon. Egy érthetetlen, megfoghatatlan »viharos szellő« hatja át társadalmunkat és egyházunkat egyaránt. Semmi sincs már megszokott, jól ismert helyén. Minden megmozdult, útnak indult. Provinciális »méréteket öltő«

egy Enterrel vagy egy Delete-tel (illetve egy klikkel) meg lehet változtatni, ki lehet törölni. Napjaink globalizált Európája mint-ha nem lenne képes fenntartani önmagát (kiöregedett, kifáradt, belefulladt az élvezetekbe és a fogyasztásba), mindenki a jussát követeli, vagy nélküle akar boldogulni (az Egyesült Királysággal az élen). Ez pedig bizonytalanságot okoz. A jövőkép törött össze; a közös és az egyedi jövőkép, csak egy fehér folt maradt jövőszilánkokkal.

Ebben az állapotban talán az egyik legerősebb motiváló erő az üzlet, a pénz. (A gazdagoknak mindent szabad, régebb ezt úgy mondták, hogy amit szabad Jupiternek, nem szabad az ökörnek). Mára lassan minden üzlet lesz, mindent szerződés köt; s még azt mondják, a rabszolgaság megszűnt.

A Római Birodalom megbukik, betörnek a barbárok és mindenkit rettegésben tartanak. Napjainkban éppen a migránsok inváziójánál tartunk. (Évekkel ezelőtt, még a béke korszakában, egy spanyol tanár előadását hallgattam, aki azt próbálta ecsetelni, hogy pár év múlva Európa partvidékét fegyveres katonák fogják őrizni és mindenkit a tengerbe lönek, aki közeledni merészel ... felháborítónak tartottam... tartom, de ez is egy megoldás. El kell fogynon a lőszer is, az is az üzlet része.)

A bizonytalanságot fokozta a tekintély hiánya is. A preskolasztikában nem volt egy erős uralkodó, aki összefogjon mindenkit, napjainkban pedig a tekintély annyira meg van nyirbálva, hogy nincs, aki irányt mutasson. Mindenki önmaga

globalizált társadalmunkból (ez a megfogalmazás csak első hallásra magát kizáró kijelentés!) eltűntek azok a fogódzópontok, melyek ez idáig biztonságot nyújtottak, s az otthonosság érzését garantálták. Szemünk láttára kámforrá váltak a nagy összefüggéssrendszerek nyugalmat sugalló diktatúrái. Máról holnapra összeomlottak a társadalom bábeli fellegvárai.” (Drósi D., Az egyszerű alma. „Mese” a posztmodern kor kellős közepéből, in. *Vigilia* 80/2015, 93–98, 94).

számára akar tekintély lenni, és önmaga elveit akarja követni, amit legtöbbször a haszon és a pénz motivál. (Az egyház a preskolasztikában kezdett tekintély lenni és a posztmodernben kezd *nem tekintély* lenni.)

A bizonytalanság másik oka a tradíció hiánya lehet. A preskolasztika ideje alatt a kereszténység lassan teret hódít, és mindenfelé megszünteti vagy próbálja megszüntetni a régi (szerinte pogány) hagyományokat. Újat épít, újat hoz. (Új bor pedig új tömlőbe való – mondta a Mester.) A mai ember le akarja vetkőzni a régit, mert az nem jó, idejét múlta. Descartes még csak kételkedett, de a mai ember eldob. Ma mindenki világpolgár akar lenni és coca-colát akar inni. Nem számít, hogy az ember honnan jön, csak az számít, mit fogyaszt.¹¹ A tradíció az ember a gyökereit vágja el azt remélve, hogy gyökér nélkül nem lesz többé földhözragadt, de ezzel légből kapottá válik. Innen már csak egy lépés a virtuális ... lépegetünk!¹²

Latin → Angol

A második tulajdonság, ami összeköti a két említett korszakot, az a nyelv, a beszéd területén fellelhető átalakulások.

A preskolasztika idején az egyházban *véglegesen* teret hódít a latin nyelv. A klasszikus latin behatol az egyházi nyelvezetbe is és elnyomja az egyre kevesebbek által ismert görögöt. A koiné a latin lesz.

Napjainkban az angol mintha kiszorítana minden más nyelvet (pedig annak idején milyen kevésen múltott, hogy nem a né-

¹¹ Vö. BAUMAN, Z., *Il disaggio della postmodernità*, Bruno Momdadori, Milano 2002.

¹² A virtuálisról lásd: ANDRÁS, I., A virtualizálódó szubjektum (helyzetjelentés; morfondírozás, in. *Studia Theologica Transsylvaniensia*, 17/2, 325–341.

met a mai világnyelv). Aki angolul beszél, sokkal többet ér.¹³ Az Unió más nyelveit beszélők csak kihasznált tagok. A kisebbségek nyelvei háttérbe szorulnak. Hol vagyunk már attól, hogy egy dánul író Kierkegaard mindenki számára ismert legyen? Ha nem tudsz angolul, nem létezel. Ma mindent angolul kell publikálni, csak így figyelnek fel. Na tessék, ha figyelem kell, megvan a recept, de hány hét a világ, te bolond? – üvölti József Attila.¹⁴

Láthatjuk, hogy mindkét korszak új nyelven fogalmaz. Egy olyan nyelven, amit az elején csak egyesek értenek, de a végén szintén csak egyesek értenek/fognak érteni; csak más egyesek, a NAGYEGYESEK.

Kisebbségek kora

A harmadik vonás, mely mindkét általunk bemutatott korban fellelhető, az a kisebbségek küzdelmei, a kisebbségek önmagukra való találása. Úgy is lehetne mondani, hogy a boncolás alatt lévő korszakok a kisebbségek korszakai.

A Római Birodalom történelme folyamán sikeresen magába olvasztott számos nemzetet, sok kisebbséget. Igaz ugyan, hogy ez az olvasztás inkább kihasználás volt, de megpróbálta eggyé forrasztani őket. Most pont ez szűnik meg, ez esik szét. A Birodalom bukásával hamar létrejönnek a kis birodalmak, akiknek életét az állandó fennmaradásért való harc jellemezte, de lassan úgy belejöttek ebbe a harcba, hogy a hódítás igényével is felléptek. (Szinte mindegyikük a császárság jogos utódjának tekinti magát.)

¹³ Vö. *Republic*, Harmadik háború, in. Zászlók a szélben 1997.

¹⁴ Vö. JÓZSEF, A., *Karóval jöttél*, in. József Attila összes versei, Osiris, Budapest 2005, 521.

És mi van ma? Mára mindenki kisebbség lett. A nagy rendszereket összetartó ideológiák csorbát szenvedtek és leomlottak, a néptömegek pedig önként vagy önkéntelenül, tudatosan vagy tudatlanul kisebbségi sorsba zuhantak. Ma kisebbség a fehérek, a feketék, a nők, a férfiak, a melegek, a zöldek, a keresztények stb. A nagy elbeszélések, a metafizika végével kis igazságokra hullik szét társadalmunk. Mindegyik kis csoport meg van győződve arról, hogy az igazság egy részét (vagy talán az egészet) birtokolja. Ez még nem lenne baj, de annyira tudatos ebben, hogy mást is meg akar győzni erről.¹⁵ Így aztán a nagy tolerancia, közös együttélés helyett állandó militáns meggyőzés, hódítás folyik.¹⁶

Mindkét korszakot tehát a kisebbségek elkeseredett harca jellemzi (fegyverrel vagy fegyver nélkül), ahol a különböző kisebbségek szerre ragadják magukhoz a hatalmat, tekerve egyet a társadalom kormánykerekén.

A filozófiai alap megváltozása

A negyedik erős hasonlóság, mely alapján tételünket állítjuk, az éppen a filozófiai alap megváltozása.

A neoplatonizmus volt az a filozófia irányzat, amivel a kereszténység a kezdetekkor találkozott, és amire ráépítette a tanrendszerét. Másképpen fogalmazva: a neoplatonizmus volt az a filozó-

¹⁵ „A »nagy elbeszélések« kora lejárt — mondják, habár ez a megállapítás már önmagában egy »nagy elbeszélés«, hogy ne mondjam mellébeszélés. Ma is léteznek »nagy elbeszélések«. Nyilvánvalóan ezek már nem azok a jól ismert régiek. Ezek inkább »nagyzóló« elbeszélések. Nincs akkora történetük, múltjuk, mint az eddigieknek, s jövőjük is bizonytalan, ellenben a jelenben annál zsarnokibbak: a kevesek, a kisebbségek »nagy elbeszélései«. A nagy »hanták« időszak át éljük” – írja Diósi (Diósi D., *Az egyszerű alma*, 94).

¹⁶ Vö. ANDRÁS, I., *A „kisebbségek kora”?*, in. *Katolicitás és etnocentrizmus Erdélyben. Katolikus identitásunk*, Szerk. Marton J., Diósi D., Szent István Társulat – Verbum, Budapest – Kolozsvár 2015, 35–41.

fiai irányzat, az az eszmerendszer, melynek fogalmait felhasználva a zsenge kereszténység megfogalmazta identitását filozófiai síkon is. (Aztán ezt jól kifejlesztette a középkor folyamán.) Most ennek lassan vége lesz. Megunták már, túljutottak rajta vagy egyszerűen csak valami új kell. Boëtius Arisztotelészt fordítja és ebben látja a ragyogást, ebben látja az új utat. (Nem értették meg!) Eriugena még neoplatonista, de lázasan kutatja az igazságot és annak kifejeződését; próbálja megmagyarázni a világnak a kor tévedéseit, rossz értelmezéseit. (Meg is járta!) Anzelm még a Platón által annyira kedvelt dialógus-formát alkalmazza, de érvelésébe már Arisztotelész is belevegyül. (Láss csodát, szent lesz!)¹⁷

Napjainkban egyre többen hangsúlyozzák azt a véleményt, miszerint Heidegger után a metafizika romokban hever. Ne értjük rosszul, ennek nem Heidegger a kizárólagos oka, mint ahogy Nietzsche sem ölte meg Istent, egyszerűen halva találta. Vattimo már a múlt század második felében jelzi, hogy ami nagy, erős vagy egységes volt, az mind darabjaira szakadt. Ugyanezt Lyotard a nagy elbeszélések végével azonosítja. Ez a romos állapot, akár beismerjük, akár nem, nagyban köszönhető a Descartes által elindított modern törekvéseknek, az ember önmagára találásának, de mindenképpen kiteljesedik a Nietzsche által meghirdetett béklyók nélküli világban.

Egy olyan állapot keletkezik, ahol szükség van valami újra, szükség van egy új filozófiára. Ricoeur megpróbálta a hermeneutikába átmenekíteni a filozófiát.¹⁸ Pareyson az esztétikában látta az egyedüli esélyt,¹⁹ Rorty metafizika utáni filozófiáról beszél;²⁰

¹⁷ Vö. ANDRÁS, I., A preskolasztika triumvirátusa, 165–182, 173–180.

¹⁸ Vö. RICOEUR, P., *Il conflitto delle interpretazioni*, trad. R. Balzarotti, F. Botturi, G. Colombo, Jaca Book, Milano 1986, 251–152.

¹⁹ Vö. PAREYSON, L., *Verità e interpretazione*, Mursia, Milano 1971.

²⁰ Vö. RORTY, R., *La filosofia dopo la filosofia*, trad. G. Borinieri, Laterza, Roma-Bari 1989, 1–18.

de mindannyian egyetértenek abban, hogy valami új van születőben. Ezt a valamit nevezi Vattimo *chancenek*.²¹ Ez a valami jelenik meg napjainkban a mindenki számára elérhető művészi világban. Egy-egy dalszövegben, egy-egy filmben, melyek ideológiaként hatnak és formálnak.²²

Következtetés

Abból az állításból indultunk ki, hogy napjaink posztmodernnek nevezett korát nem is annyira a poszt, mint inkább a pre határozza meg. Ez azt jelenti, hogy korszakunk nem a modern valamiféle elhajlása vagy a régi siratása, hanem valami újnak a nyitánya.²³ Ennek bizonyítására segítségül hívtunk egy olyan korszakot, melyet napjainkban a pre jelzővel láttunk el. (Az akkor élőknek viszont nyugodtan lehetett poszt is.) Összehasonlítottuk a két korszakot. A hasonlítás nem volt kimerítő, csupán néhány pont alapján történt, de ez is elegendő ahhoz, hogy észrevegyük a sok hasonlóságot. Ezen hasonlóságok alapján szerényen állítjuk, hogy mostani posztmodern korszakunk lényegében egy pre korszak, egy ajtónyitás valami új felé. Mivel azonban még nem léptük túl ezt a kort, egyelőre rejtély marad az újdonság, az a valami, amire ajtót nyit a mostani korunk. Viszont a körvonalak már kezdtek kirajzolódni... Miket beszélünk? Ami virtuális, nem is létezik rendesen... Akkor mi rajzolódott ki?

²¹ Vö. VATTIMO, G., *La fine della modernità*, Garzanti, Milano 2011.

²² A dalszövegek filozófiájáról, hatásairól lásd a Korunk 2016 júliusi számát.

²³ Az egyházra vonatkozólag valami hasonlót sejtet Diósi Dávid tanár kollégám is, amikor a következőket írja: „A posztmodern ember a jövő keresztényiségének a bölcsője. [...] A posztmodern az egyház malmaíra hajtja a vizet. Nem ennek az egyháznak. A jövő egyházának!” Vö. Az egyszerű alma, 98.

TAMÁSI ZSOLT

**Papi forradalmi magatartások
a megtorlások tükrében.
Erdélyi római katolikus egyházmegyes papság
1848–49-ben**

Abstract: The Transylvanian Roman Catholic diocesan clergy's revolutionary conduct outlined in the light of reprisals.

After the 1848 revolution, where even Catholic priests took part, reprisals followed. The bishop tried to protect the priests by different kinds of protective mechanisms. One of the most effective steps was the one to punish the revolutionary priests within the church, thus saving them from the state reprisal. The article analyzes the engagement of the priests with the revolution and the revolutionary role of the priests. Another interesting aspect of the problem is the behaviour of some priests toward the Austrian authorities.

Keywords: revolution, bishop János Szcitovszky, Catholic Church, Transylvanian diocesan priest.

A római katolikus papság 1848/49-es forradalmi szerepvállalása¹ a szakirodalomban kisebb súllyal van jelen a forradalom és szabadságharc más szempontjaihoz viszonyítva. Ebben részben felelős az a történetírói diskurzus, amely a forradalom és szabadságharc centenáriumakor, a hatalmat átvevő kommunista diskurzus hatására a forradalmi szereplők közül ideologizáltan emelt ki személyeket és csoportokat, miközben reakciós elemként tüntette fel a bécsi körökkel szoros kapcsolatot ápoló katolikus felsópapságot, illetve a püspöki karnak engedelmes alsópapságot is. Ebben a logikai sorrendben egy nagyon leszűkített kép

¹ A kutatás a Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica 8524/91/2014/HTMT szerződésszámú ösztöndíjával valósult meg.

bontakozik ki a klerikális magatartásról: a felső papság a nemzeti függetlenség ügye ellen fordult, a másik oldalon pedig a reakciós alsópapság szerepéről olvashatunk, amely nemcsak a szabadságharcot támogatta, hanem egyúttal az egyház belső kritikáját is gyakorolta. Ez a kép viszont nagyon hiányos, hiszen a papság legnagyobb részéről semmilyen információt sem közöl.

Önmagában már ennek a diskurzusnak a kialakulása is érdekes probléma, hiszen alapvetően nem a kommunista ideológia egyértelmű terméke, sokkal inkább a tudatos felhasználása annak a törekvésnek, amelynek során 1849 őszétől éppen a magyar katolikus püspöki kar, a kinevezett hercegprímás, Szcitovszky János vezetésével igyekezett messzemenően elkendőzni a katolikus papság forradalmi szerepvállalását annak a reményében, hogy így a politikai felelősségre vonás alól az egyháziak mentesíthetővé válnak. Az eddigi kutatási eredmények azt mutatják, hogy az egyházi önvédelmi mechanizmus kettős módszerrel igyekezett a forradalomban és szabadságharcban részt vevő klerikusok mentését biztosítani: egyrészt a polgári hatóságoktól az egyházi szentszékekhez utalni a klerikusok felelősségre vonását, másrészt eltüntetni a kompromittáló dokumentumokat. Ugyanis az osztrák hatóságok betekintést igényeltek az egyházi iratanyagba is. A módszeresen végrehajtott egyházi önvédelmi mechanizmus valóban lehetővé tette a papság purifikációját, ami viszont a katolikus klérus – így az erdélyi egyházmegyes papság – tényleges szerepvállalásairól több lényeges információ szándékos elfeledtetését is eredményezte.

A megtorlás kezdetén sorra kerülő letartóztatások, rögtönítélő bírósági döntések, az egyházi önvédelmi mechanizmusnak megfelelő azonnali, gyors áthelyezések, visszaléptetések jól jelzik, hogy az erdélyi római katolikus klérus szerepvállalása a forradalom és szabadságharc eseményeiben sokkal intenzívebb volt, mint ahogyan ez a történetírásban rögzült. Szentkatolnai

Bakk Endre feldolgozása arra mutat rá, hogy az erdélyi egyházmegye 530 szerzetes és világi klerikusa közül 114 volt, aki tábori lelkeszként, honvédként, nemzetőrként, illetve helységről helysésre járó népszónokként működött a szabadságharc sikeréért. Az állomáshelyükön maradó papok is elősegítették a szószékről a szabadság sikerét.² Az osztrák birodalmi ütemtervnek megfelelően a legelsőként felelősségre vont forradalmi vezéregyenységek közt a katonai és politikai vezetők mellett ezért az egyháziak is szerepeltek. A letartóztatások, a számonkérések által érintett papság forradalmi szerepvállalása közvetlen és közvetett módon is kutatható. Közvetlen információkkal szolgálnak azok a bírósági ítéletek, amelyek tételesen sorolják fel a forradalmi ténykedés bizonyítékait, közvetett módon pedig felhasználhatóak a papjukat védő hívek beadványai azok a névsorok, amelyekből kiderül, hogy a megyéspüspök kiket küldött vezeklésre egy-egy kolostorba, kiket helyezett át sürgősségi módszerrel, illetve azok az adatok, amelyekből kiderül, hogy egy-egy pap, megszakítva plébánosi tevékenységét, csak néhány év múlva bukkant újra fel az egyházi sematizmusok szerint valamelyik plébánia vezetésében.

Jelen tanulmány célja röviden összegezni az erdélyi római katolikus egyházmegyes papság forradalmi magatartását a megtorlások tükrében. A magyar forradalom és szabadságharc melletti elkötelezettség fokmérője lehet az osztrák megtorlási gépezet áldozatainak számbavétele, párhuzamosan annak elemzésével, hogy mennyire volt hatékony az a védekezési mechanizmus, amely megalkotásával, működtetésével a katolikus egyházi vezetés elsősorban arra törekedett, hogy az egyháziak forradal-

² Szentkatolnai Bakk Endre: *Az erdélyi r. kath. Világi és szerzetes papság az 1848-49-iki szabadságharc alatt*, in *Történelmi lapok*, 1902. augusztus 19–1903. január, 9., 10.

mi ténykedését minimalizálva mutassa be, s így a számonkérés terhe alól klerikusait mentesítse. Miután a tanulmány során röviden vázoljuk a védekezési mechanizmus kidolgozásának lépéseit, arra is törekszünk, hogy az elérhető, fennmaradt iratok fényében újabb adalékokkal kiegészítve vázolhassuk a tényleges forradalmi szerepvállalásokat az erdélyi római katolikus egyházmegyében. A lehetséges szerepvállalások bemérésére egy-egy kontroll-példát igyekszünk részletesebben megvizsgálni azokra a helyzetekre, amikor egyértelmű a forradalom támogatottsága, amikor az osztrákok erdélyi egyházmegyes papot jutalmaznak, illetve amikor inkább a forradalmi kormánytól történő távolságtartás mutatható ki.

A forradalom ideje alatt a magyarországi és erdélyi egyházmegye papsága általában a forradalmi kormány utasításainak tett eleget, a Közlönyben megjelenő felszólításoknak eleget téve. A Magyar Honvédségben a szabadságharc idején 100 tábori lelkes volt, de emellett 600-nál is több fegyvert fogott papnövenedéket, már felszentelt papot találtunk, nem is beszélve az egyház által felállított és kezelt honvédkórházakról. Ebből a legtöbb püspökség, szeminárium, szerzetesrend kivette a részét.³ Az osztrák politikusok nehezményezték is, hogy a császári udvarhoz a legtöbb szállal kötődő katolikus egyháziak tömegesen vállaltak szerepet a szabadságharcban. Elégedetlenségüknek a legismertebb megnyilvánulása az 1849. július 3-i osztrák minisztertanács, ahol Alexander Bach ideiglenes belügyminiszter így fakadt ki: *„A felkelők tanai a katolikus egyháziak körében számos követőre és buzgó élharcosra találtak. Ha vissza akarjuk vezetni a magyarországi katolikus egyházat rendeltetéséhez, akkor meg kell tisztítanunk valamennyi olyan elemtől, akik a vallásra és az államra*

³ Szántó Konrád: *A katolikus Egyház története*, Bp. 1988. II. 406.

*nézve veszélyesek...*⁴ A vallásra veszélyes elemnek tekintetették Horváth Mihály kinevezett csanádi püspök, vallás- és közoktatási miniszter azon tervét, mely szerint 1849. augusztusára tervezett egy nemzeti zsinatot, amelyen a magyar egyház teljes függetlenségét tervezte kimondatni.⁵ Ezt Róma az anglikán szakadáshoz hasonló tervnek látta, s ezért a szabadságharcot úgy értékelte, mint „végtelen előnyt a magyarországi egyház ügye számára”.

A forradalom és szabadságharc bukása után Haynau proklamációjában az egyházi személyekkel szembeni eljárásnál kiemelte, hogy rögtönítélő eljárásnak kell alávetni azt, aki a népet lázadásra csábítja; a pártütő kormánytól vagy az általa kinevezett biztosoktól még parancsot elfogad vagy annak engedelmeskedik; a hozzája bocsátott proklamációit vagy egyéb rendelkezéseit a császári királyi polgári és katonai hatóságoknak, melyeket közhírré tenni hivatalos állásánál fogva köteles, kihirdetni elmulasztja, vagy azokat elsikkasztja; a népfelkelést a császári királyi ausztriai vagy cári orosz seregek ellen felhívja, rendezi vagy vezérli. Haynau 1850-ig tartó uralma nem került el a felső papságot sem, de sokkal veszélyeztetett helyzetben voltak azok a papok, akikre a kormányrendeletek kihirdetésének feladata jutott.⁶ Hermann Róbert közlése szerint közülük került ki a kivég-

⁴ Zakar Péter: *Haynau egyházi áldozatai*. Aetas, 2000, 1–2.

⁵ A pécsi püspök, Szcitovszky János Bécsbe ment és formális feljelentést tett erről a nunciatúrán. Ezt a gesztusát Bécs később a primási székkal honorálta. Eördögh István: *Az 184849-es magyar szabadságharc bukásának diplomáciai háttere a szentszéki iratok fényében*. Aetas, 1996. 2–3.

⁶ Ezért is fogalmazta meg egy veszprémi egyházmegyes pap 1849. december 30-án, hogy a püspöki kar lépjen közbe, hogy semmiféle világi rendeletet ne kelljen a szószékről felolvasni. „(...) *ha egy futó pillanatot vetünk a lefolyt szomorú időkre, s ezek áldozataira az egyházi rend köréből, úgy látszik egyik és másik félen éppen az tulajdonítotott főbűnnek, hogy illy ügyekbe kellenlenül és hivatlanul avatták magokat némelly szerencsétlenek, s kevésbé erős lelkűek, mert magammal el nem hitethetem, hogy találkozhatott volna ítélőszék, mely*

zettek egyötöde.⁷ A kivégzések nemzetközi felháborodást keltettek, amit az osztrák kormány is kénytelen volt érzékeltetni, ezért október 26-án Bach belügyminiszter indítványozta a kivégzések felfüggesztését. Erre Schwarzenberg közölte a miniszterekkel, hogy az uralkodó éppen most küldött parancsot Haynaunak és Wohlgemuth altábornagynak, Erdély kinevezett katonai és polgári kormányzójának, hogy Magyarországon és Erdélyben állítsák le a további kivégzéseket. Október 28-án Schwarzenberg tudatta Buol-Schauenstein szentpétervári nagykövettel, hogy az osztrák kormány elhatározta, *„hogy ezután a legutóbbi felkelés során elkövetett egyetlen politikai bűntett esetében sem fogják a halálbüntetést alkalmazni”*.⁸ Október 30-án nem hivatalos közleményben tudatták ezt a közvéleménnyel is.⁹ A halálbüntetések felfüggesztése viszont nem jelentette a további meghurcoltatások végét is.

Szcitovszky János pécsi püspök, 1849 júliusában¹⁰ Ferenc József által *„kegyelmesen kinevezett magyarországi Prímás”* kezdetől azon munkálkodott, hogy a világi hatalom által elítélt papokat mentse, ügyük tárgyalása egyházi bíróság elé kerülhessen. A felelősségre vonások által érintett klerikusok egy részét úgy sikerült

őket kárhoztathatja oly tettért, mellyért a felelősség fensőbbi hatalmat illetett.” – Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Protocollum exhibitorum, 772/1849.

⁷ Hermann Róbert: *Az 1849-1850 évi kivégzések*, Aetas 2000, 1–2.

⁸ Katona Tamás (szerk.): *Az aradi vértanúk*. Bp. 1979. II. 257–259.

⁹ Hermann i.m.

¹⁰ *„Ő császári királyi Apostoli Felsége folyó év Julius 21-kén legmagasb határozatánál fogva Hám János püspöknek lemondása által megüresedett Esztergomi érsekségre, s ezzel öszvekapcsolt magyarország primásságára, Nagykeri Scitovszky Keresztély Jánost pécsi megyés püspököt legkegyelmesben kinevezni méltóztatott.”* – OSZK, Kisnyomtatványtár 1848/162: *Ő császári királyi Apostoli Felsége ...Scitovszky Keresztély Jánost ... kinevezni méltóztatott / Haynau.*

kivonni a Haynau rémuralom vésztörvényszékeinek eljárása alól, hogy egyházi fenytékben részesítették, majd többségüket viszonylag rövid idő múlva újra alkalmazták. Erre jogalapot biztosított, hogy Szcitovszky IX. Piusz pápától felhatalmazást kért és kapott az irregularitás¹¹ vétkébe esett papok feloldozására.¹² Ehhez viszont el kellett érni, hogy a papság ügyeinek tárgyalása a szentszéki bíróságokhoz kerüljön. Szcitovszky augusztus 23-án kelt levelében¹³ az egyházmegyék vezetőit felszólította, hogy részletes és pontos kimutatást küldjenek be hozzá a papságnak a forradalom és szabadságharc ideje alatt tapasztalt politikai magatartásáról. Tekintve ennek célját, vagyis *„megmutatni, hogy a Clerusnak nagyobb része ő Felsége iránti hitét a fennforgó politikai zavarok között is megtartotta”* eleve megkérdőjelezheti a beküldendő beszámolóok objektivitását. Minthogy egy konkrét cél elérésére igyekeztek érveket kovácsolni, a beküldendő jelentések struktúráját is meghatározta, hogy az érvelésnél használhatóbb legyen. Ennek megfelelően első pontként azok nevét kérte felterjeszteni, akik *„a gondjuk alá bizott népet és ifjúságot ő Felsége és a törvényes rend iránti hűség és engedelmességben megtartani törekedtek és ezáltal jutalomra méltók-*

¹¹ Szabálytalanság. Az egyházbírói előírások szerint az a pap, aki a papi szelidség ellen vét, az a szabálytalanság vétkébe esik, ami a fel nem szenteltekénél szentelési akadállyal minősül. A papi szelidség hiányának (defectus lenitatis) egyik jele a fegyverviselés. Háború esetén az egyházbíró igazságos és igazságtalan háború közt tesz különbséget. Az igazságtalan háború esetében még akkor is a szabálytalanság vétke áll fenn, ha az ellenség közül egy is elesik vagy megcsonkul az illető bármilyen jellegű közreműködésével (fegyverforgatás, lelkesítés...). Szeredy József: *Egyházbíró. Különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*. I., 158. §, 325.

¹² Zakar Péter: *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben*. Bp. 1999. (Zakar 1999) 105.

¹³ Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL) – 830/1849. Szcitovszky János *Prímás körlevele*, 1849. augusztus 23.

ká lettek”. Vagyis pozitív megközelítésben mutatná be a katolikus egyház magatartását, s hogy ezt a magatartást még inkább kidomboríthassa, külön kérte, hogy *„e kérdés felfejtésénél minden egyes emberről egyes események elősorolandók, oly pontossággal, hogy a leírás a próbát minden tekintetben kiállhassa*”. A második pontban kérte felsorolni azok neveit, akik hűtlenségi vétekbe estek. Ez esetben viszont az első ponttól eltérően nem az egyház magatartásáról, hanem azokról az egyénekről kívánta felküldeni felterjesztését, akik *„teljes személyes szabadságba helyeztetve lévén”* estek a hűtlenség bűnébe. Velük kapcsolatosan azt is kérte tudatni, hogy sor került-e egyházi megbüntetésükre, s ha igen, mi módon. A világi bíróságok hatásköre alól másként nem menekíthetőek a papok. A harmadik pontnál azok neveit kérte beküldeni, akik *„félelemből, kikerülhetetlen erőszak, vagy édesgetés által vezettettek hűtlenségre, a nélkül, hogy magokat jókor szaladás által megmenthették volna*”. Tehát akiket más módon nem lehet menekíteni, a már érintett elv, a terhes körülmények kényszerítő erejére való hivatkozással szerette volna a felelősség alá vonástól menekíteni. Szcitovszkynak sikerült átvinnie ezt a pozitív megközelítést a hatóságoknál, s ennek megfelelően a császári királyi kormányzat már 1849. november 22-én 4767/7 szám alatt kiadott rendeletében kérte az egyházmegyéktől azok neveinek felterjesztését, akik *„a forradalmi kormány zsarnokoskodása miatt fogságot, vagy meghurcolást”* szenvedtek, hogy ezek a papok *„ne maradjanak méltánylás nélkül”*.¹⁴

A felelősségre vonás alóli tehermentesítés kidolgozása természetesen nem járt együtt annak teljesen egységes alkalmazásával minden egyházmegyében. A mentesítés módszerének életbe lép-

¹⁴ Győri Egyházmegyei Levéltár, Miscelanae, 13-14. csomó, 1101/1849: A győri választott püspöktől és káptalani helyettestől a győri polgármesternek írt levele, 1849. december 17.

tetése az akarat és a lehetőség függvénye is volt. Az egyházmegyét vezető püspökök, helynökök ugyanis csak akkor éltek a kidolgozott módszer lehetőségeivel, ha esetleges személyes sérelmeiket félretéve a közös célt tartották fontosabbnak, illetve csak akkor tudtak élni ezzel a lehetőséggel, ha a mentesíteni kívánt papok személyes problémáit is ténylegesen ismerték, illetve sikerült egyházi bíróság elé állítani a fegyelmezésre szoruló papot, még mielőtt a polgári, katonai bíróság elé került volna.¹⁵ Az erdélyi egyházmegye esetében az akarat egyértelműnek látszik a magukat politikailag kompromittált papok megvédése terén, ezekben az esetekben a lehetőségek gyors érvényesítése terén találunk inkább fennakadást. A magukat egyházilag kompromittált papok esetében a világi számonkéréstől való mentesítéssel párhuzamosan megfigyelhető a szigorúbb egyházi büntetés alkalmazása is.

Az erdélyi egyházmegyében a szabadságharc bukása után elég nehezen találtak rá a megfelelő védekezési formára. A püspök, Csíktusnádi Kovács Miklós előbb a helyzetfelmérésre törekedett, s így a kezdeti megtorlásokat nem tudta megakadályozni. A szeptemberi szentszéki ülés rámutat, hogy az 1848. október 9-én Gyulafehérvárra érkező püspök *„eleinte az utak bátortalan-sága és a megtagadott katona-kíséret, azután egy nagyon súlyosan ránehezedett több hónapig tartó betegség miatt kénytelenített itt maradni, honnan különben a vár-ostromlási négy hónap lefolyása alatt¹⁶ megyéje papjaival és a váron kívül lévő minden más egyénekkel való közlekedéstől merőben el volt zárva, és így papjainak sem*

¹⁵ Az önvédelmi módszer kidolgozásáról és a magyar egyházmegyéken belüli alkalmazásáról ld. Tamási Zsolt: *A katolikus egyházvezetés önvédelmi törekvései az 1848-1849-es forradalom leverése után*. Történelmi Szemle 2009/3. 355–383.

¹⁶ Itt arra a négy hónapra utal a jegyzőkönyv, amíg az erdélyi egyházmegye kormányzását a kinevezett püspöki helynök, Kedves István kolozsvári esperes látta el: 1849. május közepe – augusztus vége.

politikai, sem egyházi cselekvényeiről tiszta, részletes és hiteles adatokon épült tudomással nem bírhat".¹⁷ A beszámolót Kedves István kolozsvári apátplébánostól várta, akit 1849. május 18-án nevezett ki korlátozott jogkörrel püspöki helynöknek. A püspök a papság mentését szerette volna felvállalni, azért volt szüksége a beszámolóra, hogy „*miket a politica megenged (...) hogy ha szükségesnek látom, s kivihetősnek tapasztalom, lépéseket tehessek*".¹⁸ A helynök a maga során éppen a legzavarosabb helyzetekről rendelkezett a legkevesebb információkkal. A székelyföldi kerületek ugyanis nem fogadták el helynöki kinevezésének jogosságát, az utasításokat inkább a Közlönyből olvasták ki maguknak. Szeptemberi beszámolójában rá is mutatott a helynök, hogy „*az én helyetteségemet nem mindenütt fogadták el, mint Gyergyóban, és Felcsíkon másutt határozatilag is érvénytelennek nyilatkoztatták és azt hivatalosan is megírták, mint Udvarhelyt, azért az ily esperestségekből ide hozzám nem is jövén hivatalos tudósítás, a papok állásáról csak hírből tudhatok valamit*".¹⁹ Azt azonban tudta, hogy a forradalom és szabadságharc alatt „*több papok katonák lettek, nem kevesen elfajultak, és botránkoztatók lettek*".²⁰ Augusztus 26-án kelt levelében arra is rámutatott, hogy „*még micsoda változások történtek közelebbről az osztrák sereg bevonulása alkalmával? tisztán nem tudhatom, any-*

¹⁷ Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár (GYÉFL) Püspöki iratok (PI) – 393.d. 2.cs. 286/1849. – Gyulafehérvár, 1849. szeptember 12.: *A püspöki szentszék gyűlésének jegyzőkönyve.*

¹⁸ GYÉFL PI. – 389.d. 4.cs. 84/1849; 393.d. 5.cs. 84/1849. – Gyulafehérvár, 1849. augusztus 15.: *Kovács Miklós erdélyi püspök levele Kedves István ideiglenes helynöknek.*

¹⁹ GYÉFL PI. – 393.d. 5.cs. 225/1849. – Kolozsvár, 1849. szeptember 7.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

²⁰ GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 86/1849. – Kolozsvár, 1849. augusztus 21.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

nyit hallottam hogy politikai vétségek miatt nevezetesen Csíkban és Gyergyóban igen sok papokat elfogtak”.²¹

Az elfogott papok kérdése automatikusan felvetette a problémát, hogy ezek ügyében a püspöknek szabad-e vagy sem közbenjárni a polgári hatóságoknál. Az erdélyi egyházmegyében, jól megértve a primás körlevelének célját, rámutattak, hogy a püspök, amíg tehet, a törvényes hatalom iránti engedelemsségre intette papjait. Szerencsés körülménynek tekinthető, hogy a szabadságharc ideje alatt a gyulafehérvári ostromzár miatt már nem kellett állást foglalnia, s így erről most nem kellett számot adnia. A már elfogott papokkal kapcsolatosan azt az érvet fogalmazták meg, hogy a vétkesnek talált pap „nem önszíve hajlama szerint, hanem a magoknak halál-fenyegetés által engedelemességet kicsikaró, és a fejérvári várat kivéve, egész Erdélyt hatalmukban tartó Kossuthpártiak kényszerítése miatt kénytelenített cselekedni, hogy életét megmenthesse”. A következő lépés az egyházi vétségek kiemelését célozta már meg, szemben a politikai bűnökkel. A püspöknek meg is fogalmazta, hogy „mennyiivel fájdalmasabban esett atyai szívemnek a helyreállott közlekedés után értesülni azon vakmerő féktelenségről, melyet papjaimnak egynémelyike nemcsak polgári, hanem egyházi téren is elkövetni nem írtózott”.²²

Az összefüggések megértéséhez közelebb vihet annak az elemzése, hogy a kezdetben valóban szűk lehetőségek mellett milyen mértékben azonosítható be a püspöki döntés hátterében az egyházfegyelmi kihágások elítélésének a ténye is. Az egyházfegyelmi kérdések terén elsősorban a radikális alsópapsági mozgalom kibontakozásának vizsgálata jelentős. Ebben az összefüggésben

²¹ GYÉFL PI. – 393.d. 5.cs. 212/1849. – Kolozsvár, 1849. augusztus 26.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

²² GYÉFL PI. – 393.d. 6.cs. 490/1849. – Kolozsvár, 1849. október 27.: *Kovács Miklós püspök levele Ráduly János kanonokhoz.*

kontroll-példaként kiemelhető Keresztes Márton székelyudvarhelyi paptanár esete, akinek aktív szerepvállalását a forradalmi lelkesítésben több ponton is kapcsolatba hozhatjuk az udvarhelyszéki forradalmi eseményekkel. Erdélynek Magyarországgal történő Uniójának kimondása előtt az erdélyi Főkörmányszék hivatalosan a forradalmi jelképek – köztük a kokárda, nemzeti lobogó – használatát nem pártolta. Elsőként Székelyudvarhelyen mutatható ki a városi lakosság és tisztviselők esetében a tömeges kokárda-viselet. Keresztes Mártonról kiderült, hogy már 1848. március 27-én viselte, példáját az iskolai vezetőség tiltása ellenére a diákok is követték. Az udvarhelyi incidens kapcsán Rajmund János esperes levelében beszámol arról, hogy *„mártius 27-én megérkezvén hozzánk a nem értett Unió híre az egész Reformatum Collegium s más ily szerűek a háromszínű jelt kezdetek viselni. Ezekhez kapcsolta magát Tisztelendő Keresztes Márton s a [többi] familiássának is szerzett s ez is Professora példájára viselni kezdette”*.²³ Rövidesen, március 29-én a széki gyűlésre készülve már minden tanácsos viselte a kokárdát. A március 30-i forradalmi hangulatú gyűléstől (amelyen elhatározták, hogy az erdélyi diéta összehívását az unió ügyében a főkörmányszéknél sürgetni fogják) távol maradt Bodrogi György főbíró. Az ezt követő piactéri nagygyűlésen szónokló papok neveit ugyan nem jegyezték fel, de tény, hogy még aznap Bodrogi György a megyéspüspöknél feljelentést tett Keresztes Márton „ultra-liberális” és „communista” magatartása miatt. Jelentése Keresztes Mártont mint felforgató személyt mutatta be: *„egy éjszakai buvar bottrány telyes élete fedezésére nézve több szállásokat tart, igen szabad szellemű, s ha szabad mondani, azon ürügy alatt, hogy Erdély Magyar Országgal egybe kapcsolódgyék, Tronn elleni, szoval minden titkos társaságok tag-*

²³ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 496/1848. – Udvarhely, 1848. április 2.: Rajmund János főesperes levele Kovács Miklós püspöknek.

ja, aki midőn folyó év aprilisse 1-én városunk piatczán egy állásról szonokolva a nép tömeghez, az egyenlőség felett, nem késelkedett ezen kitétellel élni, mű is törvénytelen jogot gyakorlunk, értvén Papi Statust”.²⁴ A püspök ez ügyben gyorsan tisztázni akarta a kérdést, így április 18-án kelt levelében felszólította Keresztes Mártont, hogy tisztázza magát. Keresztes Márton elég későn, 1848. május 7-én keltezett levélben volt hajlandó csupán beszámolni. Késését azzal indokolta, hogy higgadtan akarta levelét megfogalmazni, nem pedig a püspöki leirat nyomán feltört vegyes érzelmei hatása alatt. Levelében utalt arra, hogy „e borzasztó vádakból ezer tanúk aláírásával megerősített bizonyítványokkal tisztíthatnám ki magamat”, ha nem tartana attól, hogy a forradalmi lázban égő városban, Udvarhelyen „a nép megtudva méltatlan megtámadásomat, borzasztóan állana bosszút érettem, és talán olyan emberen, ki meglehet hogy éppen ártatlan”.²⁵ Ez az állítása viszont már eleve elárulja, hogy támogatói éppen a túlfűtött forradalmi lelkesedésben élő lakosság köréből kerültek ki. A levél hangvétele sajátosan tükrözi radikális magatartását. Mielőtt ugyanis eleget tett volna a püspök által elvárt tényfeltárásnak, kérte előjáróját, hogy az ellene felhozott vádak teljes terjedelmében közölje vele, s ugyanakkor „méltoztassék megnevezni ama Jurisdictio civilis-t, mely elég szemtelen volt, megfeledkezve önméltóságáról, engem ily vádakkal terhelni, és ezáltal a felség iránti hűségemet, hazám iránti szeretetemet gyanúba hozni”. Csak e kérés után tért rá arra, hogy beszédét, amely a

²⁴ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 524/1848. – Udvarhely, 1848. április 1.: Bodrogi György udvarhelyi főbíró levele Kovács Miklós püspöknek.

²⁵ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 663/1848. – Udvarhely, 1848. május 7.: Keresztes Márton udvarhelyi szónoklat tanár levele Kovács Miklós püspöknek. A levelében elősorolt mentegetőzése óvatosan kezelendő. A forradalom leverését követően börtönt fog viselni forradalmi ténykedésért, volt tábori lelkész is, kinevezés nélkül, ő indítványozta a zsinaton, hogy az egyház mondjon le vagyonáról az állam javára...

feljelentést okozta, a püspök számára részletezze. Itt rámutatott, hogy minden népszerűségét arra igyekezett felhasználni, hogy a hallgatóság kedélyeit megnyugtassa, s a törvényességet szorgalmazza. Állítása szerint beszédének kezdő gondolata a következő volt: *„mindenek előtt rendíthetetlen ragaszkodásomat nyilvánítom az uralkodó ház iránt, megtörhetlen hűségemet urunk királyunk iránt”*. Királyhűségét nemcsak fenti szavainak, hanem tetteinek felsorolásával is igazolni igyekezett. Felidézte, hogy az asztaltársaságokban is poharát a királyra, a Habsburg házra emelve tartott köszöntő beszédek. Ezt követően levelében minden – a püspök által felidézett – ellene felhozott vádat *„rágalom és hazugság”*-nak nevez. Így tagadta, hogy titkos társaságnak lenne a tagja, titkos házakat tartana fent. Az egyenlőségről szóló beszédrészlete kapcsán rámutatott, hogy nagyot tévedett az a bizonyos feladó, aki szerint ő erről mint *„Communistá”* beszélt volna. Végző soron azonban bevallja radikális nézeteit, amikor a következőket írta: *„Excellentiád engem ultraliberálisnak²⁶ nevez; e nevezet engem, talán ezelőtt három hónappal meg illetett, de már ma nincs értelme; őszintén nyilváníthatom, hogy ma Kormány embere vagyok”*. Tehát radikális nézeteit a forradalmi változásokkal törvényesítettnek tartotta. Ezért is a záró soraiban elég erős hangot ütött meg püspökével szemben: *„legyen meggyőződve Ex[cellen]tiád, hogy katolikus pap vagyok és az is akarok maradni halálig, hacsak erőszakkal ki nem vettetem; de emellett polgár is; és midőn papi kötelességeimet szentül kívánom teljesíteni, soha sem fogok megfeledkezni polgári tartozásaimról is”*.

Az ellenforradalmi akció elején a szászok elleni bizalmatlanság szinte lincseléshez vezetett Székelyudvarhelyen május végén, amit Keresztes Mártonnak sikerült megakadályozni. Tekintélyét

²⁶ A püspök levelében valóban ezt a szót használja: *in cogitandi ratione ultra liberalum*. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 524/1848: Kovács Miklós püspök levele Keresztes Márton udvarhelyi szónoklat tanárnak.

ugyanakkor nemcsak a város fogadta el, hanem a kerületi papság is, hiszen őt választották az augusztus végén tartott egyházmegyei zsinat és státusgyűlés udvarhelyszéki képviselőjének is. Hozzászólásai elsősorban az állam-egyház viszony gazdasági vonatkozásai terén bizonyították radikalizmusát. Az egyházkormányzati demokratizálódást annyira komolyan vette, hogy püspöki helyezés nélkül, önkényesen foglalta el az atyhai plébánia irányítását, miután a község forradalmár papja az agyagfalvi gyűlés²⁷ után váratlanul meghalt. Az atyhai plébános, Miklósi Sándor kolerajárványban éppen a gyulafehérvári vár ostromállapotba helyezésének időpontjában, október 19-én halt meg. Antalfi Ferenc udvarhelyszentléleki plébános és Udvarhely-kerületi helyettes esperes jelentése rámutat, hogy „*Mindszent hó 19-én epemirigy*²⁸ *következtében történt véletlen haláláról hírt annál fájdalmasabban vettem, mennél több évet ígérhetett volna magának ezen fiatal év és erőben levő pap*”.²⁹ Az esperes a plébános haláláról szóló tudósítást Molnár Ferenc parajdi lelkésztől kapta, majd ezt követően küldte el jelentését a püspöknek, október 21-én, amelyet a püspök november 4-én kapott kézhez.³⁰ A késés oka ebben az esetben az volt, hogy a jelentés Kolozsvárra érkezett be, honnan Pakó János titkár november 1-jén kelt felterjesztésében küldte tovább Gyulafehérvárra Kovács Miklós püspöknek.³¹ E felterjesztésből azt is megtud-

²⁷ Amelyen maga Keresztes Márton is, hívei élén, részt vett. Kovács i.m.; Marton i.m. 224–227.

²⁸ Pakó János levelében az epemirigy járvány helyett a dögvész fogalmat használja. – GYÉFL PI. – 393.d. 37.cs. 1299/1848. – Kolozsvár, 1848. november 1.: Pakó János levele Kovács Miklós püspöknek.

²⁹ GYÉFL PI. – 390.d. 15.cs. 1316/1848. – 1848. Szent András hó 4. : Antalfi Ferenc levele Kovács Miklós püspökhöz.

³⁰ GYÉFL PI. – 394.d. 11. cs. 633/1849: *Historia Domus et Ecclesiae Rom. Cath., Udvarhely*: – 34/1848; 36/1848.

³¹ GYÉFL PI. – 393.d. 37.cs. 1299/1848. – Kolozsvár, 1848. november 1.: Pakó János levele Kovács Miklós püspöknek.

juk, hogy a meghalt fiatal pap a szabadságharc elkötelezett híve volt, halálára az agyagfalvi gyűlésről hazafelé menve, Sófalván került ugyanis sor. A megürült plébánia betöltése körül a zavaros helyzet és a postaközlekedés rendetlensége miatt furcsa helyzet alakult ki. Az atyhai egyházközség egy része a sófalvi születésű, Lengyelfalván szolgálatot teljesítő Csonta József plébános kinevezését kérte a püspöktől. Az érintett plébános, Csonta József hasonló tartalmú, áthelyezését kérő levéllel fordult főpásztorához, október 27-én kelt levelében. Ugyanakkor a sepsikőröspataki plébános, Kapca János is szeretett volna ide kerülni, áthelyezési kérelmét a brassói esperes, Kovács Antal is ajánlással támogatta.³² A püspök a diszponálást november 29-én kelt levelében tette meg Csonta József javára.³³ Időközben viszont Keresztes Márton udvarhelyi szónoklat tanár³⁴ „az ösméretes nép felkelési tábor oda hagyván az ürességbe jött Atyhai lelkészi hivatalt hivatlan elfoglalta”.³⁵ A hívek azt hitték, hogy Keresztes Márton hivatalosan lett Atyhába kinevezve. A megyebírók levelében ugyanis azt olvashatjuk, hogy ők ugyan a községnek papul a lengyelfalvit kérték meg, viszont „éppen akkor: midőn Megyénkből 170-en a táborba volnának mely idő alatt ideiglenes papnak Érdemtellyes T. Keresztes Márton úr neveztetett ki”.³⁶ Az atyhai hívek egy része ezért kérte az udvarhelyi

³² GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1404/1848. – 1848. november 21.: *Kapca János Sepsikőröspataki lelkész levele Kovács Miklós püspökhöz*; GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1404/1848. – Brassó, 1848. december 14.: *Kovács Antal brassói plébános ajánló levele*.

³³ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1368/1848. – 1848. október, november: *Az atyhai plébános kérdésével kapcsolatos iratok*.

³⁴ Radikális forradalmi magatartását volt alkalmunk a forradalmi kormánnyal való kapcsolatot elemző fejezetben tárgyalni.

³⁵ GYÉFL PI. – 389.d. 10.cs. 1420/1848. – Atyha, 1848. december: *Levelek és választlevelek az atyhai plébánia ügyében*.

³⁶ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 28/1849. – Atyha, 1849. január 19.: *Gagy Antal és Györfi Sándor megyebírók levele Kovács Miklós püspökhöz*.

esperes-helyettest, hogy ne a lengyelfalvi plébánost, hanem a már ott levő Keresztes Mártont erősítsék meg hivatalában. Erről a kérésről Antalfi János december 17-én értesítette a diszponált papot, Csonta Józsefet,³⁷ és a főpásztort is. A püspök kitartott határozata mellett, jelezve, hogy a diszponálást nem fogja megváltoztatni.³⁸ Ugyanakkor erőteljesen megróttá az atyhai közösséget, beigérvén, hogy ha döntését nem tartják tiszteletben, lelkész nélkül hagyja a közösséget.³⁹ A bizonytalan helyzetben Csonta József nem is költözött át Atyhába. Keresztes Márton viszont elhagyta az egyházközséget, így a hívek végső soron pap nélkül maradtak. A szék osztrák ellenőrzés alá kerülését követően hiányosak az információk a tevékenységéről, viszont tudjuk azt, hogy a megtorlaskor börtönbüntetést kapott, de sikerült megszöknie. Egykori tanítványa, Orbán Balázs a Székelyföld leírásában név szerint is megemlíti Keresztes Mártont, a forradalmár papot, akinek évekig bujkálnia kellett a számonkérés elkerülése miatt.

A vizsgált adatok megerősítik, hogy Keresztes Márton mind a polgári lakosság, mind paptársai által elfogadott forradalmi tekintély volt a szabadságharc alatt. Hosszú és sikeres bujkálása (10 év) rávilágít arra is, hogy ez a magyarul, németül, románul, örményül és latinul is beszélő paptanár széles és megbízható kapcsolatrendszerrel rendelkezett, amit ki- és felhasznált mind a forradalom és szabadságharc alatt, mind annak leverése után. Forradalmi elkötelezettsége egyházi radikalizmussal való párosulása miatt viszont a püspök sosem tért napirendre Keresztes Márton magatartása felett, így annak ellenére, hogy 1858-ban

³⁷ GYÉFL PI. – 394.d. 11. cs. 633/1849: *Historia Domus et Ecclesiae Rom. Cath., Udvarhely:* – 46/1848.

³⁸ GYÉFL PI. – 394.d. 11. cs. 633/1849: *Historia Domus et Ecclesiae Rom. Cath., Udvarhely:* – 47/1848.

³⁹ GYÉFL PI. – 389.d. 10.cs. 1420/1848. – 1848. december: *Levelek és válaszlevelek az atyhai plébánia ügyében.*

királyi kegyelmet kapott, utána sem nevezte ki plébánosnak, kizárólag csak lelkigyakorlatokat tarthatott.⁴⁰ Keresztes Márton esete jól jelzi, hogy egyházi szempontból nem elsősorban a politikai elkötelezettség, hanem sokkal inkább az egyházi engedetlenség az, aminek a forradalom leverése utáni következményei az egyházi pályafutás szempontjából meghatározóbbak. Így a megyéspüspök az egyházfegyelmileg indokolt esetekben meszszenenően következetesnek bizonyult az egyházi fenytékek, megszorítások alkalmazásában. Egy rövid utalás szintjén azt látjuk ugyanis, hogy a csak forradalmi szerepvállalás – de nem egyházfegyelmi engedetlenség – esetében a megyéspüspök nagyon hatékonyan kiállt papjai védelmében. Például a gyors áthelyezés lehetőségével élt a gyulafehérvári teológiai tanár, Cziriél Antal esetében, akit Offenbányára helyezve mentesített a felelősségre vonás alól, miközben Cziriél Antal a lelkesítő beszédei miatt az osztrák katonatisztekől a „*kicsi Kossuth*” melléknevet kapta.

A fenti eset mellett érdemes azt is megvizsgálni, hogy milyen forradalmi magatartásokat takarhatnak azok az esetek, amikor a győztes osztrák hatalom nem büntetett, hanem jutalmazott. László Elek naplójában feljegyzi, hogy 1849. október 5-én a sajtóból értesült azoknak a névsoráról, akik a „*magyar forradalomban öfelsége iránt hívségeket*” tettek, s ezért kitüntetésben részesültek. Ez szorosan kapcsolatban áll Szcitovszky azzal az augusztus 23-án kelt, korábban is idézett levelében⁴¹ megfogalmazott utasításával, amelyben az egyházmegyék vezetőit felszólította, hogy részletes és pontos kimutatást küldjenek be hozzá azokról a papokról, akik „*a gondjuk alá bizott népet és ifjúságot ő Felsége és a törvényes rend iránti hűség és engedelmességben megtartani törekedtek és ezáltal*

⁴⁰ Marton i.m. 224–227.; Kovács i.m..

⁴¹ EFL – 830/1849. Szcitovszky János Prímás körlevele, 1849. augusztus 23.

jutalomra méltókká lettek”. Külön kérte, hogy „*e kérdés felfejtésénél minden egyes emberről egyes események elősorolandók, oly pontossággal, hogy a leírás a próbát minden tekintetben kiállhassa*”. László Elek naplója az erdélyi egyházmegyes papok közül név szerint kiemeli Ludwig Jánost,⁴² Schlauf Ignácot, a szebeni esperest, illetve Bodnár Lajos⁴³ volt zalatnai plébánost. Róla megjegyzi: „*bizony tudom, hogy nagyági plébános, a jámbor Bodnár is nem sok vizet zavart a magyarok előtt, s mégis ezek mind keresztes vitézek! Így alacsonyítottak becse a szentkeresztnek!*”⁴⁴ A jelzett papok közül röviden Bodnár Lajos szerepét mutatjuk be, hiszen a forradalom és szabadságharc éveit alatti magatartása a leginkább példázza, hogy a polgári hatóság felé közzétett adatok milyen mértékben lehetnek kapcsolatban azzal, ahogyan a püspök saját papjairól vélekedett. A Bodnár Lajos és a megyéspüspök közt kialakult konfliktus elkenődése akkor, amikor jutalmazásra terjesztették fel a császáriaknak, relevánsan jelzi az egyházmegye és az osztrák polgári, katonai hatóság közti kommunikációban megjelenő információk relatív értékét az önvédelmi mechanizmusnak megfelelően.

⁴² Aki ráadásul katonai lelkészként is szolgált 1848-ban. Az ő helyzete annyiban sajátos, hogy a forradalom bukását követően a császári kormányzat kitünteti. – „*A politikai zavarok között Ő Felsége és a törvényes rend iránt bebizonyítottát, s mellyért magától az erdélyi polgári és katonai főkormányzó Ur ő nagysága méltóságától is kitüntető elismerést nyerni szerencsés voltál.*” – GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – A püspök levele Ludwig Jánosnak, 1849. október 22.; A gyulafehérvári polgár naplójának szerzője, László Elek epésen jegyzi meg, hogy az egyetlen érdeme, hogy a zavaros események közepette „*oláhországba futott*”. – László Elek, *Egy gyulafehérvári polgárnak naplója az 1848/49. évi forradalom alatt*, sajtó alá rendezte Sávai János. Szege 1998. 198.

⁴³ Bodnár Lajos (1798–1872) 1933-tól szolgált Zalutnán, majd 1849-től nagyági plébános. Ld. Ferenczi Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*, Budapest–Kolozsvár 2009. 191.

⁴⁴ László i.m. 198.

Bodnár Lajos zalatnai plébános⁴⁵ a 2500 fős bányaváros szinte 1200 katolikusáért felelt. Zalatna október 23-án a román felkelők áldozatául esett, a várost felgyújtották, a magyar lakosság jelentős részét meggyilkolták.⁴⁶ Bodnár Lajos plébános október 27-én írta első jelentését, de nem tért ki a részletekre.⁴⁷ Helyzete kilátástalanságára való hivatkozással állomáshelyének elhagyását tervezve kérte a püspököt, hogy „méltóztasson a várbeli Commandánstul egynehány katonát küldeni, ki engem cselédemmel átkísérjen Fejérvárra”. Erre viszont nem kerülhetett sor. November 1-jén újabb levéllel fordult főpásztorához, melyben jelezte, hogy „Kovács és Szabó urak Abrudbányára menekültek”, ő viszont még kitart plébániáján.⁴⁸ Következő leveléből megtudjuk, hogy már csak kevés ideig. November 28-án, miután Szebenbe menekült, részletesebb jelentést küldött ugyanis. A menekülésre bevallása szerint a növekvő magyarellenesség készítette. Október 23-a után csak egy hétig bírta Zalatnán, ahol leégett és kiraboltatott a templom és a plébánia is. A tél közeledte miatt a legsürgősebbnek a templom befedését látta, még ha csak ideiglenes deszkafedélzettel is. Az átélt események arra készítették ugyanakkor, hogy elhelyezését kérje Zalatnáról; s ismerve az ottani állapotokat, a maga helyébe egy

⁴⁵ 1833-tól plébános Zalatnán. – Beke Antal: *Az erdélyi egyházmegyei papnövelde történeti vázlatja*. Károly–Fehérvár, pk-i nyomda, 1870, 121.

⁴⁶ Jelen tanulmánynak nem célja a polgárháborús konfliktus elemzése. Erre vonatkozóan, a zalatnai tragédiát illetően ld. részletebben: Tamási Zsolt: *1848. október 23. Preszáka*. In: Pál-Antal Sándor – Corneli Sigmirean – Simon Zsolt (szerk.): *A történetíró elhivatottsága: Emlékkönyv Szabó Miklós születésének 80. évfordulójára*. Marosvásárhely 2012. 375–391.

⁴⁷ „Oly írtoztató állapotban vagyok, leírni nem tudom: mindenünk oda égett, elraboltatott, életünk veszedelemben van, templomunk leégett.” – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1310/1848: Zalatna, 1848. október 27.: Bodnár Lajos zalatnai plébános levele Kovács Miklós püspöknek.

⁴⁸ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1310/1848. – Zalatna, 1848. november 1.: Bodnár Lajos zalatnai plébános levele Kovács Miklós püspöknek.

„német nevű, oláhul jól beszélő egyént” ajánl. Ezt a kérését többször is megismételte a későbbiekben.⁴⁹ Kovács Miklós megyéspüspök az áthelyezési kérelem engedélyezése helyett Béli Györgytől, a királyi kincstár elnökétől kért a templom renoválásához pénzügyi támogatást s Bodnár számára lakást.⁵⁰ Béldi György jobbnak látta azonban, hogy az életben maradt Bodnárt és Szabó Jánost⁵¹ helyezték máshova, s tekintve Zalatna helyzetét és a megfogyatkozott hívek számát, oda egy mérsékeltebb fizetéssel díjazandó káplánt,

⁴⁹ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 61/1849. – *Bodnár Lajos levele a püspökhöz*, Zalatna, 1849. február 27.; GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1413/1848. – *Bodnár Lajos levele a püspökhöz*, Szeged, 1848. december 20.; GYÉFL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – Másolat 374/1849. – *Bodnár Lajos levele a Kincstárhoz*, Nagyszeged, 1849. február 9.; GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1377/1848. – *Bodnár Lajos levele a püspökhöz*, Szeged, 1848. November 28.: „de midőn napon (...) kellett hallanom a magyar ellen növekedő ellenszenvet, életemet biztosítandó, eltávoztam, mert mit tehetek róla, hogy magyarnak születtem.”

⁵⁰ A püspök a nehéz helyzetben kitartást kívánt papjaitól, s Bodnár se kivétel. Felszólította, hogy térjen vissza ő maga Zalatnára. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1377/1848. – *Bodnár jelentése a püspöknek, illetve a püspök levele Béldi Györgyhez*, Nagyszeged, 1848. november 28. illetve Gyulafehérvár, 1848. december 11.

⁵¹ Gimnáziumi tanár 1846-tól. Kovács i.m. 148.; Szabó Jánost már korábban máshova szándékozták helyezni. 1848 nyarán a zalatnai hívek tiltakoztak ez ellen. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 876/1848. – *66 katolikus tiltakozó levele Szabó János elhelyezése ellen*, Zalatna, 1848. június 7.; A püspök az 1393 sz. rendeletével december 12-én Szabó Jánost Kolozsvárra helyezte. – GYÉFL PI. – 393.d. 4.cs. 16/1849. – *A püspök levele a Kincstári Tanácshoz*, Gyulafehérvár, 1849. január 8.; Bodnárnak rosszul esett, hogy csak Szabó volt ily szerencsés, s ő pedig nem. Felháborodásában a püspöknek a szemére vetette, hogy pont azzal gyakorolt ily kegyet, akinek fellengzős beszéde ingerelte a románokat Zalatnán a katolikus papság ellen („ha magyar nem volnék, szégyellnék élni” – jelentette ki Bodnár szerint Szabó János). – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1395/1848. – *Bodnár Lajos levele a püspöknek*, Nagyszeged, 1848. december 11.

vagy esetleg szerzetes atyát küldjenek.⁵² A püspök Kovács József bányavidéki esperes, abrudbányai plébános segítségét kérte, hogy pontosabb információkat szerezhessen Zalatnáról,⁵³ „*hol eddig fele számmal voltak papok, a megmaradt hívek zokogva panaszkodják, hogy az vallás egyetlen isteni vigasztalástól is meg vannak fosztva*”.⁵⁴ Csak miután Kovács József részletes tájékoztatását megkapja, szándékozott sürgetni a Kincstárt.⁵⁵ Kovács József jelentéséből megtudta, hogy ugyan ő még nem volt lemenve Zalatnára, de azért néhány lényeges információval szolgálhat: szerinte Bodnár Lajost fel kell szólítani, hogy adjon számot, amiért főpásztori engedély nélkül elhagyta a híveit (itt az esperes a jó pásztor parabolára hivatkozott). Tudatta, hogy a zalatnai temetői Hene kápolna⁵⁶ teljesen épen maradt, ahol misézni lehetne. A szükséges kellékek is megvoltak ehhez. Ő maga csak kelyhet kellett kölcsönözzön, egyéb

⁵² GYÉFL PI. – 389.d. 8.cs. 1414/1848: *Béldi György levele a püspökhöz*, Nagyszeben, 1848. december 9.

⁵³ A fennakadt közlekedés miatt erre csak később fog sor kerülni. – GYÉFL PI. – 391.d. 30.cs. 1392/1848. – *A püspök és Kovács esperes levélváltása*, Gyulafehérvár, 1848. november 26. illetve Abrudbánya, 1848. december 7.; Román Antal zalatnai lelkész és tanár haláláról is Kovács esperes jelentéséből értesül csak a püspök. – GYÉFL PI. – 393.d. 37.cs. 1358/1848. – *Kovács József jelentése püspöknek*, Abrudbánya, 1848. november 15.; Haláláról tudósít az 1849. januárjában megküldött jelentése is Kovács Józsefnek. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 29/1849; Marton i.m. 224–227.; Kovács i.m.

⁵⁴ GYÉFL PI. – 393.d. 37.cs. 1391/1848. – *Kovács József jelentése a püspöknek*, Abrudbánya, 1848. december 4.

⁵⁵ Ugyanakkor azt is kilátásba helyezte, hogy ha Bodnár az engedelmességet megtagadva nem tér vissza Zalatnára, akkor sem fogja pap nélkül hagyni e plébániát (ez a válasza Kovács József december 7-ei levelére, amelyben kérte, hogy vagy Bodnárt szólítsa fel a püspök visszatérésre, vagy mást helyezzen a helyébe) – GYÉFL PI. – 391.d. 30.cs. 1392/1848. – *A püspök levele Kovács Józsefnek*, Gyulafehérvár, 1848. december 12.

⁵⁶ A temetői kápolnában – Hene Ferenc zalatnai plébános építtette 1825-ben. – ... *A gyulafehérvári főegyházmegye történelmi sematizmusa a 2000. jubileum és milleniumi évben*, Gloria, Gyulafehérvár 2000, 66.

megvolt. Előkerült a nagy cibórium is. Utalt arra, hogy az elrablott tárgyak közül sok került elő Lukáts kereskedőnél, s „*remelleni lehet! miszerint a kinyomozó bizottmány még többeket fog kézre keríteni, főképp ha a zalatnai dis unitus papot jó moddal megkerik*”. A lakásgondot se tartotta veszélyesnek az esperes, véleménye szerint a költészeti tanár háza kis költséggel lakhatóvá tehető. Ez ugyanis bolthajtásos lakás, amely csak kívülről sérült, belül semmi baja. Kérte, hogy a püspök parancsoljon rá Bodnára, hogy térjen vissza, vagy ha Bodnár félne visszajönni, akkor a püspök valakit nevezzen ki adminisztrátornak a plébániára.

Mivel a Kincstár a kiadásainak csökkentése miatt mindenképp káplánsággá akarta alakítani Zalatnát, ezért a püspök december 25-én újra felszólította az esperest, hogy ne halogassa a Zalatnára való menést, mert sürgősen nagyon pontos információk kellenek neki a megmaradt hívek számáról, arról, hogy az elmenekültek visszatérnek-e majd tavasszal Zalatnára, s melyek azok az okok, amelyek Zalatna káplánsággá alakítása ellen szólnak.⁵⁷ Béldi György 1849. január 12-i levelében a Kincstár anyagi gondjaira hivatkozva újra kérte Zalatna káplánsággá alakítását.⁵⁸ Újra felszólította tehát a püspök az esperest, hogy azonnal menjen le Zalatnára szétnézni.⁵⁹ Január 19-én végül elküldte az esperes a jelentést. Személyesen nem tudott lemenni ugyan, de megbízható emberek⁶⁰

⁵⁷ GYÉFL PI. – 391.d. 30.cs. 1412/1848– *A püspök levele Kovács Józsefnek*, Gyulafehérvár, 1848. december 25.

⁵⁸ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 36/1849– *Béldi György levele a püspöknek*, Nagyszeben, 1849. január 12.

⁵⁹ GYÉFL PI. – 395.d. 37.cs. 6/1849. – *Kovács József és a püspök levélváltása*, Abrudbánya, 1848. december 28. illetve Gyulafehérvár, 1849. január 8.

⁶⁰ Lukáts Lukács gazdag zalatnai polgár (nála találtak menedéket a Zalatnán maradt „*nem románok*” – „*nagy számban*” – s az ő lánya, Lukács Róza erélyes fellépése is életmentő védelmet nyújtott az életben maradottaknak. – Szilágyi Farkas, *Alsófehér vármegye Történelme – Alsófehér vármegye 1848–49-ben*, III. köt. Nagy-Enyed, 1898. 157.

révén pontos információkat szerzett be. Ezek tudósítása szerint 555 katolikus van Zalatnán.⁶¹ Az 1200 katolikusból 447-en voltak ekkor elmenekülve, a meghaltak és elveszettek száma 198-ra ment jelentése szerint. Ezek neveit mellékelte is a püspöknek. E lista 248 halottat, illetve elvesztődöttet tartalmaz, a katolikus áldozatok mellett feltüntetve a 43 református, 6 unitárius és 1 görögkatolikus vallású halottat is. Kovács esperes optimista volt, szerinte az elmenekültek vissza fognak térni, s a zalatnai bánya majd idővel újabb lakosokat is fog vonzani; s így megint nagy létszámú lesz a város.⁶² A plébános fizetésének lennebb szállításának ellenérveként azt is megemlítette, hogy a nehéz helyzetben nem a híveknek, hanem inkább a papnak kellene őket segíteni.⁶³ A püspök január 27-én e jelentés ismeretében újabb kérelemmel fordult Béli Györgyhöz, tiltakozva Zalatna káplánsággá való alakításának terve ellen. Béli február 16-án kelt levele rámutatott, hogy sokan azzal a szándékkal távoztak el, hogy nem térnek vissza,⁶⁴ s ha vissza is térnének,

⁶¹ Ezt a számot jelentette Kálmán Ábrahám is, amikor kérte Zalatnára helyezését, február 26-ai levelében. Akkor Bodnár még nem volt visszatérve oda. – GYÉFL PI. – 393.d. csoporton kívül, 60/1849. – *Kálmán Ábrahám elhelyezési kérelme a püspökhöz*, Boica, 1849. február 26.

⁶² Optimizmusa nem igazolódott be, mármint ami a katolikus lakosság gyarapodására utalt. 1882-ben csak 682 katolikust említ a sematizmus. – ... *Schematizmus venerabilis Cleri diocesis Transsylvaniensis – editus pro anno A Christo Nato MDCCCLXXXII*. Albae-Carolinae 1882. 32.

⁶³ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 29/1849. – *Kovács József jelentése a püspöknek*, Abrudbánya, 1849. január 19.

⁶⁴ Bodnár kérelemmel fordult Bélihez is, s ebből kiderül, hogy ő nem akart visszatérni. – GYÉFL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – *Bodnár levele Béli Györgyhöz*, Nagyszeben, 1849. január 8. A visszatérés miatti félelme késztette arra, hogy enyhén túlzó jelentéseket írjon: „*híveim nagyobb s miveltebb része... gyilkoltatva le.*” – *Bodnár levele Szebenből a püspöknek*, 1848. december 20. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1413/1848; „*kevés fennmaradott katolikusok*” – *Bodnár november 28-ai jelentése a püspöknek*. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1377/1848.

akkor sem lesznek annyian, mint 1847-ben, amikor is megnövelték a pap fizetését.⁶⁵

Kálmán Ábrahám boicai plébános látva Zalatna állapotát, a hívek – az elmenekült plébános, Bodnár Lajos vissza nem térte miatti – magukra maradását, már februárban kérte a maga számára Zalatnát.⁶⁶ A püspök nem engedett e kérésnek. Akaratának megtagadását, Bodnár jogtalan állomáshely-elhagyását nem fogadta el. A rendkívüli helyzetet tekintve kénytelen volt kemény kézzel irányítani egyházmegyéjét, nem tűrhette parancsainak megtagadását. Szerinte az elmenekülés gyávaság, nem illik egy paphoz. Ezért Bodnár érveléseit⁶⁷ – mint magyarázkodásokat – nem fogadta el

⁶⁵ „Zalathnán a kath. hívek nagyobb részt kiirtattak” – állította Béldi még az 1848 december 9-én keltezett levelében (GYÉFL PI. – 389.d. 8.cs. 1414/1848), s a 29/1849-es leiratról azt állítva, hogy nem hiteles – így bizonyítva, hogy elég Zalatnára egy káplánt vagy mérsékelt fizetésű szerzetest helyezni. – GYÉFL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – Másolat: 405 – *Béldi György levele a püspöknek*. Bodnár ugyanis engedett a püspöki parancsnak, s kész volt visszatérni Zalatnára, de csak akkor, ha anyagi feltételeket is biztosítanak. Lakást kért, a misézéshez meg: „*viasz gyertya, borliszt... tömjén... s.a.t.*” szükséges, hogy rendelkezésére álljon. Béldi György tudta, hogy Bodnár kíváncsainak nem tehet eleget: „*lehetetlen rangjához illő szálással is ellátni*”. – Uo.

⁶⁶ GYÉFL PI. – 393.d. csoporton kívül, 60/1849. – *Kálmán Ábrahám elhelyezési kérelme a püspökhöz*, Boica, 1849. február 26.

⁶⁷ „*Avagy szolgálhatok e továbbra is lelki örömmel ott hol kedvelt híveim nagyobb s miveltebb része minden emberi érzés és megrázkodtató kegyetlenséggel gyilkoltatva le?*” Eltávozását nem tartotta esküszegésnek, mert nem vallási, hanem nemzeti üldözés kényszerítette menekülésre. Mindenét elrabolták, még pályakezdésekor is tehetősebb volt, hiszen akkor legalább „*egy pár változóm, ágyneeműm volt*”. Zalatnán nincs hol laknia, fizetése az infláció miatt már csak az élelemre elmenne; itt a tél, s nincs semmi előleges beszerzés, nincs tartaléka, sőt még edényei sincsenek – a közlekedés nehézségei miatt se utazhatna vissza. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1413/1848. – *Bodnár Lajos levele a püspöknek*, Nagyszében, 1848. december 20.

hanem engedelmességet kívánt meg.⁶⁸ Bodnárt meglepte a püspök reakciója,⁶⁹ de végül a többszöri felszólításnak⁷⁰ engedelmeskedve visszatért Zalatnára.⁷¹ 1849. február 27-én érkezett vissza,⁷² s amint

⁶⁸ GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1395/1848. – december 14-én keltezve a püspök visszatérésre szólította fel. Bátorította, hogy van már fizetés is, ideiglenesen a Hene féle kápolnában misézhet. Ha visszatér és megkapja fizetését, nem kell másokra szorulnia (ezzel is érvelt Bodnár – uo.). Ugyanakkor kifejtette, hogy a híveket nem szabad magukra hagyni, s figyelmeztette, hogy ha nem tér vissza, „nyilatkozata tökéletes lemondásnak tekintetvén” – állomás nélkül hagyja. A püspök érvelésének alapját a „jó pásztor” példája jelentette. Ha Bodnár a nehéz időkben nem térne vissza, az a püspök szerint bebizonyítaná, hogy „juhait csak a gyapjúért és a tejért szerette”. – GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 36/1849. – *A püspök levele Béli Györgynek*, 1849. január 31.

⁶⁹ „Ez egy tulajdon hibája nélkül szerencsétlenné lett, mindenéből ki fosztott embernek sorsát, csak keseríti még inkább, midőn látja, hogy az egyetlen egy segedelmes forrás, mely részére létezőnek hisz, előtte el legyen zárva.” – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 1395/1848. – *Bodnár levele a püspöknek*, Nagyszeben, 1848. december 11.

⁷⁰ Bodnár tetteivel nem igyekezett engedelmességét bizonyítani, de a püspök több alkalommal is esélyt adott, hogy visszatérhessen. Ehhez hozzájárulhatott Kovács esperes levele is, aki ezt írta: „neki hibául (mármint az elmenekülését) felronni annál kevesebb lehet, mert ő ezt az után tette minek utánna szeme láttára szamtalanok meggyilkoltattak, s mindenki a mint lehetett futás által igyekezett életit a vevő veszedelemből megmenteni.” – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 29/1849. – *Kovács József jelentése a püspöknek*, Abrudbánya, 1849. január 19.

⁷¹ Előbb a Kincstárhoz fordult anyagi segítségért (GYÉFL PI. – 395.d. 30.cs. 58/1849. – Másolat 137/1849. – *Bodnár levele a Kincstárlathoz*, 1849. január 8.), s kissé halogatva indulását. Arra hivatkozott, hogy nincs mivel induljon. – GYÉFL PI. – 390.d. 16.cs. 49/1849. – *Bodnár levele a püspöknek*, 1849. február 15.

⁷² Február 13-i levele az esperesnek a püspökhöz beszámol arról, hogy még üres a zalatnai plébánia. – GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 52/1849; GYÉFL PI. – 393.d. csoporton kívül, 60/1849. – *Kálmán Ábrahám levele a püspöknek*, 1849. február 26. – még mindig nem érkezett vissza Bodnár.; GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 61/1849. – *Bodnár jelentése a püspöknek*, Zalatna 1848. február 27. – beszámolt visszatértéről, a püspök március 7-én keltezett válaszában bátorította, hogy a kedvezőtlen körülmények közt is álljon helyt.

jelentéséből kiderül, egy 15 személyes család terhére volt elszállásolva egy kétszobás lakásban. A magyarellenes dühöt még mindig valóságként írta le, amely egyre fokozódott. Mivel koldusszegény, vagyonát nem féltette. A következő jelentéséből is ömlött a panaszkodás: a visszaszerzett templomi ruhákból csak a kopottak voltak meg, hiányoztak a templomi edények, ideiglenes lakásán se ajtó, se ablak nem volt, a templom félő, hogy összedől, a Hene kápolnában nem lehetett misézni, a magyarok ellen nőtt a düh, eluralkodott a félelem és a szegénység. Ideiglenesen egy magánházban misézett így, a püspök jóváhagyásával. A püspök nem tudott sokat segíteni, hisz a Kincstárról nem lehetett tudni, hol van, így csak annyit ígérhetett meg, hogy fog küldeni egy kelyhet – kölcsönbe.⁷³

A visszatért plébános ezt követően átélte Zalatna második pusztulását is, újra csak mint szemtanú. Július elsején történt ez.⁷⁴ Életét éjjeli bujkálással és szaladással menthette csak meg. A hívek is elmenekültek, így „*jelenleg itt létező katolikus lelkek száma százat nem halad*”.⁷⁵ Abrudbánya pusztulásakor Kovács József bányavidéki esperest megölték. Az esperesi feladatok végzésére ideiglenesen Bodnár Lajos plébánost hatalmazta fel a püspök 1849 decemberében,⁷⁶ akit időközben a Zalatnáról történt második menekülést

⁷³ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 63/1849. – *Bodnár és a püspök levélváltása*, Zalatna, 1849. március 19, illetve Gyulafehérvár, 1849. március 23.

⁷⁴ A felszabadításra érkező honvédek június 28-án érkeztek Zalatnára, de július 1-jén visszatértek Fehérvárra. Ekkor következett be – bosszúból – Zalatna második pusztulása. – Bölöni Mikó Samu: *Zalatna és Abrudbánya pusztulása 1848/49-ben* (egykorú kéziratából leírta és előszóval ellátta Marjalaki Kiss Lajos). Miskolc [é. n.] 75.

⁷⁵ GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 262/1849. – *Bodnár jelentése a püspöknek*, Zalatna, 1849. augusztus 30.

⁷⁶ GYÉFL PI. – 395.d. 35.cs. 647/1849. – *A püspök válaszlevele Bodnár Lajos november 26-ai felterjesztésére*, 1849. december 5.; Kovács Gyárfás szerint Bodnár ideiglenes esperes december 12-től, és 1850 január 21-től rendes esperes is. – Kovács i.m. 268.

követően áthelyezett Nagyágra. Ugyanis amikor a menekülésben levő Bodnár Lajos újra kérte elhelyezését, a püspök a nagyági plébános halálával megürült nagyági plébánosi helyre Bodnár Lajost nevezte ki.⁷⁷ Wohlgemuth október 5-én nagyági plébánosként megerősítette hivatalában Bodnárt,⁷⁸ aki e rendelet után igyekezett a lehető leghamarabb, utódát be se várva átköltözni Nagyágra.⁷⁹ Kálmán Ábrahám boicai plébános, miután értesült Bodnár elhelyezéséről, azonnal újra kérte a maga számára Zalatnát,⁸⁰ ahova azonban plébánosnak a püspök Ludwig Jánost – a hatalmon levő vezetőség által is támogatott papot – helyezte.⁸¹ Ettől remélte a püspök, hogy a zalatnai pap fizetésével nem lesznek gondok. Plébános-helyettesnek Recker Andrást nevezte ki,⁸² aki jól beszélt románul

⁷⁷ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – *Bodnár Lajos kinevezése Nagyági plébánosnak*, 1849. október 22. Kinevezését részben Wohlgemuthnak köszönhette. Ő október 5-én a 200 sz. rendeletével erősítette meg Bodnár Nagyágra helyezését. – GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 496/1849. – *Bodnár Lajos levele a püspökhöz*, Zalatna, 1849. október 25.

⁷⁸ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – *A püspök levele Bodnárhoz*, 1849. október 22. Ezzel párhuzamosan kitüntetést is kapott a császári kormányzótól. – László i.m. 198.

⁷⁹ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 496/1849. – *Bodnár levele a püspökhöz*, Zalatna, 1849. október 25.; GYÉFL PI. – 394.d. 16.cs. 669/1849. – *Bodnár levele a püspökhöz*, Nagyág, 1849. november 24. – értesítette, hogy már át is költözött.; Bodnár november 10-én indult el Nagyágra: GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 637/1849. – *Recker András jelentése a püspöknek*, Zalatna, 1849. november 20.

⁸⁰ GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 497/1849. – *Kálmán Ábrahám levele a püspökhöz*, Boica, 1849. október 27.

⁸¹ „A politikai zavarok között Ő Felsége és a törvényes rend iránt bizonyítottál, s mellyért magától az erdélyi polgári és katonai főkormányzó Ur Ő nagysága méltóságától is kitüntető elismerést nyerni szerencsés voltál.” – GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – *A püspök levele Ludwig Jánosnak*, 1849. október 22.

⁸² GYÉFL PI. – 394.d. 10.cs. 467/1849. – *A püspök levele Ludwig Jánosnak* (1849. október 22.) és *Recker Andrásnak* (1849. október 25.) Recker kineve-

és németül is. Végül tehát „*német nevű, oláhul jól beszélő egyén*” került e plébániára. Recker András november 18-án érkezett meg Zalatnára, ahonnan Bodnár már 10-én elment.

Bodnár Lajos személyes sorsát elemezve azt látjuk tehát, hogy a polgárháborús viszonyok között gyakorlatilag személyes biztonsága érdekében kényszerült a menekülésre, illetve a hosszas menetetőzés után az erélyes püspöki felszólításnak engedelmeskedve tért vissza állomáshelyére, amelynek második pusztulását követően, a forradalom leverésének körülményei között a megyéspüspök engedett áthelyezési kérelmének. Kovács Miklós püspök jó érzékkel jutalmazásra terjesztette fel Ludwig Jánost, akit így könnyen diszponálhatott a zalatnai plébániára, illetve a szintén jutalmazásra felterjesztett Bodnár Lajost megbízhatta a bányavidéki esperesi teendőkkel. Ez a megoldás lehetővé tette, hogy a bányai kincstár a papi fizetéseket folyósíthassa, az áthelyezéseket az osztrák polgári, katonai kormányzat elfogadja, s az egyházi adminisztráció is biztosítható legyen. A megyéspüspök messzemenően szemet hunyt Bodnár 1848/49 telén tanúsított engedetlensége felett, az egyházi fenyték alkalmazása ugyanis azt a látszatot keltette volna, hogy a jutalmazásra javasolt papok magatartása nem egyértelműen tekinthető hibátlannak. Tekintve, hogy az osztrák hatóságoknak betekintési joga volt az egyházi peres iratokba, jobbnak tűnt ezt teljesen elkerülni.

Az erdélyi egyházmegyei papság körében esetenként semleges, de akár a forradalmi eszmét nem támogató egyházmegyes papokra is volt példa. Az egyházmegye részéről az ő esetükben a forradalmi kormánnyal szembeni védelmi mechanizmus alkalmazását figyelhetjük meg. Erre az egyik legrelevánsabb eset a désaknai

zése kegynek számított, hisz előbbi állomása helyén, Tömösön a templom és paplak is légett.

plébános, Tamási Márton esete, aki ellen a szabadságharc körülményei között a magyar kormány részéről indult eljárás 1849 nyarán. „*Honellenes tettek, s lázító nyilatkozatok gyanújáért*” a vároosi bíróság elé állították Kolozsváron, viszont sikerült őt kivonni a polgári bíróság hatásköre alól. Helyzete tisztázásáig fogva tartását egyházi személyekre bízta. Így kerül „*az Óvári Sz. Ferenc rendű szerzetesek klasromába*”, ahol böjtöléssel vezekelt.⁸³ A szabadságharc elleni ténykedésekkel gyanúsított plébános esetében a püspöki helynök, Kedves István előtérbe az egyházi vétséget helyezte, átíratában kiemelve, hogy a „*szeszes ital... oka mostani szerencsétlenségének*”.⁸⁴ A vádak súlyát ezzel a megoldással a polgári vétségről ugyanúgy áthelyezte az egyházi vétségre, ahogyan a későbbiekben Szcitovszky módszere is javasolta. A megoldás működött, a vádlottat végül felmentették.⁸⁵ Tamási Márton esete jól példázza, hogy az erdélyi egyházmegye a komprimált papok ügyében a szentszéki tárgyalási lehetőséget nemcsak ismerte, hanem folyamatosan alkalmazta is, így Szcitovszky javaslata csak megerősítette ennek a módszernek az alkalmazásában az erdélyi megyéspüspököt.

Összegzésként megállapítható, hogy az erdélyi egyházmegyes papság forradalmi magatartása egy sajátos diskurzusba került beépítésre a szabadságharc leverését követően. Ennek megfelelően Csíktusnádi Kovács Miklós megyéspüspök a Szcitovszky János prímás által javasolt módszert alkalmazva a forradalmi eseményekben elkötelezett papságát védve, azok fegyelmi eljárását igyekezett egyházi bírósági hatáskörbe átemelni. Ehhez felhasználta az általa kinevezett helynök, Kedves István gyakorlatát, aki Ta-

⁸³ „*Minden héten egy napot szerdát kenyéren és vizen.*”

⁸⁴ GYÉFL PI. – 394.d. 13.cs. 124/1849. – Kolozsvár, 1849. június 6.: *Kedves István ideiglenes püspöki helyettes leirata.*

⁸⁵ GYÉFL PI. – 393.d. 5.cs. 212/1849. – Kolozsvár, 1849. augusztus 26.: *Kedves István ideiglenes püspöki helynök jelentése Kovács Miklós püspöknek.*

mási Márton dásaknai plébánost hasonló módszerrel mentesítette korábban a magyar forradalmi kormány polgári eljárása alól. A forradalom leverése után az osztrák hatalom által foganatosított kezdeti letartóztatások kivédésére nem volt ugyan lehetősége a megyéspüspöknek, hiszen a püspöki központ, Gyulafehérvár ostromzár alóli felszabadulása után viszonylag későn tudta alkalmazni az önvédelmi mechanizmust. A kezdeti polgári, katonai osztrák megtorlásoknak eredményeként több papot is letartóztattak, viszont a legtöbb letartóztatott pap ügye fokozatosan rendeződött. A bekövetkező áthelyezések, kinevezések története jelzi, hogy a megyéspüspök elsősorban az egyházi közigazgatás folytonossága és az egyházfegyelmi szempontok alapján hozta meg döntéseit. A kényszer diktálta, óvintézkedésként történő áthelyezések mellett, indokolt egyházfegyelmi engedetlenség esetében az érintett pap még csak plébániát sem kaphatott, a királyi kegyelem megszerzése után sem – láthattuk Keresztes Márton esetében. Ugyanakkor a megyéspüspök élt az osztrák hatalom által biztosított lehetőséggel, így előreléptetéseket eszközölt azon papok esetében, akikre a magyar forradalmi kormány támogatása nem volt dokumentáltan rábizonyítható. Nagyvonalúan napirendre térve ezeknek a papoknak egyházfegyelmi vétségei felett,⁸⁶ elsősorban az egyházi közigazgatás biztosítását tekintette fontosabbnak. Az osztrák ellenőrzés alól ezekkel a megoldásokkal mentesítve az egyházmegyes papság számonkérésének a lehetőségét, Kovács Miklós püspök az egyházfegyelmi számonkérés leple alá rejtette papjainak forradalmi magatartását. Felelős püspökként élt a lehetséges módszerekkel, mentve a rábízottakat, biztosítva az egyházmegye papi ellátását. Ez nyilván együtt járt a tényleges forradalmi szerepvállalások elkendőzésével is. A letartóztatások, az osztrák kormányzat által

⁸⁶ Pl. Bodnár Lajos zalatnai plébános engedély nélküli állomáshelyelhagyása.

hozott ítéletek, a sorra került bebörtönzések jelzik, hogy az erdélyi egyházmegyes papság jelentős része elkötelezte magát a magyar forradalom és szabadságharc ügye mellett. Ez az elkötelezettség nem feltétlenül, de több esetben is együtt járt az egyházfegyelmi radikalizmussal. Az egyházi szinten történő számonkérések az egyházi vétségeket helyezték előtérbe, amelyek esetében ezek élet enyhítette, ha az érintett papról nem lehetett szabadságharci részvételt kimutatni. Az egyházmegye sajátos helyzetének megfelelően a polgárháborús térség papsága az incidensek áldozataként nem kerülhetett az osztrák megtorlás előterébe, így az ő esetükben a forradalmi elkötelezettség a megtorlás fényében jóval nehezebben elemezhető, mint a székelyföldi papság esetében.

KONDOR ÁGOTA

Tanítási, oktatási elvek az Erdélyi Római Katolikus Státus iskoláiban a század elején

Pál István c. apát kanonok, az Erdélyi Római Katolikus Státus tanácsának előadásainak alapján¹

Abstract: Educational and disciplinary principles in the schools of the Transylvanian Catholic Status based on the discourses of the honorary canon Pál István. The lectures and writings of Pál István clearly express those ideas and conceptions that defined the most essential principles of discipline in the Transylvanian Catholic schools at the beginning of the 19th century.

The aforementioned lectures provide a mesmerizing insight into the most outstanding problems of the era by describing the powerful impact of liberalism on the education and the considerable efforts made to sustain the true values of the Catholic community in Transylvania.

Key words: education, 19th century, Transylvanian Catholic Status, youth, school

A háromszéki Szentkatolnán született Pál István pápai prelátus, címzetes apát és tiszteletbeli kanonok, a bukaresti parlament szenátora, az erdélyi római katolikus Státus referense tanulmányait Kézdivásárhelyen, Kolozsváron, Gyulafehérváron végezte és Egerben fejezte be. Noha nem volt püspök, de mint széles látókörű székely, fájának minden jó tulajdonságát egyesítő egyházi férfi, akinek kezében összefutnak a kiterjedt egyházmegye gazdasági, tanügyi szálai, a belső reformmozgalmak erdélyi kivitelezője. Jellegzetes alakja, határozottsága, nagy munkabírása a közéleti nagyságok közé emelte. Mint az Erdélyi Római Kato-

¹ PÁL István: *Tanításügyi beszédek*, Becsek D. fia nyomda, Székelyudvarhely 1913.

likus Státus referense, előadója beszédeiben híven tükröződnek azok az elvek, eszmék, amelyek meghatározták a kor oktatási és nevelési irányelveit a felekezeti, ezen belül is hangsúlyosabban a státusi gimnáziumok oktatási-nevelési irányvonaláiban.²

Az Erdélyi Katolikus Státusnak nagy szerepe, vitathatatlan érdeme volt az erdélyi, majd később a romániai felekezeti és kisebbségi oktatásban. A történelmi kényszer kialakította intézmény annak köszönheti létét, hogy a szinte teljesen protestáns Erdélyben a kis katolikus közösség ügyeit a protestáns fejedelemségek idején a főleg világi katolikus főnemesekből álló szervezet intézte, mert 1713-ig katolikus püspök nem működhetett. Jogszerűen 1653 óta létezett, amikor II. Rákóczi György jóváhagyta státusgyűlések határozatait, köztük az 1572-ben hozott törvényt, mely szerint a római katolikus vallás is bevett vallás lett, s egyházi, iskolai és alapítványi ügyeit önálló gyűléseken intézhette. Ettől kezdve az egyháziak a világi hívekkel közösen tanácskoztak, intézkedtek az egész egyházmegyét érintő ügyekről, különösen az erdélyi országgyűlések idején. Az országgyűlésnek előterjesztéseket tettek, sérelmek ellen tiltakoztak s közvetítve az országgyűlés és a római katolikusok között, igyekeztek az egyház ügyét előbbre vinni. Alapítványokat, iskolákat létesítettek, ingatlanokat szereztek vissza, vikáriust választottak s fölügyeltek az egyes egyházközségek működésére. A fejedelemség megszűnésével az Erdélyi Római Katolikus Státus megszilárdult és fejlődött: 1711-ben három egyházi és néhány világi képviselőből létrehozták az állandó *igazgatótanácsot*. Az Erdélyi Római Katolikus Státus

² BOROS Fortunát: *Pál István (1854–1935)*, In: Erdélyi katolikus nagyok (szerk. Bíró Vencel–Boros Fortunát), Szent Bonaventura könyvnyomda, Kolozsvár 1941. 169–171.; FERENCZI Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*. Szent István Társulat – Verbum. Budapest–Kolozsvár 2009. 365.

működése 1767–1848 között, a Catholica Commissio idejében sem szünetelt, csak hatásköre csökkent.

1848-ban Kovács Miklós püspök szervezőgyűlést hívott össze, amely kidolgozta az Erdélyi Római Katolikus Státus szabályzatát, újra fölállított egy 24 tagú állandó bizottságot. Királyi jóváhagyást csak 1867-ben nyert a szabályzat, mely szerint a Státus mint egyházmegyei önkormányzat az általa kezelt egyházmegyei alapokból az állami törvényekkel összhangban egyházakat, iskolákat és hozzájuk kapcsolódó más intézményeket tarthat fenn, és segítséget nyújthat az erdélyi püspöknek a katolikus tan- és nevelésügy kérdéseiben és a katolikus közszellem kialakításában. A Szentszék 1895-ben szokásjog alapján tudomásul vette a Státust. Működését a S. Congregatio Concilii 1904. VI. 1-jén hagyta jóvá.³

Így Erdélyben megvalósult az egyházi iskolák függetlensége. A plébániai iskolákat az egyházközségek, az elemi iskolákat az elemi iskolai alap támogatta (pénz hiányában a püspökök ezt magánvagyonukból pótolták, gr. Mailáth Gusztáv Károly minden vagyonát az iskolákra költötte).⁴ A gimnáziumok és a mellettük működő fiúnevelő intézetek teljesen önálló vezetés alatt álltak, főhatóságuk az Erdélyi Római Katolikus Státus volt. Ide tartozott a kolozsvári, brassói, csíksomlyói, gyulafehérvári, kézdivásárhelyi, illetve kantai, marosvásárhelyi, udvarhelyi, az erzsébetvárosi és szamosújvári gimnázium. Közmegegyezés alapján a kolozsvári gimnáziumban a piaristák, a kantai gimnáziumban a minoriták tanítottak, a többiben egyházmegyei papok, illetve világi tanárok. A státusi gimnáziumokba vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül mindenkit felvettek (pl. az

³ KUSZÁLIK Péter–MARTON József: *Erdélyi Római Katolikus Státus*. In: Magyar Katolikus Lexikon III. Szent István Társulat Könyvkiadó. Budapest 1997. 203–204.

⁴ LÉSTYÁN Ferenc: *A hitvallásos iskolák küzdelme a két világháború között 1920–1940*, Kolozsvár, 159.

1911–12-es tanévben a 2497 nyilvános és 92 magántanuló közül 1891 volt katolikus, a többi más vallású).

Az iskolák fenntartását az erdélyi római katolikus tanulmány-alap segítette. Anyagi fedezetül a kolozsmonostori, váralmási, radnóti és alsóbajomi uradalom szolgált. Ezt kiegészítette a kantai és brassói gimnáziumok magánvagyonára.

A Státus, hogy alapjai értékállandóságát biztosítsa és a katolikus oktatáshoz és neveléshez szükséges anyagi háttérrel tudja biztosítani, a vagyonát birtokokba fektette és folyamatosan gyarapította.

Az egyesületek, az egyházi alapok nagyon sokat segítettek az oktatásban nevelésben. A csíksomlyói katolikus főgimnázium értesítőjében ezt olvashatjuk: „A nevelés-oktatás ügye iránt érdeklődő közönség áldozatkészségének országszerte sok hazafias és örökbecsű eredményeket köszön a tanügy s vele együtt a nemzeti ügy. Nem akarom ezeket felsorolni, csupán azokról kívánok általánosságban szólni, melyek minket, székelyeket közvetlen közletről érdekelnek. A hazafias áldozatkészségnek örökre szóló emlékoszlopai azok az alapítványok, melyeket a székelység jötevei és hazafias erényekben is gazdag fiai fajunk mivelődésére s ez által a nemzeti eszme örözetére és megszilárdítására bölcs belátással a régebbi időben és a közelmúltban közkincsképpen letettek. Túlzottnak látszik, pedig a körülmények igazolják azt az állítást: hogy a székelyföldi középiskolák és a velök kapcsolatos alapítványok nélkül hazánk Erdélyi részének magyar jellege idáig már elenyészett volna. Hiszen úgy is mindig gyenge lábbon állott. A székely nemzet nemcsak védbástyája volt a magyar hazának, hanem éltető forrása is, mely a belőle keletkező intelligentiának mindig nyugatra irányuló lassú áramlatával Erdély magyar jellegét állandóan táplálta és erősítette. S ez a hatás a mivelődési tényezőknek, az iskoláknak s nevezetesen az ezekkel kapcsolatos alapítványoknak köszönhető. Ezek nélkül hamar

megszűnnék a nyugat felé irányuló lassú áramlás, mely pedig a nemzeti életerőnek folytonos gyarapodását és felfrissülését eredményezi, szemben a keletnek irányuló, nem is lassú, hanem bő áramlattal, melyről – fájdalom – mindnyájan tudjuk, hogy állandó vérvesztéséget és sorvadást jelent. Csak ezen alapítványok támogatásával lehetséges, hogy olyan vagyonú székely szülők sarjai is tanulhatnak és az intelligens osztályba emelkedhetnek, akik ezek nélkül fiaik középiskolai taníttatására alig gondolhatnának. A ki a székelyföldi s köztük a csíksomlyói főgymnasiumi szerepét és hivatását csak abban látja, hogy benne és általa sok székely családnak gyermekei az általános műveltség bizonyos mértékéig emelkedvén, kenyérkereső pályákhoz juthatnak, az nem lát elég mélyen, mert nem néz kellő magaslatról s e miatt ezen iskolák missióját nem képes átpillantani és felfogni. Hát az a sok székely pap és tanító, a kik a nevelés és oktatás csaknem egész erdélyi terrenumát elfoglalva tartják, az a sok jogász, a kik az igazságszolgáltatás és közigazgatás különböző ágaiban működnek, továbbá az orvos, mérnök, erdész, bányász, a kik itt szerzett középiskolai tanulmányaikra épített szakképzettségükkel az ország különböző részeibe szétoszolva, egy-egy positiót elfoglaltak, csupán az egyéni boldogulás és érvényesülés egy-egy esetének szempontjából jöhetnek tekintetbe? És nem a magyar nemzeti állameszme pilléreinek s együttvéve egy folyton megújuló oszloprendszernek tekintendők? Hála és kegyelet azok emlékének, a kiknek jóvoltából az intelligentia közé sorakozhattak és a magyar hazának feltétlenül megbízható támaszai lehettek! Ha szükség van ilyenekre a jelenben, vajjon nem lesz-e még fokozottabban a jövőben? Bizonyára lesz. Még pedig hova-tovább mind nagyobb és nagyobb készséggel kell felvonulniok és az eddig elfoglalva tartott tért tovább is megtartaniok. De hogy ezt tehessék, hogy az általános előhaladásban, az egyre fokozódó követelmények által támasztott versenyben helyüket ezután is el-

foglalhassák és tovább is sikerrel megállhassák: a székely művelt társadalomnak nemes feladata és hazafias kötelessége, hogy saját fiainak támogatására siessen.”⁵

Pál István c. apát-kanonok az Erdélyi Római Katolikus Státus Igazgatótanácsának előadója volt, aki a konferenciákon, státusi iskolák ünnepi alkalmain, gyűléseken mondott beszédeiben a kor kérdéseire, problémáira keresi a választ és megpróbál irányt mutatni a liberális gondolatokkal, eszmékkel „fertőzött” zűrzavaros időkben.

Pál István beszédeit tanulmányozva (72 beszéd) először a két alapelv tűnik ki hangsúlyosan: a katolikusság és magyarság. Minden beszédében ez a két főtéma megjelenik.

Mivel a státusi gimnáziumok sajátos helyzetük miatt autonóm kormányzású intézetek és ennek értelmében magától értetődő, hogy magyar, „ebben a tekintetben intézeteink szelleme semmi kívánnivalót sem hagy fenn, mert hiszen intézeteink a szó szoros értelmében vett magyar intézetek, bennük magyar minden, tanár és tanítvány egyformán, aminthogy ez másképp nem is lehet. (...) Mi nem tanuljuk a hazafiasságot másoktól és mi nem erőlködünk magyarok lenni, mert mi magyar hazafinak születünk.”

Az intézmények katolikusok: „mi az oktatásban a nemzeti érzés ápolása mellett a legnagyobb súlyt a keresztény khatolikus vallásos érzés ápolására helyezzük, az összes oktatásnak erre kell irányulnia, ezzel szemben semmit sem szabad tenni. Ez a mi kánonunk, melyhez szabnunk kell eljárásunkat. A programba felvett tárgyak is ezeket a szempontokat veszik figyelembe.”⁶

⁵ A Csíksomlyói róm. kath. főgymnazium értesítője az 1901–1902 tanévről. Közli Pál Gábor igazgató. mek.oszk.hu

⁶ Uo. 7.

Az is központi gondolatként szerepel beszédeiben, írásaiban, leveleiben, hogy miért tarja fontosnak azt, hogy a státusi tanárok (de nem csak) egyletekbe, egyesületekbe szerveződjenek. Már a kezdetekkor a státusi gimnáziumok, iskolák tanárai, tanítói szükségesnek vélték, hogy egyesületet hozzanak létre. Fontosnak tartották az együttműködést. Ennek célja volt a hasonló gondokkal, problémákkal küszködő tanárokat egymáshoz közelebb hozni: az alapszabályai szerint a cél

a) középiskolai oktatás, nevelés, közigazgatás ügyét figyelemmel kísérni,

b) a vallásos eszméknek a nevelésben való következetes keresztülvitelére ajánlkozó utakat és módokat megbeszélni, hogy ifjúságunk igaz katolikus meggyőződést és önértéket vigyen magával a gondozásunk alatt lévő intézetekből az életbe.

Pál István a székelyudvarhelyi kongresszuson mondott beszédében felhívja a tanárok figyelmét arra, hogy mindent lehet katolikus szellemben tanítani, sőt másként nem is lehet: „mert minden szavunkat, tettünket a meggyőződésünk áthatja, ha tehát katolikus meggyőződés van bennünk, akkor lehet (és nem tudunk másként) katolikus szellemben oktatni, nevelni.” Ugyanakkor felteszi a kérdést: Szükség van-e erre? És válaszol is rá: „Uraim! Nézzenek szét maguk körül az életben, ez adja meg a szomorú feleletet, hogy mennyire nem katolikusok ma az emberek sem szavaikban, sem tetteikben, sem magán, sem nyilvános életvitelben és különösen társadalmi életvitelben. Igenis, tehát szükséges!”⁷

c) a státus intézeteinek állapotáról, berendezéséről, életéről helyi szemle alapján közvetlen tapasztalatot szerezni, azt a tanügy javára értékesíteni és a tanárokból a kollegiális érzést ápolni

⁷ Uo. 14.

d) a tanárok társadalmi és anyagi helyzetének javításán munkálkodni.

Itt megjegyzi Pál István, hogy olyannak kell lennie a tanár társadalmi életének, hogy ezáltal a tanári állás iránt a társadalom becsülését érdemelje ki. A tanárnak mint a szellemi élet munkásának függetlenségét a hivatali viszony tiszteletben tartása mellett minden irányban meg kell őriznie, fenn kell tartania még akkor is, ha ezért neki kellemetlenséget, talán támadásokat is kell tapasztalnia. A független tanárnak csak a szellemi kiválóság imponálhat, a tisztesség, a becsület, melynek ő is a munkása.

Kézdivásárhelyen 1903 áprilisában elmondott beszédében külön kitér arra, hogy az általános tanítási elvek mellett a nemzet lélektanára is tekintettel kell lenni. Példának hozza fel a székely ifjúságot. „Nekem tudnom kell azt, hogy itt a székely ifjúsággal van dolgom, a melynek nevelésében, oktatásában a székely ember lelkülete ki nem hagyható. Aki nem tudja, hogy hogyan kell a katolikus ifjúságot keresztény szellemben, a székely ifjúságot magyar szellemben nevelni, az ne fogjon hozzá (...) a történet tanításánál például figyelembe kell venni, hogy olyan nép fiai között vagyunk, melynek hagyományain ma is nagyban lelkesül a székely, történeti tudatban, a nemzet történetének szellemében.

A székely nemzet művelésében az iskolának nagy szerepe van. Helyes neveléssel nagyon sokat lehet tenni e nép erkölcsi felemelkedésére és jólétére.”

A marosvásárhelyi státusi gimnázium szentelési ünnepségén (1905. nov. 4) elmondott beszédében a jellemfejlesztés fontosságára tér ki. Beszédében kiemeli, hogy minden életnek kell legyen célja, ezt a célt az ember rendeltetéséhez mérten a földön ki-ki maga tűzi ki. Ehhez egész emberre van szükség, ezt pedig nevelni kell. Hogyan? Úgy, hogy figyelembe vesszük, hogy az ember nemcsak testből, hanem lélekből is áll. A jó pedagógus gondot fordít tanítványai lelki és testi nevelésére, képzésére. Ez

megegyezik az egyház szellemével is: *A cunctis nos mentis et corporis defende periculis...Concede nos famulos tuos perpetua mentis et corporis sanitate guadere.* Nemesebb lévén az embernek a testénél a lelke, különös gondot kell fordítani a lélekre. Az oktatásnak és a nevelésnek együtt kell járnia, azért az intézeteink (státusi gimnáziumok és katolikus iskolák): tan- és nevelő intézetek. Ugyanúgy, ahogyan a hittan és az erkölcstan. Az egyik megtanítja, hogy mit, a másik meg azt, hogy hogyan. A keresztyén tanítás „Nem az megy be a mennyek országába, aki azt mondja Uram, Uram, hanem az, aki cselekszi Atyám akaratát.” vagy Szent Pál tanításában: Nem a törvény hallgatói igazulnak meg, hanem a cselekvői, vagy Nagy Szent Gergely pápa tanítása: „*Ille etenim vere credit, qui exercet operando, quod credit. Vera etenim fides est, que in hoc, quod verbis dicit, moribus non contradicit. Hinc est enim, quod de quibusdam falsis fidelibus Paulus dicit: Qui cofitentur, se nosse Deum, factis autem negant.* (Hom 29)

Elengedhetetlen, hogy az embernek tetteiben, cselekvésében az nyerjen kifejezést, ami lelkében, belsejében él. Az ilyen jellemes ember. Az ilyenről tudjuk, hogy kivel van dolgunk. Ez pedig nagyon fontos. Mennyi mindenféle bajnak, kellemetlenségnek tudnánk elejét venni, ha az emberek bizalommal, nyílt jellemmel, őszintén állnának egymással szemben. A jellemes ember meggyőződése szerint cselekszik, attól nem áll el, nem inog nádszál módjára.

1906-ban Csíksomlyón elmondott beszédében Pál István a Mária-kultusz pedagógiai jelentőségét hangsúlyozza. Beszédében kiemeli, hogy Mária első szent királyunk óta a mi anyánk, a magyarok Nagyasszonya. Kiemeli ennek jelentőségét, hiszen az erdélyi magyarok valóban béke idején a családban, háború idején a veszélyben, imádságuk között a templomban mindig ott van. Végigkíséri ünnep- és hétköznapijait az erdélyi magyarság-

nak. Az a szellem – vallja a kanonok –, amelyben a katolikus ifjúságot neveljük, a kereszténység szelleme, ebből pedig a Mária-tisztelet nem hiányozhat, és itt nem egyszerű pietizmusról van szó, hanem az emberi élet valóságáról. Mária életének minden mozzanata (szeplőtelenisége, anyasága, szenvedése) végigkíséri mindennapjainkat. Nincs pedagógiai elv vagy rendszer, ami ezt felülmúlhatná – mondja Pál István. Ugyancsak ezeket a gondolatokat emeli ki, valahányszor a Mária Kongregációról beszél.

Beszédeiben nagyon gyakran történelmi példákkal hozakodik elő, sőt több esetben kitér arra, hogy a történelem oktatásának milyen fontos szerepe van az ifjúság nevelésében. Különösen a nemzet nagyságainak életéről szóló tanítást tartja fontosnak, mert úgy véli, hogy bennük leginkább érvényesül az a szellem, amelytől a nemzet aspirációi át vannak hatva és a rájuk való hivatkozás a nemzeti büszkeség, amely csak akkor jogosult, ha nem tétlenül bámulót, hanem a nagyok nyomán járó lelkes követőt jelent.

Pál István többször írt a Gyulafehérváron megjelenő Közművelődés című egyházi lapban. Az egyik tanulmánya (1911) éppen a hitoktatásról szól. Ebben hangsúlyozza, hogy nem helyeselhető az az eljárás, amelyik a tanulókat annyira megterheli a hittannal, hogy megunják. De azt viszont helyesnek tartja, hogy a hittani ismeretek közlése egyenesen arányos legyen más tantárgy ismeretek továbbításával, mert csak így lesz teljes a diákok műveltsége. Szerinte fontos, ha a különböző típusú iskolákban más tanterv szerint tanulják a hittant. Azt javasolja, hogy a gimnáziumok számára tudományosabb, míg a többi iskola számára általános műveltséget nyújtó tankönyvekből kell a hittant tanítani. Írásában kitér a középiskolában tanító tanárok képzésére is. Véleménye szerint a középiskolában hittant tanító tanárnak nem elég csupán a teológiát elvégezni, mert azzal a tudománnyal csak a teológusoknak nyújthat tudást. A tudományos felkészült-

ség mellett pedagógiai körütekintésre, didaktikai ügyességre és kateketikai jártasságra is szert kell tenniük. Továbbá azt is megállapítja, hogy a státusi gimnáziumokban a tanterv egységes és a hittan tanítását a hittanárok nagyon komolyan veszik. A hittanárok fizetése is azonos a többi tanáréval. Egyetlen gyenge pontnak a tankönyvek hiányát jelöli meg. Összegezve Pál István hitoktatásra vonatkozó megállapításait: a 20. század elején az erdélyi római katolikus iskolákban a vallásoktatást rendezett körülmények között és módszerekkel végzik.

Pál Istvánnak az ifjúsághoz címzett beszédeiből is sokat megtudhatunk.⁸

Ifjúsághoz írott beszédeit 1912-ben jelentette meg a székelyudvarhelyi Becsek nyomda, és amint előszavában írja: azért teszi közzé beszédeit, mert Kolozsvárról elhelyezték és el kellett szakadnia a Szent Imre Egyesülettől és a fiatal főiskolásokkal való találkozás lehetőségétől: „Ez történnén velem, elhatároztam, hogy mindazt, amit a Szent Imre Egyesület érdekében különböző alkalommal írtam és mondtam, egy füzetbe összegyűjtöm, és emlékül Nektek adom.”

A kötet első beszédében egy nagyon fontos dologra hívja fel a figyelmet. Arra, hogy mi a célja az egyletnek és miért van az, hogy ebben a korban nagyon sok egyesület és egylet alakul, „ezt a kort valóban az egyletek korának mondhatni”.⁹

Mert minden jelentékenyebb törekvésnek a megvalósítására egyesületbe jönnek össze az emberek. „Mert amit egy nem bír meg, az erők egyesítésével könnyebbé, lehetővé válik.” Milyen fontos és bölcs gondolat! A kortárs pszichológia és neves kép-

⁸ PÁL István: *Ifjúsági beszédek*, Becsek D. fia nyomda Székelyudvarhely, 1912. mek.hu.

⁹ PÁL István: *Beszéde a Szent Imre Egylet díszalakuló ülésén*, 1903. május 17.

viselői ma is ezt javasolják az embereknek. A közösségi életet, a csoport támogató és megtartó erejét. A katolikus egyletbe tömörülő főiskolás ifjúságnak a következő célokról beszélt a kanonok: módot kell nyújtani arra, hogy a felsőbb tanulmányokra mindenfelől Kolozsvárra érkező ifjúságnak legyen alkalma önmagával rokonérzésű társat találni, hogy a társadalom zűrzavarában ne tévedjen el, a nagyváros zajában ne vesszen el.

Néha aggodását fejezi ki: egy – akár ma is aktuális – probléma miatt. Dr. Számek Györgyhöz, a kolozsvári Szent József fiúnevelőintézet igazgatójához írt levelében a kanonok azt az észrevételét jelzi, hogy annak ellenére, hogy amíg az intézetben katolikus szellemben nevelt ifjak a középiskolai évek alatt ennek az értékrendnek megfelelően élnek cselekednek, a „nagybetűs” életbe való kikerülésük után „eltűnnek.” „Ennyi khatolikus férfiúnak hatása kellett volna hogy legyen az életre, de úgy látszik, hogy az életnek volt hatása rájuk.”

„Valami mulasztás van, vagy megszakadás a nevelésben”, és javaslatot is tesz: ideálokra van szüksége az ifjúságnak. Szent Imrét javasolja az erdélyi ifjúság védőszentjének, patrónusának. Igazi példakép az ifjúság számára. És arra bízta a fiatalokat, hogy „legyen magatartásuk mindenkor méltó Szent Imre lovagjaihoz.”

„Csak meg kell gondolni (...), hogy mi Szent Imre a magyar ifjúságra, hogy minő tartalmat jelent az a fogalom, amelyet mi Szent Imréhez fűzünk, a vallásos és hazafias magyar ifjú lélekre!(..) mert ha mi ezt nem vesszük észre, nem látjuk meg, nem fogjuk fel s nem vesszük magunkba, (...) akkor hagyjunk békét az egész vállalkozásnak, mert nem vagyunk arra valók, hogy Szent-Imre fiainak mondjuk magunkat.” Ilyen ifjúsággal lehet kezdeni, lehet „az életnek menni”¹⁰

¹⁰ Uo.

Az 1907. november 13-án tartott jubiláris ünnepségen mondott beszédében ezeket a gondolatokat bontotta ki mélyebben. Mi befolyásolta Szent Imre jellemének az alakulását. „Amilyen ő volt, olyannak kell lennie általában a magyar ifúnak.” És okfejtése a következő: államalapító szent királyunk, Szent István tudta, milyennek kell lennie egy magyar ifúnak és hogyan kell nevelni, hogy magyar ember legyen belőle: a keresztény apostoli hit megtartása, az egyház, a papság tisztelete, az ősök követése, az imádság gyakorlása, a parancsok megtartása.

Ennek tükrében tanulásra, kötelességük teljesítésére biztatja a főiskolai hallgatókat: „Aki tanulmányait elhanyagolja, kötelességét elmulasztja, az nem is való közénk”, de: „amennyiben kötelességünk teljesítése után időnk engedi, ebből az időből juttatunk a köznek is.”

Érdekes és megdöbbentő gondolatokat ír az eljövendő értelmiségiek számára: „Önzés és ridegség az állásbeli kötelességet ugyan teljesíteni, de tovább aztán semmivel nem menni. Mi lenne ilyen felfogással a közből-, a társadalomból? Minden időben kellett tenni a közért, és akik ezért tudtak áldozatot is hozni, azok minden időben közbecsülésben állottak. Ebbe is azonban bele kell az embernek nevelődnie.” Ugyanakkor megjegyzi az 1908. november 11-én tartott beszédében, hogy „mi a harcban ahhoz az irányzathoz kívánunk csatlakozni, abban a munkában akarunk teljes erővel részt venni, amely nem felfogat és rombol, hanem konszervál-restaurál. Összegyűjti a múltnak tiszteletre méltó emlékeit és azokból épít és alkot történeti alapon az egész nemzet javára nagyot.(...) Ez lesz az igazi reneszánsz.”

Nagyon sokszor utal ifúsághoz intézett beszédeiben arra, hogy az értelmiségnek feladatai vannak a társadalmi átalakulásban, „abban a nagy folyamatban, amely kétségkívül társadalmi átalakulással jár, a mozgalmat vezetni, irányítani az emberségnek az az osztálya van hívatva, amely arra készült, tanult és tud,

az úgynevezett értelmiség osztálya, amely ismeri az emberiség alakulási fejlődési menetét, képes abban irányelveket felismerni, azokat megérteni. Mert az emberiség életét elvek és azokra felépített tanok irányítják.(...) Ha nem az értelmiség vezet, hanem a tudatlan tömeg, az okvetlenül rombolással fog járni.” Sajnos a történelem beigazolta Pál István szavait.

És egy ma is megszívlelendő gondolat, amely aktualitását soha nem veszíti el (1909. november 17-én mondott megnyitóbeszéd): „Erős meggyőződése, hogy a legértékesebb munka általában az ifjúságnak, de különösen az ifjúság azon részének nevelése, amely hivatva lesz a közéletben, mint tisztviselő a társadalmat irányítani, vezetni.(...) Ennél üdvösebb munkát a közélet szempontjából nem vezethet senki. Aki ezért áldozatot hoz, az jó célra áldoz.” Azt mondja: „Ha mi egy életerős vallásos és hazafias intelligens társadalmat teremtünk, ezzel szemben hiába próbálkozik a romboló szellem, nem fog győzni. A vallásos intelligencia megvéd.”

Azon túlmenően, hogy Pál István beszédeinek tanulmányozása betekintést nyújt a kor nevelési elveibe, pontosabban a katolikus felekezeti oktatás nevelési elveibe, elemezhetjük Pál István tanításainak aktualitását. Ma is fontos és aktuális kérdéseket boncolgat és irányelveket ad. A vallási és a nemzeti identitás kérdései... Hogyan tud egy nemzet fennmaradni? Az akkori liberalizmus és a mai liberális gondolkodás talán fényérvnyire van egymástól, de megoldási eszközöket nyújt a beszédeiben. És mint tudjuk nemcsak irányelveket, hanem hiteles példát is. Ha szentírási példát kellene párhuzamként állítani, akkor a talentumokról szóló példabeszédet hozhatnánk példának. Gazdálkodni azzal, amit Istentől kaptunk, ezt sugallja hallgatóinak Pál István. És még egy nagyon fontos üzenetet fogalmaz meg: az ősi hagyományok, „gyökerek” tiszteletét és ápolását. Mert csak így tudunk fennmaradni „a magyarnak a tiszteletre méltó nemzeti

hagyományától és történeti fejleményekből megállapított képétől eltérni nem szabad, minden nemzedék legyen a nemes törzsnek egy-egy szép hajtása, ez legyen a nemzetnek természetszerű fejlődése, növekedése, tökéletesülése, egészséges gyökereivel, erőteljes hajtásaival.”¹¹

¹¹ PÁL István: *Szent István király a magyar ifjúság tanítója*. Megnyitó beszéd a kolozsvári Szent Imre Egyesület 1907. évi jubileumi gyűlésén.

VIRT LÁSZLÓ

A materializmus két formájának bírálata

Adalék Márton Áron világnézetéhez

Abstract: In the 19th century the liberalism of the industrial revolution and the marxist ideology were both materialist-minded. Between liberalism and marxism there was only a distribution debate. Both ideologies were supported by positivist philosophy that divided thinking into disciplines.

Bishop Áron Márton stressed the importance of value-based education instead of the positivist knowledge-focused education. Áron Márton had clear values and put the Supreme Director first place in his thinking. Starting from this basis he pointed out that liberalism and marxism are essentially identical, they are both based on material approach. Áron Márton contrasted unrestricted capitalism with evangelical simplicity. During the communist regime he expressed that people should reveal the false theories regarding the tasks of the State. He said that the state power should have a moral basis. (Ethics belongs to the spiritual nature of man and it stands above financial interests.) Áron Márton urged changes in pastoral work. He faced the materiality of the world and the materialisms as a personality developer apostle.

Keywords: materialist conception, positivist philosophy, values, evangelical simplicity, changes in pastoral work

Az abszolutista monarchiák ellenhatásaként a 18. századra létrejött a *felvilágosodás*nak nevezett életszemlélet, mely megszülte a liberalizmust és a szabadversenyes kapitalizmust. Ennek fő ideológusa *Adam Smith* (1733–1790) skót közgazdász, aki az önzést a társadalmi élet fő mozgatójának tartotta. Azt vallotta, hogy az embereket az áruk cseréje fűzi egybe, vagyis az emögött

lévő *egyéni érdek* kapcsolja össze az embereket.¹ Az egyéni érdek nincs tekintettel a másik emberre, a másik ember is csak az önös haszon szempontjából érdekes. Adam Smith – mint klasszikus liberális – minden ember érdekének tekinti egy csoport érvényesülését, de nem fér kétség ahhoz, hogy nem a közjót szolgálja az, ha sokak elszegényedése árán kevesek meggazdagodnak. A klasszikus liberalizmus az emberi személyiségből kiragadja és abszolút értékévé teszi a másik emberre tekintettel nem lévő egyéniséget, megszületik az individualizmus.

A sokakat szegénységbe döntő klasszikus, szabadversenyos kapitalizmus ellenhatásaként megszületett a marxizmus. Ez az ideológia, mely az individualizmus ellenhatása, az emberi személyiségből kiragadja és abszolút értékévé teszi a kollektív dimenziót. A kollektivizmus nincs tekintettel az emberek sokféleségére, az egyéniségekre, a kollektivitásnak való alárendelésben sérülnek a szabadságjogok, zárójelbe tétetik az emberi méltóság. *Karl Marx* (1818–1883) nem emberben, hanem tömegben gondolkodik: „A lakosság tömegét mindenek előtt a gazdasági viszonyok változtatták át munkássá. A tőke uralma közös helyzetet, közös érdeket teremtett e tömeg részére. [...] Érdekei, melyeket védelmez, osztályérdekek lesznek.”² Míg Adam Smithnél az egyéni érdek, addig Marxnál a kollektív érdek jelenik meg, az egyén alárendeltetik a kollektivitásnak, érdekeit csak ott lelheti meg.

Nem fér kétség ahhoz, hogy mind Adam Smith, mind Marx; mind a klasszikus szabadversenyos kapitalizmus, mind a kollektivista marxizmus *csak és kizárólag* érdekek, mégpedig anyagi

¹ Smith, Adam: A nemzetek gazdasága. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 1992. 23.

² Marx, Karl: A filozófia nyomorúsága. Nova Irodalmi Intézet, Budapest, 1932, 175.

érdekek mentén írják le a társadalmat. Amit értékként megfogalmazznak, az kizárólag pénzbeli érték, tehát a materiához, az érdekekhez kötött fogalom.

Ha a szabadversenyes kapitalizmus és a marxi államszocializmus az anyagi érdekekben ennyire közös nevezőt talál, akkor nem tekinthetünk el attól, hogy a 19. századi, pozitívizmusnak nevezett szellemi irányhoz is rokonítsuk azokat. A „pozitívizmus” fogalma a francia *Auguste Comte* (1789–1857) nevéhez köthető, aki pozitív filozófiának nevezte eszméit. A „pozitív” szó itt nem értékfogalom, hanem a latin „positio” szóra utal, melynek jelentése: állás, helyzet. E kifejezéssel írja le Comte azt, hogy ismereteink tárgyának csak az érzéki tapasztalat tényeit tekinthetjük, azt a helyzetet, azt a felületet tudjuk csak megismerni, amit érzékszerveinkkel, természettudományos ismereteinkkel, számtani-statisztikai tudásunkkal felmérhetünk. A pozitívizmus tehát *csak* a valóság megtapasztalható felszínét vizsgálja, a pozitívizmus számára a dolgok lényege, végső alapja rejtve marad, a pozitívizmus legfeljebb statisztikai úton fogalmaz meg valószínűségeket, a mélyebb oksági összefüggésekre nem kérdez rá. Ebből következik, hogy a pozitívizmus számára idegen terület a metafizika. A pozitívizmus alapján véve polgári filozófia, mely akkor jelent meg, amikor az ipari forradalom tetőfokára hágott. Mégis a materiához kötött, mint a marxizmus; mégis metafizika-ellenes, mint a marxizmus. *A pozitívizmus a kétféle materializmus háttérideológiája.*

A 19. század azonban nem zárult le azzal, ahogy a szabadversenyes kapitalizmus és a marxi államszocializmus *osztályharc* címén, valójában érdekharcban megsemmisítéssel fenyegette egymást. XIII. Leó pápa (1810–1903; Szent Péter székeiben 1878-tól), látva a kétféle materializmus kíméletlen küzdelmét, 1891-ben megírta a *Rerum Novarum* című enciklikáját, amivel megteremtette a modern katolikus társadalmi tanítást.

Az individualista liberalizmus mint a szabadversenyes kapitalizmus ideológiája a magántulajdon szentségét hirdette, és ezzel tagadta, hogy az anyagi javaknak bármilyen közösségi rendeltetése lenne. Azt vallotta ezzel, hogy a javak kizárólag a tulajdonos érdekeit szolgálják. Ennek ellenhatásaként pedig a kollektivista államszocializmus azt tagadta, hogy az anyagi javak magántulajdonként is megjelenhetnek. A pápa ezzel a két, egymást erőszakkal fenyegető felfogással szemben arra az álláspontra helyezkedett, hogy *a tulajdonnak kettős jellege van: egyéni és közösségi*. A tőke és a munka harcával, az osztályharcval szemben megfogalmazta a tőke és a munka békéjét, megfogalmazta a tőkés és a munkás egymásra utaltságát: „sem a tőke munka nélkül, sem a munka tőke nélkül nem lehet meg”. (Rerum Novarum 15.) A bibliai emberkép áll XIII. Leó társadalom-felfogása mögött, ami szerint az ember egyszerre egyéniség és közösségi lény, egyszerre vannak jogai és kötelességei, nagy szabadság illeti meg, de szabadságával nem élhet vissza, mert azt a másik ember szabadsága korlátozza. A 20. századi, keresztény ihletésű perszonalista filozófia ugyanebből a bibliai emberképből indult ki. A kapitalizmus és az államszocializmus küzdelme, emellett pedig a csak saját haszonra gondoló pozitivistá polgár (a két világháború között született faji totalitarizmus mellett) a 20. századot is meghatározták. Márton Áron ebbe a korba született bele. Ebben a korban lett pappá, püspökké, emberi jogvédővé és hivatalos működési területén messze túlmutató gondolkodás-formálóvá.

Pozitivizmus ellen: értékelvű nevelés

Márton Áron az első világháború kataklizmájában meg tapasztalta, hogy ahol hiányzik a társadalmak fölül egy rendező elv, ott erkölcs nélkül megromlik a világ. Az pedig, hogy *a világot olyan vezetők és szellemi emberek juttatták válságba, akik*

nem voltak ateisták, az evangéliumi gondolkodású emberekből kikényszerítették a kereszténységnek azt a kritikáját, amit a „történelmi” kereszténység örökösei nem foghattak fel. A valóság ott maradt egy társadalmi alrendszernek, és éppen ezáltal megszűnt társadalomformáló erővé lenni. A korszak iskolái öntelten büszkélkedtek a szédületes tudással, amit közvetítettek. Kiderült azonban, hogy a szédületes tudás rendezőelv, erkölcs nélkül elpusztít. Az első világháború idején „véres cafatokká szakadoztak mind az élet velejéül, mind a társadalom szerkezetéül szánt elméletek. ... A pokoli torna idején olyan vad ösztönök ragadták meg az embert, és *a tudás az ösztönöktől elragadott ember kezében olyan gonosz eszköznek bizonyult*, ... hogy akarva, nem akarva be kellett látnia, hogy romlatlan emberi természet nincs, s következésképpen a tudás mérhetetlen ereje csak a megnevelt, a nyers ösztönöktől megszabadított ember kezébe való lehet.”³ Márton Áron evangéliumi gondolkodású és szintézisben látó emberként egymásra vetítette saját korának szédítő természettudományos és szaktudományos tudását, a korszak társadalmi válságát, saját háborús tapasztalatait és a nagyképű pozitívizmussal szembe menve kimondta: „*világnézeti függetlenség nincs*”. Hozzátette ehhez, hogy a világnézeti függetlenség hangoztatása „egy már meglévő burkolt világnézetnek az útját készítgette elő. S végeredményben mindig a keresztény gondolat elnyomorítá-

³ Márton Áron: Iskola kitárt ajtókkal. Erdélyi Iskola 1935/36. évf. 1–2 sz. In. Márton Áron a lelkiismeret apostola. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Virt László. Ecclesia, Budapest 1988, 83.; Oszvách Judit: Erdélyi Iskola. Antológia, repertórium. Státus Kiadó, Csíkszereda 2003, 123.; Márton Áron: Nevelés. (Márton Áron hagyatéka, 8. kötet) Sorozatszerkesztő: Dr. Marton József. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2012. 60.

sát célozta.⁴ Nem meglepő ez: mind a klasszikus szabadversenyek kapitalizmus, mind annak ellenhatása, a marxizmus, egyaránt anyagiakban és az egyház ellenében gondolkodtak.

Márton Áron papként a gondolkodás formálását, alakítását tekintette legfontosabb feladatának. Ugyanúgy, ahogy Márton Áron növekvő tiszteletében elsőrendű kérdés, hogy mennyire ismerjük az ő gondolkodását, Márton Áron maga is azt tekintette kora fő kérdésének, hogy a társadalomban milyen gondolatok válnak uralkodóvá. Papként pedagógus volt, és a pedagógia nem volt segédtudomány önála, mert saját gondolkodását továbbította azok felé, akik a harmincas évek elejétől egyre nagyobb számban figyeltek rá. Tudta, hogy a világot az a pedagógia fordította ki sarkaiból, mely a legfőbb értéket, és az abból eredő értékrendet tagadta. Ezért a pedagógiát, a nevelést, pontosabban növelést kiemelte a pozitivista, szószaporító ismeretközlésből. Nem volt kritikátlan azzal szemben sem, ahová a katolikus iskolák a 20. század elejére eljutottak. A katolikus pedagógia: „Ahol eltért igaz céljától, térjen oda vissza. Nevelési elveit az örök igazságokból vezeti le s azok a változó idők fölött változatlanul ugyanazok. Értékmérője a természetfölötti szempont. Tudja, hogy sem fejlett kultúra, sem bőséges tudomány nem ér semmit és nem segít; az életet nem jobbra, hanem bizonytalanabbá teszi, ha beéri a természetessel.”⁵ Márton Áron a maga nevelélméletét tehát a pozitívizmus által elpalástolt, a marxizmus által pedig megtagadott metafizikus alapra helyezte vissza, ami a felekezeti oktatásban is megjelent merő racionalista ismeretközlés, tudáshalmozás ellenében a katolikus pedagógia reformját jelentette.

⁴ Márton Áron: Világnézeti függetlenség. Erdélyi Tudósító, 1932. évf. 397–399. In: Márton Áron írásai és beszédei. Szerkesztették: Dr. Marton József és Nemes István. Gyulafehérvár 1996. 14.

⁵ Márton Áron: A katolikus pedagógia feladata. Erdélyi Iskola, 1933/34. évf. 3–4. sz. In: Virt i. m., 68.; Ozsváth i. m., 91.; Marton i. m. 51.

Márton Áron „régis iskola” címkével illette azt a pedagógiai műhelyt, melyben a merő tudás fölébe kerekedhetett a személyiségfejlesztésnek, a jellemnevelésnek. A pozitivista szellemű „régis iskola” felforgatta az értékrendet, nem volt legnagyobb értéke, elvetette a metafizikát, a természetfölötti irányt. „A régis iskola az értékek sorrendjét felforgatta. Nem volt egy legnagyobb érték, amihez a többi mérje, s a természetes sorrendet megtartsa. A lélek nem volt fontos, csak az értelem. Ismereteket halmozott egymás mellé vagy egymásra.” A világ így vált a viszonylagosság öserdejévé, ahol: „minden relatív: a tudást veri az élelmeség, a becsületességet a lelkiismeretlenség, az erényt az erkölcselenség”.⁶ Itt megjelenik az a gondolat, hogy a pozitivista iskola anélkül, hogy a tudáselemek közötti összefüggéseket egy legfőbb érték, rendező elv ismeretében megmutatná, csak ismereteket halmoz egymásra. Ez a merő ismeretközlés öncélú okoskodásra szoktat, ami nem éri el a népet, a hangos szabadelvűség kialakítja a népétől elidegenedő értelmiséget.⁷ A hangos szabadelvűség csak a felszínen mozog – pozitivista gyökérzettel csak a felszínen láthatót, a látszatot lehet érzékelni, éppúgy, mint a korszak impresszionista festészetében. Emiatt „az elmúlt évszázadok alatt nemzedékek lelkéből vészett ki a természetfölötti érzék.”⁸

Márton Áron *válságot regisztrált* a két háború közötti Erdélyben – éppúgy, ahogy Németh László Magyarországon vagy Ortega Spanyolországban. Megvizsgálta a társadalmat és „kitűnt, hogy *a válság nemcsak gazdasági és politikai, hanem lelki válság is*; tehát a bajokat és azok orvoslását nemcsak a külső körülmé-

⁶ Uo., Virt i. m., 69.; Ozsváth i. m., 92.; Marton i. m. 51–52.

⁷ Márton Áron: Ugartörés előtt. Erdélyi Iskola 1934/35. évf. 1–2. sz. In: Virt i. m., 75.; Ozsváth i. m., 106.; Dr. Marton i. m. 53–54.

⁸ Márton Áron: Húsvéti remény. Hírnök 1938. április 15. In: Márton Áron: Húsvét. Márton Áron hagyatéka (6. kötet) Szerkesztő: dr. Marton József. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2009. 14.

nyekben kell keresni, hanem a körülmények alanyában – a most valóban szenvedő alanyban –, az emberben is.”⁹ A materialista ideológiák a „környezet” állapotában látták a társadalmi bajok okát. Azt a kérdést elfelejtették feltenni, hogy a környezet miértől rossz. Márton Áron nem felejtette el feltenni ezt a kérdést, és azt a választ fogalmazta meg, hogy a „környezet” (mi is az?) az embertől rossz. Az ember gondolkodását kell tehát alakítani, és akkor majd az ember is jobb „környezetet” alakít magának. Arra a következtetésre jutott, hogy a világválság lelki válság is, mert a szaktudományokra tördelt valóságban a teljes ember nem leli helyét, a szaktudományokra tördelt valóságban csak a szaktudós érvényesülhet – anélkül, hogy szaktudósként látná, láthatná az emberi, erkölcsi összefüggéseket. A világválság, a lelki válság, az ember válsága *nevelési válság* is volt egyben, mert a *felaprított tudomány* nem éri el a jellemet és az erkölcsi összefüggéseket. A neveléstudomány, a keresztény neveléstudomány is az első világháború utáni lelkiismeretvizsgálatában „beismerte, hogy súlyosan vétkezett az ember ellen, amikor kritika nélkül elfogadta szobatudósok élet-és valóságidegen elméleteit s az embert megdöbbenő könnyelműséggel kísérleti nyúlunk használta. *Két kézzel tömte a gyermek fejébe a felaprított tudományt*, de ugyanakkor érzelmi és akarati világával, a jellem és kedély nevelésével nem törődött.”¹⁰ A szellemi összefüggéseket nélkülöző, felaprított tudomány közvetítése pedig akár felekezeti iskolákban is a materiális, immanens világhoz kötötte a növendéket, a szakmák általános emberi összefüggései nem világosodtak meg. Ez a pozitivista, a tapasztalati, a közvetlenül dokumentálható tényeken túl nem látó, adat- és információhalmozó szellemnek kedvezett,

⁹ Márton Áron: A hitvallásos iskola feladata. Erdélyi Iskola, 1937/38. évf. 3–4. sz. In. 173.; Marton i. m., 89.

¹⁰ Uo.

akár a humán tudományokban is. (Nagy baj lenne, ha lennének történeti megközelítések, melyek Márton Áront igyekeznek értékelni, miközben Márton Áron gondolkodását, feltárt és jól olvasható eszméit, szellemtörténeti összefüggéseit el nem érve, merő adathalmazban merülnének ki. Éppen Márton Áront nem értenék ezek az őt értékelni akaró történeti megközelítések. Ez a veszély abból az irányból fenyeget, ahol azt tekintik központi kérdésnek, hogy mit gondoltak, és mit írtak össze Márton Áronról azok, akik ellenségüknek tekintették őt, miközben mellékkérdéssé válik az, hogy Márton Áron mit gondolt a világról, az emberről a jogairól, az egyházzal. A Márton Áron személyére irányuló kutatás nem válhat felaprított tudománnyá.)

Ha a materiális, anyagi szemlélet vizsgálatában nem megyünk el az istentagadó marxizmusig, akkor sem maradunk az anyagelvűségtől független területen. A liberalizmus közömbösítő, érték-telen. A liberálisok a szabadságot értéknak, mégpedig saját *egyedül* üdvözítő értéküknek tekintik. A szabadság azonban nem liberális találmány, hanem a Biblia tanításáig visszavezethető keresztény társadalmi alapérték. De *nem abszolút érték a szabadság*, mert Isten a Teremtő, az ember csak teremtmény. Ezért vallja Márton Áron, hogy „*az ember semmiféle címen sem lehet a maga istene*”.¹¹ A szabadságnak tehát korlátai vannak, melyek – megfelelő jóindulat mellett – merőben evilági síkon is felismerhetőek: *az én szabadságom korlátaival a másik ember szabadsága jelöli ki* (Tób 4, 15 és Mt 7, 12). A klasszikus liberalizmus szabadságészménye öncélú, nincs tekintettel a másik ember szabadságára. Így az a „szabadság” nem értéket jelent, hanem mint érdek jelenik meg. Nem a szellemi, hanem az anyagi, pozicionális világhoz kötődik. Pozicionális világ, pozíciók megfogalmazása, pozitívizmus. *A liberalizmus, és a lényegileg*

¹¹ Márton Áron 1946. II. sz. körlevele. In: Marton i. m., 2009., 77.

materialista pozitivizmus édestestvérek. Amit a liberalizmus és a pozitivizmus értéknek nevez, az nem más, mint önös érdek. Ezért a *katolikus pedagógia csak értékelvű, értékeket rendező lehet*, hogy a növendékeket egy magasabb rendezettségbe növelje. A „régis iskola” pozitivistá nevelése miatt Márton Áron fiatalkori kortársainak szelleme jórészt „a liberalizmus közömbösítő vizein úszik”.¹² Hogy ez az állapot megszűnjön, az iskolában az ismeretek átadása mellé oda kell helyezni a nevelést, a felnövelést is. „A nevelés feladata az, hogy a fejlődő embert a nevelés tartama alatt egy magasabb rendezettségbe segítse”, ez pedig feltételezi a legfőbb értékre rendezett értékrendet, ami a pedagógus felé is követelményt támaszt: „Ismernie kell tehát az értékek egy sorát, az érték sor megalkotása viszont föltételezi egy legfőbb értéknek az elismerését, amelyhez a többi méretek és igazodik.”¹³

A korlátlan kapitalizmus mint szellemi-társadalmi válság

Mivel az ember több annál, amit mérlegen a testsúlya mutat, és feltétlenül több az állatvilágnál, ezért ha az érték fogalma nem szellemiekben, hanem anyagiakban, pénzben határoztatik meg, ott válságot regisztrálhatunk. A klasszikus szabadversenyess kapitalizmus pénzben határozta meg az értéket, értékszemplélete tehát materialista. A materializmus nem-marxista, tehát kapitalista formájával Márton Áron az *evangéliumi egyszerűséget* helyezte szembe. A materializmus kapitalista formája a fogyasztásra redukálja az életet, az embert tehát alárendeli a pénzügyi körök érdekeinek. Márton Áron 1936 karácsonyán, Kolozsváron elmélkedett az evangéliumi egyszerűségről, pedig az akkori er-

¹² Márton Áron: Világnezet és nevelés. Erdélyi Iskola, 1933/34. évf. 5–6. sz. In. Ozsváth i. m., 100.; Marton i. m., 2012, 19.

¹³ Uo.

déli fogyasztói életszemlélet nem is emlékeztetett a mai nyugati és magyarországi, immár Erdélyben is megjelenő anyagiasságon. A betlehemi lelkületben meglátja az evangéliumi egyszerűség életalakító erejét. Az isteni gondviselést fedezi fel abban, hogy a Megváltó kiáltó nyomorban jött világra: „Gondoljunk el más Betlehemet! ... Vajon melyik bankárnak a háza, vagy melyik királyi palota volna Hozzá illő?”¹⁴ A betlehemi barlang a mai, immár marxizmus nélküli, hatalmas anyagi javak fellett diszponáló materialista világnak a kontrasztja. Márton Áron a karácsony titkát állítja szembe a modernnek mondott, ámbar csak anyagiassá, pénzben számoló, mentális torzulásokat okozó világgal: „Külsőségekben, technikában milyen szédítő kultúránk van! ... Gyárilag állítják elő a kényelmet és a műveltséget. És soha annyi loccsanás nem volt a hidak alatt, soha annyi öszszetört, elégedetlen lelkű, feldúlt arcú ember nem járt a nap alatt, soha annyi kiégett agyvelő, annyi megkínzott, láthatatlan töviskoronával szorított szív nem vergődött, mint manapság. Mert *az anyag, és az anyagiak megölik a lelket.*”¹⁵

Az evangéliumi gondolkodás a szabad vállalkozások világában is helyén tartja az embert, helyes önértékelést parancsol, mert: „Krisztus szemben állott egy pöffeszkedő világgal, amelyiknek szemében a gazdagság erény volt, s amelyiknek a felfogása azt hirdette, hogy a gazdagság nevében a gazdagodásért mindent szabad. S ma ugyanezen felfogásból fakadt történelmi ismétlődés.

¹⁴ Márton Áron: Betlehemi szegénység. Elmélkedés, kolozsvári Szent Mihály templom, 1936. december 25. In. Márton Áron: Karácsony. (Márton Áron hagyatéka 7. kötet.) (Sorozatszerkesztő: Dr. Marton J.). Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2010. 47.

¹⁵ Uo.

désnek az átkait nyögjük.”¹⁶ Nem kétséges, hogy pöffeszkedő világ az is, ahol az embert pénztárcája vastagságán, az általa – ki tudja hogyan! – megszerzett vagyon szerint értékelik. A materiális szemlélet régi dolog, történelmi ismétlődések átka. Rendszerváltozáskor a szovjet érdekszférából szabaduló országok polgárai körében – az azt megelőző negyven év materialista szemléletének gyakorlati lenyomataként – élt egy várakozás, hogy hamarosan itt is olyan anyagi jólét lesz, mint Nyugaton, noha akkorra már ott is eljutottak arra a határra, melyen túl anyagi jólétet tovább növelni nem lehet. A szovjet érdekszférából szabaduló országok polgárai vagy-vagy alapon gondolkodtak: *vagy* kommunizmus és elmaradottság a Nyugathoz képest, *vagy* kapitalizmus és szárnyaló jólét. Márton Áron a perszonalista filozófia gondolatvilágába illeszkedve, már évtizedekkel korábban továbblépési lehetőséget talált a kétféle materializmus csapdájából: „Az individualizmus egyáltalán nem tudta az embertársunkhoz való helyes viszonyt meghatározni, a szocializmus pedig az intézményektől várja a testvériség megvalósulását. Az igazi szociális lelkület alapját azonban Krisztus mutatta meg az *istengyermekség* tényében. Ez lelkiismeretben kötelez. Az istengyermekség és a Krisztusban való testvériség ténye kötelez, hogy embertársaink méltóságát tiszteletben tartsuk, a vagyonunkat, ha van, helyesen használjuk, az emberi munkát keresztény módon értékeljük.”¹⁷ Az istengyermekség tudata tehát nem üres frázis, hanem ennek átélése teszi testvérré az embert a másik emberrel. Az ember nem létezhet sem önmagában, sem tömegben elszemélytelenedve. „Az ember

¹⁶ Márton Áron: A hegyi beszéd III. Elmélkedés. In. Márton Áron: Nyolc boldogság. (Márton Áron hagyatéka 9. kötet) Sorozatszerkesztő: Dr. Marton József. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2013. 37.

¹⁷ Márton Áron: Jézus Krisztus az ember. In. Márton Áron: Oltáriszentség, Krisztus király. (Márton Áron hagyatéka 4. kötet.) Sorozatszerkesztő: Dr. Marton József. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2008. 192.

érzi, hogy nem önmagáért van, hanem valakiért. Senki sem tudja elviselni, hogy létének ne legyen semmi értelme. ... szüksége van másra, másokra.”¹⁸ Kölcsönösen rászorulunk egymásra, és ez az egymásrautaltság emberivé teszi az életet. Mert ahol nincs egymásrautaltság, ott kiszolgáltatottság van.

A hatvanas évekre a pénztermelő kapitalizmus a nemzetek és államok fölé nőtt, ugyanakkor a „harmadik világ” országai, melyeknek rovására gazdagodott a nyugati világ, egyre kiszolgáltatottabb helyzetbe kerültek. VI. Pál pápa ennek hatására írta meg 1967-ben a *Populorum progressio* c. körlevelét. Márton Áron ennek ismeretében, saját gondolatmenettel elmélkedést írt, melyvel akkori papnövendékeinek az egyház társadalmi tanítására, és egyúttal a romániai viszonyoknál is súlyosabb helyzetben lévő szegény országok helyzetére hívta fel a figyelmet. Arról ír ebben Márton Áron, hogy a gazdag és a szegény országok között egyenlőtlen kereskedelmi feltételek vannak, mert a szegény országok olcsón adják el a nyersanyagaikat, a gazdag országok viszont drágán értékesítik ipari cikkeiket. Ennek következtében: „A szegény népek szegények maradnak, a gazdagok viszont tovább gazdagodnak. ... az iparilag fejletlen országok pénzügyi és technikai megsegítésére tett erőfeszítések is hiábavalóak, ha a gazdag és szegény országok kereskedelmi kapcsolatai változatlanok maradnak. Megrendül a szegény országok bizalma, mert azt látják, hogy amit az egyik kéz ad, azt visszaveszi a másik.”¹⁹ Azt az igényt fogalmazza meg Márton Áron, hogy a gazdag és a szegény országok közötti kereskedelmi szerződések ne a gazdagok profitéségét elégítsék ki, hanem a szegény országok számára is

¹⁸ Márton Áron: A hit kérdései. In. Márton Áron: Keresztység, hit. (Márton Áron hagyatéka 3. kötet.) Sorozatszerkesztő: Dr. Marton József. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2007. 128.

¹⁹ Márton Áron: Emberi életfeltételek. In. uo., 137.

legyenek előnyösek, biztosítsák a felemelkedésüket. Ezért a gazdag országok mondjanak le a szegények javára nyereségük egy részéről, annak érdekében, hogy az egész föld, Afrika is, Ázsia is, Dél-Amerika is legyen lakható, vagyis olyan terület, ahol érdemes élni. A pénzügyi mindenhatóságok nevezhetik akár naivitásnak is azt, amit Márton Áron a szegény Erdélyben a harmadik világ érdekében megfogalmazott. Nevezhetik naivitásnak a XXIII. János és VI. Pál által leírt körleveleket. De ha megfogadták volna a katolikus tanácsokat, akkor most – ki tudja milyen manipulációkkal! – nem zajlana egy új népvándorlás. De ha a katolikus véleményt banki körökben naivitással vádolják, akkor – csakis azokból a körökből nézve – naiv közgazdász volt *Wilhelm Röpke* (1899–1966) is, aki pedig nagyon közel állt a klasszikus liberális, a hetvenes évek elnevezése szerint neoliberais elvekhez. Röpke azonban nem volt doktriner liberális, gazdaságpolitikai elvei összhangban álltak a bibliai emberképpel, ezért ismerte a társadalmi felelősség fogalmát. Miután tudatosan igazolja a magántulajdon, a verseny és a nyereség létjogosultságát, 1960 körül leírja: *„a piaccgazdaság nem minden. Annak magasabbrendű, általános rendbe kell beágyazódnia, amely nem alapulhat csak a szabad árakon és a versenyen.”*²⁰ Márton Áron ugyanezt, tehát a magasabbrendű általános rend igényét, a legfőbb érték tudatosítását, a világos értékrend meghatározását fogalmazta meg az 1933/34-es tanévben. Olyan rend igényéről van szó, amely meghaladja a haszon, a nyereség számszerű fogalmait, hogy minden értéket szellemi összefüggésbe állítson: „Ismernie kell tehát az értékeknek egy sorát, az értéksor megalkotása viszont feltételezi

²⁰ Röpke, Wilhelm: *Civitas humana*. Kráter Műhely Egyesület, Budapest 1996. 19.

egy *legfelsőbb érték*nek az elismerését, amelyhez a többi méretik és igazodik.”²¹

A materializmust leginkább a marxizmushoz társítják, azonban az anyagi életszemlélet eredendően nem is lehetett marxista-materializmus, mert századokkal korábbi szellemi válság következménye. Keresztényellenes szellem volt ez kezdeteitől, a reneszánsz időktől fogva, melyhez az egyház legfeljebb evilági-hatalmi, tehát immanens szerepet vállalva kötődhetett. Az egyház a spirituális kereszténység rovására vállalt ilyen szerepeket. A reneszánsz kortól a kereszténység megoszlott az evilági-hatalmi, és az attól háttérbe szorított evangéliumi-spirituális pólusok között, amit *Prohászka Ottokár* (1858–1927) jól jellemzett: „Az egyházi méltóságok fénye, a gazdagság, a hatalom kihívják a hivatástalan lelkek ambícióját, s a fénnel s a hatalommal bevonulását tartja az egyházba a világias szellem is.”²² A sajátos egyházi materializmus látletele ez, melyben az immanens hatalom és a gazdagság fölébe kerekedik a léleknek. Prohászka szembe megy a Habsburg-idők jozefinizmusával, amikor ezt követeli: „Lépjen tehát le az egyház közjogi magaslatairól, hagyományos jólétének mentsvéraiból az idők gazdasági s társadalmi áramlataiban küszködő néposztályokhoz s a legeslegalul vergődő néphez.”²³ Prohászka, aki meglehetősen racionalista talajról hozta vissza a magyarországi katolikus kereszténységet evangéliumi alapra, túllát azon az egyházi materializmuson, ami társadalmi formákhoz és érdekekhez kötné az egyház életét. Az elvek és az élet összhangját követeli: „az evangéliumnak komolyba nem vevése végre

²¹ Ozsváth i. m., 100.; Marton i. m., 2012, 19.

²² Prohászka Ottokár: A diadalmas világnézet. Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái 5. kötet. Szent István Társulat, Budapest 1927, 222.

²³ Prohászka Ottokár: A magyar katolikus egyház kilencszázados jubileumának Janus-arca (1900). In. P.O.Ö.M. 12. kötet. Szent István Társulat, Budapest 1927, 40.

is *gyakorlati tagadása* a kereszténységnek”.²⁴ Ugyanezt az igényt fogalmazza meg másutt is: „nem igaz emberek azok a keresztények, akik csak hisznek, de a hit szerint nem élnek”.²⁵

Ugyanígy gondolkodik Márton Áron Erdélyben. Nem mutogatott ujjal, egyházi védőbástyák mögül a „bűnös világ” felé, az egyházat sem határolta el ettől a világtól. Nem osztotta két-felé az emberiséget, nem állította egymással szembe a „pogány, egyházellenes bűnösöket” és a „makulátlan keresztény” társadalmat, ahogy azt az önigazoló, rátarti úri világ a keresztény szalonjaiban máig megteszi. Közvetlenül a második világháború után, 1945 októberében kolozsvári beszédében megfogalmazza a kereszténynek mondott társadalom felelősségét abban, ami az előző években történt. „Bizonyos mértékben mindnyájan felelősek vagyunk azért, ami történt: a mai társadalom téves fejlődéséért, az okozott károkért és az erkölcsi emelkedettség hiányaért. A kereszténységgel sokszor csak parádéztunk, alkalmi köpönyegként viseltük, de a törvényeit egyéni életünkben sem követtük és főképp eltűrtük azt, hogy a keresztény elveket a közéletből minden lényeges vonatkozásban kiküszöböljük.” De a 20. század erkölcsi válsága mögött ott látja az előző évszázadok szellemi fejlődését: „Egy keresztényellenes szellem évszázadok óta dolgozik azon, hogy szétporlassza azt az alapot, melyet a kereszténység vetett, s amelyen egész kultúránk felépült. A mostani nemzedékek foga ennek keserű gyümölcseiben vásik.”²⁶ *Az volt a célja Márton Áronnak, hogy a pozitivista, a legfőbb értéket el nem ismerő társadalmat, és e társadalommal kiegyező, a saját gyökereire már rá nem látó történelmi kereszténységet az evangéliumi alapokra hozza vissza. A 20. századi magyar főpa-*

²⁴ Prohászka Ottokár: Krisztusi papság (1908). In. P.O.Ö.M., 9. kötet, 51.

²⁵ Prohászka Ottokár: Isten országa (1913). In. Uo., 143.

²⁶ Márton Áron beszéde, Kolozsvár, 1945. október 28. In. Virt i. m., 145.

pok közül Prohászka Ottokárhoz lehet hasonlítani. Márton Áron válságot regisztrálva látta, hogy az életet megkeserítő válság nem pénzügyi, nem gazdasági, hanem szellemi-erkölcsi. „Új korszak van készülóban. Mi ennek a vajúdásnak, a múlt és a jövő küzdelmének a fájdalmát szenvedjük. S legyünk tisztában azzal is, hogy a világválságot sem hatalmi szóval, sem egyszerű rendszer-változással nem lehet megoldani. A rend és a béke kimondottan erkölcsi feladat. A kizökent emberi életet az erkölcs alapjaira kell visszatolni, a társadalmi, az evilági, a földi berendezkedést az égben hozott törvények útmutatása szerint kell elkezdni.”²⁷

A lelki válság megszüntette a közösség iránti felelősséget. Az ember tucatlétezővé vált, és ez az eltömegesedés a 19. századi szabadversenyos kapitalizmus „eredménye”. Abban áll ez az eltömegesedés, hogy amíg annak a gazdasági rendszernek a haszonélvezői *nagyon individuumok lehettek*, addig e rendszer kiszolgáltatottjai, pária sorban, csak *tömeg-egyedként létezhetek*. Kettős mérce ez, ami a klasszikus-liberális és a marxista-államszocialista elvek közös jellemzője. E két ideológia a tömegszellem igénylésében is egymásra talált. Wilhelm Röpke írja a proletarizálódásról, melyben szakadékok választják el egymástól a klasszikus liberalizmus ipari társadalmának kis számú rétegeit: „Minden egységes, saját szilárd alapjain nyugvó társadalomnak van igazi struktúrája, közbenső fokozatokkal.” Annyit jelent ez, hogy a sok réteg közötti kis távolságok miatt könnyebb a mobilitás. Ám: „Ezzel szemben az utolsó évszázadok társadalma egyre inkább távolodott ettől az eszménytől és *elkülönült egyének tömegeire bomlott fel*.”²⁸ Ebben a helyzetben: „A munka militari- zálódott. Névtelenül ... a beláthatatlan egész eltörpülő részeiként

²⁷ Uo.

²⁸ Röpke, Wilhelm: A harmadik út. Korunk társadalmi válsága. Aurora Kiadás, 1943, 24.

végzik az emberek munkájukat, amely ezáltal elveszti értelmét és méltóságát. Az életforma eltávolodik a természettől és a szerves közösségektől, nem felel meg az emberi hajlamnak, megfosztja az egyént attól a természetes társadalmi beágyazottságától, amelyre pedig feltétlenül szüksége van.”²⁹ A klasszikus kapitalizmus ipari forradalmában a munkát végző ember kicserélhető egyeddé válik, akit könnyű pótolni, mert szélesebb munkafolyamatokat nem láthat át. Az embernek ez az eltömegesedett állapota tetszik meg Marxnak, mert tömegben könnyű manipulálni.

Márton Áron regisztrálja, hogy az ember végzetesen lefokoztatott, a tömeg részévé, eldobható alkatrészévé vált. *„A technika korszakának legvégzetesebb hatása, hogy az egész emberi élet minden vonatkozásában elgépiesedett.”*³⁰ Akár az ipari forradalomnak a folyamatokat már át nem látó emberére, akár a mai idők konzum-fogyasztójára elmondható, hogy azt lehet tenni vele, amit a folyamat fenntartói akarnak. Az ipari forradalom korának gyári munkása azonnal elbocsátható, bárkit felvehetnek helyette, a mai konzum-fogyasztók pedig úgy manipulálhatók gátlástalanul, hogy azt ők észre sem veszik. Márton Áron ezt már 1947-ben látta! *„A letragikusabb azonban, hogy a modern ember nem tiltakozik, nem lázad föl e hallatlan lealacsonyítás ellen, a modern rabszolgasorsnak minden eddigit felülmúló embertelensége ellen. Beilleszkedett a gépezetbe s gondolkodását is bilincsbe verte a tömeglelkület. ... gondolatai is a tömeg dobpergésére, csinadratájára, közhelyeire szabványozottak. Nem keresi az igazságot.”*³¹ Márton Áron 1947-ben ott állt a pozitivistá-liberá-

²⁹ Uo. 29.

³⁰ Az erdélyi iskola időszerű feladatai. (Szerző megjelölése nélkül. A füzet Márton Áron írásait tartalmazza.) Tipografia „Alba”. Alba Iulia 1947., 30. (A füzetnek egy létező példányáról tudok, melyet a gyulafehérvári szeminárium könyvtárában őriznek.)

³¹ Ua., 31.

lis materializmus és a marxista államszocialista-kommunizmus ütközőpontján. Mi mindenre gondolhatott, amikor ezt írta! „A modern embernek, helyesebben a tömegnek ezt a beteg lelkiségét ügyesen s gyorsan használják ki *minden irányból* demagógok, mozgalmak és imperializmusok.”³²

A kommunizmus mint az ember uniformizálása

A klasszikus, szabadversenyos kapitalizmus nyereségvágyból eltömegesítette a társadalmat, a minden emberre vonatkozó értékeket felcserélte a merő érdekre, az együttműködést az önzésre. A marxizmus, a másik materializmus pedig eleve számolt ezzel a tömeggel. A személyek spontán, nem ellenőrizhető kapcsolatait a kommunisták sem szerették. Marx szükségszerűnek tartotta azt, hogy a személyiség feloldódjék a tömegben: „A nagyipar egy tömeg, egymás előtt ismeretlen embert hoz egy helyen össze. ... Így az egyesülésnek mindig kettős célja van: megszüntetni a munkások versenyét egymás között, hogy általános versenyre kelhessenek a tőkésekkel. ... Érdekei, melyeket védelmez, osztályérdekek lesznek.”³³ Marxnál tehát kollektív érdek van és más semmi. Az egyén alárendeltetik a kollektívának, mert érdekeit, életlehetőségeit ott leli meg. A marxizmus magyar klasszikusa, Szabó Ervin (1877–1918) 1911-ben leírja idegenkedését a demokráciával szemben, amit az általa „új erők” névvel illetett kommunista párt eszközként használ fel arra, hogy akár erőszakos úton is hatalomra kerüljön. „A szocializmus embere járhat közöttünk egyes példányokban; hogy a társadalmat formálja, az a kevés nem elég. *Harcolni kell elébb!* Nem tudjuk elhinni, hogy kerülő úton, a burzsoázia uralmi eszközének kisajátításával lehetne

³² Ua., 34.

³³ Marx, Karl i. m., 174–175.

célt érni. Azt láttuk, hogy *a demokrácia csak forma, amely nem tünteti el a gazdasági ellentéteket, forma, mely alatt mindenféle gazdasági ellentét elfér.* De szükséges, sőt nélkülözhetetlen forma, mert megnyitja az új erők útját, szemtől szembe állítja őket, az alattomos, portyázó, kiszámíthatatlan gerillaharcot modern *tömegháborúvá* engedi kifejlődni. Háborúvá!”³⁴

A kommunizmus különös viszonyt ápolt az állammal. Szónoklataiban az állam elhalásáról beszélt, miközben mint államszocializmus totális állami diktatúrát valósított meg, olyan képletet, melyben nem fért el az egyéniség, az autonóm vélemény, nem fért el a szabad vállalkozás, nem fértek el az autonóm közösségek. A személyiség eltűnt már az ipari forradalom tömegtermelésében, de ezzel a marxizmus is kiegyezett. A kétféle materializmussal ment szembe XIII. Leó pápa. Ő a tulajdon kettős, egyszerre egyéni és közösségi jellegének megfogalmazásával meghirdette a munka és a tőke békéjét (Rerum Novarum 15.), és ezzel együtt igényként fogalmazta meg azt is, hogy a munkás tőkét gyűjthessen és tulajdonossá legyen. (Rerum Novarum 35.) A társadalmi mobilitás igénye ez a pápa részéről, ami osztály nélküli társadalomban lehetetlen, tehát antimarxista gondolat az, amit a pápa 1891-ben ír. XIII. Leó a demokratikus társadalmat tételezte fel, ami nem osztályok nélküli, hanem finoman rétegzett, ahol nem választják el áthághatatlan határok a különböző csoportokat.

Ebben a társadalomban az államnak határozott, de nem totális szerepe van. Márton Áron erkölcsi szerepet tulajdonított az államnak. Az erkölcs szellemi kategória, hiszen az ember szellemi mivoltából származik. Az állam nem lehet „láthatatlan kéz”, ahogy azt a klasszikus liberalizmus és a mai neoliberalizmus el-

³⁴ Szabó Ervin: A tőke és a munka harca. Modern Könyvtár, Budapest 1911, 105.

képzeli, és ami szerint az „éjjeliőr állam” szerepe kimerülne abban, hogy védelmezi a vállalkozók és pénzügyi körök érdekeit, így a gazdasági monopóliumokat is. Ugyanakkor az állam nem lehet öncélú elnyomó gépezet egy totális pártba épülve, ahogy azt az államszocializmusban megtapasztalhattuk. Márton Áron az állam eszköz-szerepét hangsúlyozza annak érdekében, hogy elkerülje a két végletes szerepkört. „Keresztény felfogás szerint minden közösség, s így az állam is *csak eszköz* az emberek javának szolgálatában. Az *állam feladata*, hogy az emberek földi életének megtartását és minél teljesebb kiművelését előmozdítsa, ehhez az anyagi, szellemi és erkölcsi feltételeket megteremtse és megvédje. És a ma élő nemzedékeknek vállalniuk kell, hogy *az állam feladatai körül felburjánzó hamis elméletek káros hatását kimutassák, a tévedéseket eloszlassák és az államhatalom alá erkölcsi alapot vessenek.*”³⁵

Márton Áron ezt 1945-ben mondta, amikor éppen hogy megbukott a náci totalitarizmus, de már látható volt, hogy Európának ezen a felén másfajta állami mindenhatóság szálláscsinálói jelentkeznek. Ezután 1948-ban, amikorra eldőlt, hogy a továbbiakban kommunisták uniformizálják a társadalmat, és ezt többek között az iskolák államosításával teszik, levelet írt az iskolák államosítását romániai magyar részről előkészítő Kacsó Sándornak, a Magyar Népi Szövetség elnökének, és emlékezteti, hogy a hitlerizmus „az államosítást és uniformizálást ugyancsak üzte”.³⁶ A nyugat-európai polgári demokráciákra, a pluralista társadalomra hivatkozva írja, hogy ott az államosítást „nem tartják az emberi haladás szükségszerű követelményének, ellenkezőleg: az állampolgári jogok olyan korlátozását látják benne, mely nem

³⁵ Márton Áron beszéde, Kolozsvár, 1945. október 28. In. Virt i. m., 144.

³⁶ Márton Áron levele Kacsó Sándorhoz, a Magyar Népi Szövetség elnökéhez. Gyulafehérvár, 1948. március 24. In. Marton, Nemes i. m., 111.

egyeztethető össze sem a lelkiismereti szabadsággal, sem a demokratikus szabadságjogokkal.”³⁷ Vannak, akiknek akár ma is nevetséges a demokrácia igénye, és naivitásnak minősítik azt, ha valaki a vasfüggönyön innen a polgári demokrácia értékeire hivatkozik. Márton Áron azok közé tartozott, akik a vasfüggönyön innen, már a kommunista rendszer „nyitónapján” is a polgári demokráciát igényelték, arra mondtak igent. Azért tette ezt, mert a bibliai emberképből kiindulva vallotta, hogy *„nem az ember van az államért, hanem fordítva: az állam az emberért.”*³⁸ Ennek értelmében pedig az embernek, a társadalomnak, a népnek joga van az államhatalmat ellenőrizni. „A gyötrelmek órájában támadt a népeknek az a gondolatuk, hogy talán sok szenvedéstől megszabadultak volna, ha államhatalmat jobban ellenőrzik és a hatalom birtokosainak a kezét népakarattal megkötik.”³⁹

Már kijött a börtönből Márton Áron és már kényszerlakhe-lyen élt, amikor 1957-ben beszédet mondott a teológia tanára-inak eskütételén. Már totális kommunizmus volt ekkor, így az a gondolat, hogy az államhatalmat ellenőrizni kell, bűncselek-ménynek számított. Az államhatalom fölött semmilyen szelle-mi tekintély nem állhatott, a világ bezárult a materiába, hiszen a kommunista ideológia első alaptétele a materializmus volt. Már-ton Áron látta a szellemtörténeti összefüggéseket, tudta, hogy a materializmus nem Marx Károllyal jelent meg. „Az anyag zárt világa vesz körül. Bekerít. A középkorban még az egész univer-zum Istent szolgálta, a reneszánsz óta, négy évszázadon át, az ember szolgálatára nevelték a nemzedékeket, ma pedig az em-ber szolgálja az anyagot.” Az utóbbi mondat az emberi szellem bezárulását írja le három lépésében. Előbb Istent, a Teremtőjét

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ Márton Áron 1946. évi IX. sz. körlevele. In: Virt i. m., 181.

szolgált az ember, a teremtmény. Majd az ember szolgált az embert, ami lehetővé ártatlan humanizmus a reneszánsz idején, de jelenthette ez azt is, hogy a 18–19. században, a gyártulajdonosnak kiszolgáltatott gyári munkások, akik semmit nem láthattak át a gyártási és gazdasági folyamatokból, kénytelenek voltak a gyár urát éhbérért szolgálni. Majd pedig a folyamat betetőzéseként az ember szolgálja az anyagot, a „köztulajdont”, a kommunizmust, materialista „élcsapat” alárendeltségében. „Fülsiketítő szirénák süvöltik az anyag diadalát. A glória hangja egyre halkul, annál hangosabban csattog a hajrá. Az ember minden ereje, ideje, képessége, figyelme mozgósítva van és bele van vonva az anyag meghódításáért folyó totális háborúba.” Az ember totális kiszolgáltatottságának megfogalmazása ez a materialista diktatúra idején fogságot szenvedő püspöktől, azonban tudja ő, hogy a szellemet nem győzheti le az anyag. Lelkipásztori programot fogalmaz meg a materialista diktatúra idején papokat nevelő tanárok számára: „És az anyagi erőknél ebbe a zárt rendjébe kell betörni az Evangélium eszméivel. Ebben a szürke kavargásban kell kigyújtani és magasra lobogtatni a hit lángját. A nyers ösztönök vad tenyészetét közepette kell kivirágoztatni a hit szerinti életet.” Az egypártrendszerben az egyetlen párt sajátította ki a tekintély fogalmát. Márton Áron szembeszegül ezzel: „A tekintélyt materiális tényezőkkel helyettesítik. Az Önök feladata a gondjaikra bízott ifjúságnak megmutatni, hogy *a tekintély nem erőszak, hanem lényegében erkölcsi fölény, és hogy az igazi tekintély nem lenyom, hanem felel.*”⁴⁰ Márton Áron Erdélyben az első lelkipásztor és az első áldozatvállaló volt. Emberi síkon

⁴⁰ Márton Áron beszéde a teológiai tanárok eskütételén. Gyulafehérvár, 1957. szeptember 29-én. In: Márton Áron írásai és beszédei II. (Szerk. Márton József.) Gyulafehérvár 1997. 22.

az első tekintély, mert tekintélye mögött nem deklaráció, hanem spontán és kiérdemelt elismerés volt.

Márton Áron a materialista diktatúrával szemben kontraszt-társadalmat épített. (Ennek eredményét a hetvenes évek közepén kezdődő erdélyi csavargásaim idején magam is láttam, az igazi tekintély engem is felemelt!) A hetvenes évek elejéről fennmaradt bérnálási beszédeinek szövegéből látjuk, hogy Márton Áron a kollektivista kommunizmus személyiséget romboló törekvésével szemben személyiséget fejlesztett. Tizenéves fiataloknak mondta: „A názáreti Jézus veszedelmes ember volt” – majd hozzátette, hogy „ettől féltek a vezetők, ezért követtek el mindent, hogy minél előbb eltegyék láb alól.” A tizenéves, Márton Áron által bérnált fiataloknak az 1970-es évek elején nem kellett elmagyarázni, hogy kik is azok a vezetők, akik még akkor is, a materialista diktatúra idején is el akarták tenni láb alól Jézust Krisztust. De Márton Áron nem elégedett meg annak közlésével, hogy Jézus Krisztus veszedelmes ember volt. Hozzátette a tanítványok, a Jézus neve alatt élők kötelességét is: „S ilyen veszedelmes embereket nevelt azokból is, akik Hozzá csatlakoztak.”⁴¹ Azt közölte tehát a felnőtt életük elején álló fiatalokkal, hogy akik Jézus Krisztus neve alatt élnek (= kereszténynek mondják magukat), azoknak veszedelmessé kell lenniök az egyház ellenségei számára. Az egyház ellenségei alatt akkor, a hetvenes évek elején a kommunisták voltak értendőek, de Márton Áron már a harmincas évek elején publikált az akkori pozitivistá-materializmus ellenében, tehát mai átiratban a gyakorlati materialista, fogyasztásra redukált, konzum-társadalmat is érthetjük az egyház, a természetfeletti élet ellenségei alatt. Hozzátette ehhez akkor

⁴¹ Márton Áron: Ki nekünk Jézus? In: Márton Áron: Bérnálás. (Márton Áron hagyatéka 2. kötet.) Sorozatszerkesztő: Dr. Marton József. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2006. 82.

Márton Áron, hogy Krisztus „csak azokat fogadta tanítványai közé, akik készek voltak lemondani minden földi előnyről.”⁴² Nem kétséges, hogy a földi előnyök evilághoz tapadt, tehát akár keresztény címszó alatt is materiális előnyöket jelentenek.

Annak, hogy merőben földi előnyök kerülhetnek előtérbe, van egy súlyos következménye. Mivel az ember sokkal több annál, amit mérlegen nyomhat, mivel a teljes valóság sokkal több annál, mint aminek létezését a legostobább ember is hajlandó elismerni ott, ahol földi előnyök kerülnek előtérbe, eltűnik az emberi személyiség, sérül Isten képmása. Márton Áron nem csak katedrán és szószéken volt kiváló pedagógus, hanem annak elméletéhez is hozzáadott valamit, s ezt személyiségfejllesztésnek nevezhetjük. Diagnózisa szerint a személyiség sérülése sokkal régebb annál, mint ahogy a kommunizmus beköszöntött, ezt is beilleszti a szellemtörténet folyamatába. Az 1970-es években megfogalmazott, és bérmlásokon, a nagykorúság szentségét ifjúság számára közlő alkalmakon elmondott beszédei szerint a személyiség sérülése akkor már legalább 100–150 éve tartott. „Az emberiségnek a múlt század óta egyre krónikusabbá váló betegsége: *a személyiség eltűnése*. Az ember egyik napról a másikra megszűnik önmaga lenni, egyszerű számmá, személytelen adattá, akaratlan eszközzé válik a társadalom nagy gépezetében.” Ez tehát a tömegben való feloldódás, eltűnés ténye (s ez már szellemi válság), aminek erkölcsi következménye is van: „Az adott szó elveszítette a szentségét. A szeretet szinte nyomtalanul eltűnt. Mindenki csak maga akar élni, érvényesülni, foggal-körömmel.” Annyit jelent ez, hogy az ember szellemi mivoltából származó értékeket felváltják az immanens érdekek, a társadalom atomizálódott, és – noha mindenki önmagára, a saját túlélésére gondol – éppen ezáltal a társadalom uniformisba

⁴² Uo.

öltözött. Ennek a redukált érdekvilágnak súlyos következményei vannak az ember és ember közötti kapcsolatokban: „Az emberek már nem embertársak, hanem vetélytársak, sőt ellenségek között élnek, s csupa ellenségtől, vagy vetélytárstól körülvéve, kietlen magányosságban, elhagyatottan, *egyedül érzik magukat*.” Ne gondoljuk, hogy van különbség a materializmusnak a pozitivistakapitalista és a kommunista-államszocialista változata között: a személyi önállóságra vágyó ember itt is és ott is elveszettnek, tehát egyedül érzi magát. Márton Áron nem volt reményvesztett ember – programot fogalmaz meg embertársai megmentésére: „Sürgető kötelessége mindenkinek, elsősorban pedig azoknak, akik kereszténynek mondják magukat, hogy megmutassák, mi a szeretet. A keresztények elsőrendű *missziós feladat*ot teljesítenek, ha vállalják a krisztusi küldetést, és a saját életükkel mutatják meg, hogyan lehet és kell Istent tisztelni, egymásért felelősséget érezni, és nem hagyni el senkit, aki bármilyen tekintetben segítségre szorul.”⁴³ A perszonalista filozófia gondolkörében élő Márton Áron a kollektivista tömegtársadalommal a másik emberre hangolt, a másik emberért felelősséget érző, személyiséget fejlesztő kontraszttársadalmat helyezte szembe. Akkor az egyházközségek jelenthették keretét a diktatúrában megvalósítható kontraszttársadalomnak.

A kétféle materializmus közös alapjai

A Nobel-díjas amerikai közgazdász, *Paul A. Samuelson* (1915–2009), az először 1948-ban megjelent, majd társszerzővel többször kibővített könyvében, a közgazdaságtani összefoglaló monográfiájában arra hívja fel a figyelmet, hogy az „Adam Smith

⁴³ Márton Áron: A bérmlás szentsége – a három ígélet kötelezettsége. In. ua. 78.

óta eltelt két évszázadban a kapitalizmus bírálói túlnyomórészt a baloldaltól hangoztatták fenntartásaikat.”⁴⁴ Samuelson e mondatát követően megállapítja, hogy az akkori időkben eltűnően vannak a baloldali bírálók. (Samuelson számára Marx nem volt közgazdász, így a kommunisták kapitalizmus-bírálatát joggal nem vette komolyan.) Samuelson megállapítását tekintetbe véve elmondhatjuk, hogy Márton Áron *a maga helyén, a harmincas évek elejétől a kapitalizmus korai, nem-baloldali bírálója volt*. Marx szerint amögött, amit osztályharcnak neveznek, gazdasági érdekek húzódnak meg. Samuelson erről írja: „A nézetek, törvények és ideológiák felépítménye az élet anyagi feltételeit és az anyagi osztályérdekeket tükrözi”, majd Adam Smithre célozva hozzáteszi ehhez, hogy az „ilyen megközelítés nem idegen a közgazdaságtan uralkodó irányzatától”.⁴⁵ A neoklasszikus irányhoz sorolt Samuelson a republikánus Eisenhower és a demokrata Kennedy elnökök tanácsadója is volt, bizonyára felette állt a pártpolitikákhoz kötött gazdasági ideológiáknak. (Neoklasszikus irány: nem a nemzetgazdaságot, nem a nagy gazdasági folyamatokat vizsgálja, hanem a gazdaság résztvevőit, azoknak motivációit, magatartását elemzi.) Akár Samuelsonra hivatkozva is állíthatjuk, hogy *a marxizmus és a kapitalizmus közötti ellentét, ellenségesség csak egy elosztási vita*, mely mögött nem szellem, hanem érdek van. Márton Áron e tekintetben, a marxizmus és a kapitalizmus viszonyát illetően, hasonló gondolatkörben mozgott a harmincas évek elejétől. Láttá, hogy *a materializmusnak az egymással ellentétben álló két formája összetartozó*, Márton Áron tehát sem jobbról, sem balról nem „előzött”, hanem evan-

⁴⁴ Samuelson, Paul A. – Nordhaus, William D.: Közgazdaságtan. III. kötet, Alkalmazott közgazdaságtan a mai világban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1990. 1085.

⁴⁵ Ua., 1093.

géliumi életszemlélete szerint együtt bírálta a kapitalizmust és a marxizmust.

Márton Áron értékrendi válsággal hozza összefüggésbe a két-féle materializmus egymással összefüggő jelentkezését. „Nem volt egy legnagyobb értéke, amihez a többi mérje s a természetes sorrendet megtartsa.”⁴⁶ Wilhelm Röpke megközelítése szellemtörténeti, mely összefügg az értékrendi szemlélettel: „Ha a *világválság* szellemerkölcsi vonatkozásait akarjuk feltárni, ki kell jelölnünk korunk szellemtörténeti helyét. Milyen viszonyban áll korunk az előző korokhoz és hogyan fejlődött azokból?”⁴⁷ Márton Áron az előző korokhoz való viszonyt, az előző korokból történt fejlődés válságát abban látja, hogy „egy keresztényellenes szellem évszázadok óta dolgozik azon, hogy szétporlassza az alapot, melyet a kereszténység vetett, amelyen egész kultúránk felépült”.⁴⁸ Tehát már évszázadok óta, így jóval Karl Marx előtt zajlott a materialista törekvés, mely a kereszténység szellemi alapjait porlasztotta! Amit ma is szellemi emelkedettséggel felvilágosodásnak neveznek, az olyan korszakokat jelöl, melyekben előbb a 18. századtól a gyáros, államtalanító materialista kapitalizmus, majd pedig 19. századi szellemi gyökérzettel, a 20. századi kollektivistá, államosító kommunizmus kényszerítette tucategyeddé az embert, hogy a kizsigerelt-kiszolgáltatott tömeggel azt tegyenek, amit akarnak. (Lehet tiltakozni az ellen, hogy a kommunizmust a felvilágosodás egyik korszakának nevezem. Ám a kommunizmus felvilágosítási kényszerképzetében talán még a liberalizmust is túlszárnyalta.) A nyomorban – bármelyik materializmus által okozott nyomorban – azonban Isten belenyúl az ember életébe: „megmutatja,

⁴⁶ Márton Áron: A katolikus pedagógia feladata. Erdélyi Iskola, 1933/34. évf. 3–4. sz. In. Virt i. m. 69.; Marton i. m. 2012, 51..

⁴⁷ Röpke, Wilhelm i. m. 1943, 19.

⁴⁸ Márton Áron beszéde, Kolozsvár, 1945. október 28. In. Virt i. m. 145.

hogy ez a világ törékeny és mulandó, és hogy *az ember semmiféle címen nem lehet a maga istene*.⁴⁹ Sem a pénztárca vastagsága, sem pedig párttagság alapján senki nem képzelheti „istennek” önmagát. A materializmusokban nincs szellemi tekintély, nincs szellemi erő, nincs erkölcs az ember felett, a legfőbb tekintély a kapitalizmusban a pénz, az államszocializmusban a párthatalmi ideológia. És az államosításban a termelőeszközök is az ember fölé helyezett tekintéllyé lettek, melyek fölött nem az államszocializmusban is kizsigerelt munkás, hanem az egypártrendszer „párt”-ja diszponál. (Párt; pars: rész. Egypártrendszerben hol a többi rész?) A materializmus a 18. században mutatkozott meg a maga leplezetlen valójában, de már a reneszánsz óta jelen volt. Röpke írja: „A mai világválság ... kezdeteit egészen a reneszánszig követhetjük, határozottan felismerhetővé azonban csak a 18. és 19. században vált”.⁵⁰ Ugyanígy látja Márton Áron is, aki szerint, míg a középkorban az egész univerzum Istent szolgálta, a reneszánsz óta az ember szolgálatára nevelték az embereket, vagyis egy bizonyos „humanizmus” fordított el Istentől.⁵¹

Márton Áron 1932-ben egy recenzióban „a materializmusra felépített individualisztikus-kapitalista és a marxi kollektivisták társadalmi rendszerek”-ről ír,⁵² majd pedig 1935-ben egyenlőségjelet tesz a liberalizmus és a kommunizmus családellenes politikája közé. Az egyenlőségjel jogos, mert ha a család a társadalom alapsejtje, akkor mindkét materializmus, melyek azonos hevülettel rombolják a társadalmat, saját lényegük szükségszerűségéből támadják a családot. Márton Áron még a két, látszólag

⁴⁹ Márton Áron 1946. évi II. sz. körlevele. In. Dr. Marton i. m. 2009, 77.

⁵⁰ Röpke, Wilhelm i. m. 1943, 47.

⁵¹ Márton Áron beszéde a teológiai tanárok eskütételén. Gyulafehérvár, 1957. szeptember 29-én. In. Marton i. m. 1997, 23.

⁵² Márton Áron: A marxizmus csődje. Erdélyi Tudósító, 1932. évf., 823–825. In. Dr. Marton, Nemes i. m., 25.

ellentétes ideológia közös érdekét is meglátja: „Korunk beteg gondolatai behatoltak és züllesztik a falu egykor szép, tisztos, példaszerű családi életét. *A szabadelvű irányzat mesterkedései és a bolsevizmus nyers propagandája itt egy vonalon haladnak és egymásnak segítenek*”,⁵³ amin nem szabad csodálkozni, mert a „bolsevizmus édes gyermeke a liberalizmusnak”.⁵⁴ Megfogalmazza azt is, hogy mindkét materializmus tömegegyedévé fokozza le és ezáltal rendszerek alávetettjévé teszi az embert. Ennek szolgátságából – szintén 1932-es diagnózis szerint – az élet minden síkját átható, evangéliumi kereszténység szabadíthatja meg az embert: „a két hatalmas irányú, *kapitalista és bolsevista anyagelvűség* fojtó szorításából, az embernek egyedé lefokozott szolgasorsából, a gépnek, energiának, rendszereknek keresztelt *anyag* ellenséges nyomása alól hogy szabaduljon, akarja isteni erőinek teljességében az emberre szabott, az élet minden síkját átható és formáló kereszténységet”.⁵⁵

Nyilvánvaló, hogy a két, egymást az anyagi és hatalmi monopóliumok megszerzése érdekében megsemmisítéssel is fenyegető materialista ideológia egyformán egyházellenes. Ezekkel a rendszerformáló érdekkörökkel szemben „a háború (az első világháború; V.L.) előtti intelligencia színtelen katolicizmusával csakugyan nem érhetjük be. ... Mert a legkülönbébb világnézetek zűrzavarából ... (kivehető; V.L.) ... hogy csak a katolikus egyház kompromittálására futnak össze egy egyhangú szolidaritásba, s

⁵³ Márton Áron: Az iskolán kívüli népnevelés feladatai. Erdélyi Tudósító, 1935. évf. 310–316. In. uo., 41.

⁵⁴ Márton Áron: Világnézet és nevelés. Erdélyi Iskola, 1933/34. évf. 5–6. sz. In. Marton i. m. 2012, 14.

⁵⁵ Márton Áron: Pro domo. Erdélyi Tudósító 1932. évf. 357–359. In. Marton, Nemes i. m. 46.

fújnak egy követ.”⁵⁶ Márton Áron a harmincas évek első felében látta, hogy a liberalizmus és a kommunizmus előbb az egyház által képviselt tanítást és életmódot akarja térdre kényszeríteni (s ez a 20. század során Európa nagy részén meg is történt, Erdélyben és Lengyelországban sokkal kevésbé, mint Nyugat-Európában); ezután pedig egymás megsemmisítésére törekedtek. Ma már látjuk, ami 1932-ben még nem volt látható: nem az erőszakos kommunizmus győzte le a kapitalizmust, hanem – legalábbis Európában – a kapitalista pénzügyi körök fektették kétvállra a kommunizmust.

A háború után, a hatvanas évek beszédeiben, amikorra Európa keleti felén átmeneti győzelmet aratott a marxista ideológia, és annak rendszere, a kommunista államszocializmus, Márton Áron már nem említi külön a liberális kapitalizmust és a marxista bolsevizmust. A technika és a természettudomány által önhit-té tett ember kiszolgáltatottságáról beszél, és ezzel állítja szembe a krisztusi embert, aki két világ polgára, itt a földön élve kell Isten országát láthatóvá tenni, és nem kétséges, hogy a „technika embere” bármelyik materializmus szolgája lehet. „Két világ vonzásának a feszültségében állunk. Egyik oldalon maga a ki nyilatkoztató Isten mondja meg, hogy mi az ember rendeltetése és feladata a világban. A másik oldalon a technika embere azt hirdeti, hogy tetszése szerint alakíthatja a világot is és saját életét is. S a kétféle világfelfogásnak a feszültségébe mindenki bele van vonva.”⁵⁷ A természettudomány és a technika fejlődése természetesen nem szólható le, ám ha ez az anyagi erőket meghaladó szellemi erők nélkül történik, ha a szaktudományokat nem fűzi

⁵⁶ Márton Áron: Apák és fiúk. Erdélyi Tudósító, 1932. évf. 26–29. In. ua., 49.

⁵⁷ Márton Áron beszéde, Gyulafehérvár, 1961. szept. 29. In. Dr. Marton i. m. 1996. 61.

össze felettük álló szellem, amit nevezhetünk egyszerűen erkölcsi erőnek is, akkor az ember saját *szaktudásának* rabjává lesz, mert ami csak *szak...*, annak önmagában nincs összefüggése az egészszel. „Az ember feltárta a természet törvényeit, szolgálatába fogta erőit, hatalmas és látványos gépeket agyalt ki és épített, de abba az ellentmondásos helyzetbe került, hogy míg a fizikai világban óriássá nő, addig törpévé zsugorodik lelki-erkölcsi tekintetben.”⁵⁸ Nem kétséges, a fizika világának ismerete akkor ad biztonságot, ha kapcsolatban marad a metafizikával. Nem kétséges, hogy Márton Áron, aki a harmincas évek elejétől látta azt, hogy a materializmus kétféle, és létezik akár antikommunista materializmus is, itt nemcsak a kommunista rendszer „technikusairól” beszél, hanem mindenkiről, akik a világban bárhol rendszereknek, pénznek, anyagiaknak, anyagnak, ideológiáknak rendelik alá az embert. A vasfüggőnynek bármelyik oldalán éljen is az ember, tudnia kell: „A keresztény ember két világ polgára. Igazi hazája az égben van, de oda az út a földön át vezet. Ezért a világban nem turista, nem is műkedvelő – feladatot kell teljesítenie.” Éppen ezért „a kereszténynek tudnia kell, hogy *a világ dolgai nem abszolút értékek.*”⁵⁹

Márton Áron a kétféle materializmus szorításában megfogalmazta a szükséges spirituális igényt!

Lelkipásztori lépésváltás a fogyasztói társadalom korában

Ha a pozitivizmus a 19. századi ipari forradalom filozófiája, ami a marxista-ateista materializmust is előkészítette, akkor a

⁵⁸ Márton Áron beszéde a II. vatikáni zsinat megnyitása alkalmából, Gyulafehérvár, 1962. október 11. In. ua., 71.

⁵⁹ Márton Áron: A keresztény ember feladata a világban. In. Dr. Marton i. m. 2006, 128.

20. század második felében a nyugat-európai fogyasztói társadalom nem feltétlenül ateista, és egyáltalán nem kommunista materializmusát neopozitivista jelzővel illelhetjük. Láttuk, hogy az evilághoz tapadt materializmus századok óta életképes, tud alkalmazkodni a világ változásaihoz. Ez a materializmus az ipari forradalomban a gyáros érdekeit szolgálta a gyárban dolgozó munkások nyomora árán. Az államszocializmus idején a párt ideológiai fegyvere volt az egész társadalom kiszolgáltatottsága mellett. A második világháború utáni fogyasztói társadalmakban pedig – napjainkig – ez a századok óta életképes materializmus lett a nemzetek és államok feletti pénzügyi körök működésének üzemanyaga. Színváltásai mutatják, hogy a materializmus nagyon jól alkalmazkodik a világ változásaihoz – kérdés, hogy az egyház mennyire tudja követni a világ változásait.

Márton Áron, aki a harmincas évek elején egyenlőségjelet tett a marxizmus és a liberális kapitalizmus közé, aki látta, hogy a két látszólag ellentétes pólus egyaránt anyagelvű, idős korában, a nyugati fogyasztói társadalmaktól elzárt Romániában látta a világ változásait és lépésváltást igényelt. Tudta, hogy nem csak az emberi gondolkodás alakítja a világot, de a világ változása is képes alakítani a sodródó ember gondolkodását. Látta, hogy különféle felfogások élnek egymás mellett, és erre válaszolnia kell az egyház lelkeségének is. „A természettudományok újkori eredményei, a technika tudományos alkalmazása, az atomfizika fejlődése, az elektronikus számológép és a kibernetika soha nem álmodott változásokat hozott és még mélyrehatóbb változásokat fog előidézni az emberiség gondolkodásában és világában. Megváltoztak a hit szociológiai feltételei is. ... Akár akarjuk, akár nem, *ma mindenkinek szembe kell néznie a különböző világnézetekkel.* Olyan felfogások, gyakorlatok, szokások vernek gyökeret vidéken és a városokban egyaránt, melyek nem egyeznek meg a

keresztény életszabályokkal. *Mindenkinek* tehát *személyesen* kell *döntenie*.⁶⁰

A fenti rövid idézet szerint, mely Márton Áronnak a hetvenes évek elején mondott bérmlási beszédeiből való, a technikai, fizikai, immanens változások, melyek a szükséges evilági fejlődéshez tartoznak, átalakítják az ember gondolkodását. Márton Áron már a harmincas évek elején kifejtette, hogy a pozitivistá pedagógia azért juttatta válságba az emberiséget, mert csak ismereteket halmozott, tudományokat rakott egymás mellé, egy legfőbb rendező elv nélkül. Az első világháború kitörését is a legfőbb rendező elvet nélkülöző, önhitté lett nevelés következményének tartja, így a legfőbb rendező elvet erkölcsnek is nevezhetjük, ami a természeti-fizikai törvényeket adó Teremtő által adatott. Az természetesen nem törvényszerű, hogy a metafizikára nyitott ember gondolkodását átalakítsa és a metafizikus nyitottságtól eltérítse a fizika, a természettudomány ismerete. A gondolkodásnak ez a végzetes átalakulása, és nyugodtan mondhatjuk, irányultságok szerinti szétszóródása annak köszönhető, hogy az ember a maga urává, a maga „istenévé” lett. Márton Áron erre a helyzetre nem fundamentalizmussal válaszolt, ami kiskorúságban tartva az embert, óvna a világ megismerésétől. Márton Áron mint *személyiségfejlesztő* apostol, a nagykorúság szentségének kiszolgáltatásakor fiatalok ezreit segítette személyi érettséghez, ami azzal jár, hogy szembe mernek nézni a kereszténység iránt ellenséges világgal. Közölte, hogy *mindenkinek* *személyesen* kell *döntenie*. Az álláspontot a személyes döntés teszi teljes értékűvé. Azt tudatosította ezzel, hogy a szembenézni nem képes ember, aki helyett mások döntenek, madzagon rángatott tucat-egyedé lesz. Az ipari forradalom kapitalizmusa és a marxista kommu-

⁶⁰ Márton Áron: A bérmlás szentsége – a három ígélet kötelezettsége. In. ua., 73.

nizmus egyaránt ide-oda rángatható tucategyedként tudta elképzelni az embert. Ugyanennek szeretnék látni az embert a mai fogyasztói társadalom mozgatói is. E törekvésekkel szállt szembe Márton Áron. A posztmodern korban is jelentkező pozitívizmus nem fundamentalizmust, nem eszmei bezárkózást eredményezett nála, hanem azt az igényt fogalmazta meg, hogy ismernünk kell a pluralista társadalmat.

Ez az igény lelkipásztori lépésváltást is feltételezett. „Legyetek tehát modern lelkipásztorok. Ismerjétek meg a mai ember problémáit, lelki szegénységét, erkölcsi veszélyeit, földies gondolkodását, természetfölötti érzéketlenségét” – bízta az általa felszentelt papokat 1965-ben.⁶¹ Még ebben az évben arra is bízott, hogy a mai ember problémáinak megismerése mellett tanuljuk meg azt a nyelvezetet is, mellyel a mai ember, a mai világ megközelíthető, megszólítható: „Az Egyház meg akar újulni, olyan értelemben, hogy minél jobban megértse és megközelítse a világot. Közelebb akar jutni a világhoz, nem azért, hogy hozzá hasonuljon, hanem azért, hogy közelebről és *a világ nyelvén* mondhasa a világ fülébe a Krisztus igazságait.” Ez a lelkipásztori lépésváltás pedig igényli a spirituális fordulatot, ami szerint az egyház: „Nem uralkodni akar, hanem szolgálni.”⁶² Márton Áron hasonló gondolkodási dinamikát mutatott 1965-ben, mint amit Prohászkanál látunk az 1907-ben írt (és 1911-ben indexre tett) *Modern katolicizmus* című művének *Modern apostolság* című fejezetében. Ebben kifejti, hogy a kultúra elidegenedett a kereszténységtől, ám ettől maga a kultúra pusztul el. Ezért fölteszi a kérdést: „voltunk-e már apostolai ez elidegenedett kultúrának,

⁶¹ Márton Áron beszéde papszenteléskor, 1965. április 25. In. Marton i. m., 1997, 84.

⁶² Márton Áron beszéde a II. vatikáni zsinat bezárásakor. Gyulafehérvár, 1965. december 8. In. ua., 92.

kik égni, fölvilágosítani, *megérteni*, melegíteni, alkalmazkodni, szálni s szeretni tudtak? Azokra van szükség!”⁶³ Márton Áron Prohászka-hoz hasonlóan érzékelte, hogy a metafizika nélkül szédületes természettudományi tudásra szert tett ember függetlennek érzi magát Istennel szemben. „Az ember a hatalmát egyre jobban kiterjeszti a természetre és a dolgokra, de – úgy látszik – magán *a hatalmon nem tud úrrá lenni*. ... Még sohasem halmozott fel ekkora gazdagságot, s az eredmény az, hogy az emberiség egyharmada bőségben él, kétharmada éhezik. Még sohasem volt ennyire érzékeny a szabadságra, s egyik szolgaságból a másikba esik.”⁶⁴ Heideggerre hivatkozva állítja, hogy az ember egyre behatóbban foglalkozik a dolgokkal azért, hogy „kitérjen az igazi probléma, a lét és létezés megfontolása elől”. Az embert a „gondolkodástól való félelem ellenállhatatlan erővel viszi a teljes nihilizmus felé”. Ebben a helyzetben Márton Áron a modern világ ismeretében lekipásztori irányt ad: „*A mai embernek, ha emberi mivoltát meg akarja őrizni, meg kell szabadulnia az egydimenziós élettől és lételfogástól, a dolgok és a merőben földi célok uralmától.*”⁶⁵

Összegzés

A 18. és a 19. században született ideológiák, a klasszikus liberalizmus és a vele felszíni ellentétben lévő marxizmus egyaránt anyagi érdekek mentén írják le a társadalmat. Az előbbi ideológia létrehozta az ipari forradalom kapitalista társadalmát (mely a 20. század második felére Nyugaton fogyasztói, tehát szintén

⁶³ Prohászka Ottokár: Modern katolicizmus (1907). In. Prohászka Ottokár: Modern katolicizmus. Válogatás Prohászka Ottokár műveiből. Szerkesztette: Koncz Lajos. Szent István Társulat, Budapest 1990, 134–135.

⁶⁴ Márton Áron: A modern ember. In. Dr. Marton i. m. 2006, 102.

⁶⁵ Ua., 103.

materiális társadalommá szelídült), a marxista ideológia mentén pedig a 20. században létrejött az államszocializmus. A 19. századra megszületett a lényegileg materialista filozófia, a pozitívizmus, ami csak a tapasztalatilag megragadható, felszíni jelenségekről vesz tudomást, nem ismeri el a legfőbb szellemi értéket, a legfőbb rendező elvet, így pedig legfőbb érték híján nincs összefüggő értékrendje. A pozitívizmus mind a liberalizmus, mind a marxizmus számára eszmei támponttá tudott lenni. A pozitívista pedagógia a 20. századra szellemi-erkölcsi válságba jutatta az európai társadalmat. A 19. századra az egyház, a keresztény eszme nem kis mértékben már csak egy alrendszere volt az eszmeileg felaprított társadalomnak.

Ebbe a világba született bele, és ekkor lépett fel Márton Áron, akinek pedagógiaelmélete az ismerethalmozó, a szakbarbárságnak kedvező iskola helyébe az értékelvű nevelést állította. Az volt a törekvése, hogy a keresztény eszme az egész életet hassa át, a gondolkodás szerves egységet, a legfőbb értékről tudó értékrendet mutasson.

Márton Áron az evangéliumi egyszerűség életalakító erejét állította szembe a korlátlan kapitalizmussal. A szédítő technikai tudás mellett erkölcsi-mentális válságot regisztrált és megfogalmazta, hogy a merő anyagi szemlélet megöli a lelket. Akik „ártalmatlan”, jámbor gondolatnak gondolnák az evangéliumi egyszerűséget, azok a mai politika gyakran használt kifejezései közül behelyettesíthetik ide az önkorlátozó gazdaság, a fenntartható fejlődés vagy az ökológiai gondolat fogalmait, illetve a társadalmi alapértékek közül meg kell látniuk a szabadság korlátait. Az evangéliumi egyszerűséghez mindezeknek köze van.

A náciizmus és a kommunizmus totális államképleteivel szemben pedig szorgalmazta, hogy az ember mutassa ki az állam feladatai körül felburjánzott hamis elméleteket, hogy az államhatalom alá erkölcsi alapot lehessen vetni. Ahol az állammal,

a hatalommal vissza lehet élni, ott nem ismertetik el a társadalom felett álló legfőbb szellemi-erkölcsi erő, ott nincs csúcsa az értékrendnek, ott az egymásra tekintettel nem lévő érdekek, végső soron materiális tényezők válnak rendezőelvvé.

Mind a liberális, mind a marxista materializmus felelős azért, hogy a társadalom eltömegesedett, a materializmusok felelősek azért, hogy sérül, eltűnőben van a személyiség. Márton Áron kiteszi az egyenlőségjelet a két ideológia közé. A kapitalista és a marxista anyagelvűség szorításából az élet minden síkját átható kereszténység szabadít ki, ami nem engedi, hogy csak a templomban, és csak vasárnap legyünk „keresztények”. Az élet minden síkját átható kereszténység mellett a világ dolgai, és a különböző társadalmi rendszerek nem lehetnek abszolút értékek. Lelkipásztori lépésváltást szorgalmaz ennek érdekében, mert az egyházi bezárkózás nem formálhatja az életet, a bezárkózott egyház megmarad a társadalom egyik alrendszerének. Bízgat arra, hogy ismerjük meg a megváltozott világ gondolkodását, nyelvezetét, bízgat arra, hogy jussunk el arra a felelős nagykorúságra, mely képes szembenézni a világ változásaival. Elvárja a személyes és felelős döntés képességét, mert akinek magyarázni kell, hogy mit gondoljon és mit tegyen, az változó rendszerek eszközévé lesz. *Márton Áron a világ anyagiasságával, a materializmusokkal személyiségfejlesztő apostolként nézett szembe.*

BAKÓ CSONGOR ISTVÁN

Máig fellelhető hivatalos és népi vallásossághoz kötődő (szak)kifejezések az orvosi szótárban (1)

Originally the healing process was a clerical task. Later, with the secularization of medicine, it was transferred to the hands of the worldly professionals. Separation of healing of the body and of the spirit had an effect on the previously common and broad vocabulary. In the medical dictionaries of the 20th and 21st century less and less words can be found which have theological-religion related origins and meanings. The author tries to save and briefly present the words related to Christian piety presently still existing in the vocabulary accepted in the Hungarian medical language, thus expressing his hopes that holistic healing can soon be reborn.

Keywords: medical dictionary, religious content, holistic view

Kiinduló megjegyzések

Minden egészségügyben dolgozótól jogos elvárás az orvosi szaknyelv bizonyos fokú ismerete. Ez alól a kórházlelkész, a klinikai lelkgondozó és a szakpszichológus sem kivétel. Tehát minden olyan szakterület képviselője is érintett, aki elsősorban a lélek dolgaiban járatos, azok rendezésében hivatott segíteni az egészségügyi rendszeren belül. Nekünk, Romániában kisebbségben élő magyaroknak, mindenekelőtt természetesen magyar szakszókincsünket kell ismernünk leginkább, azzal kell lépést tartanunk,¹ mert azon túl, hogy a „Nyelvében él a nemzet” (Széchenyi) mondás a magyar orvosi nyelvre is vonatkozik, nemcsak

¹ Vö. BŐSZE Péter: A magyar orvosi nyelv fejlesztése: lehetőségek, kötelesek. *Magyar tudomány* 170/1 (2009), 75–85.

tudóssá,² jó szakemberré,³ hanem hatékony testi-lelki gyógyítóvá,⁴ testileg-lelkileg gyógyulttá⁵ is elsősorban anyanyelvünkön válhatunk. Számunkra a kisebbségi nyelvhasználat az egészségügyben is kiemelt jelentőséggel bír. Hatványozottan igaz mindez a lélekgyógyászokra, akiknek a szó, a nyelv, a beszéd a legfőbb munkaeszközük.

Hála Istennek napjainkban legalább helyenként és többnyire csupán elvileg, de eljutottunk ismét annak belátására, hogy a gyógyítás nem lehet részleges, a teljes embert kell gyógyítani. Ehhez a test és a lélek orvosaira egyaránt szükség van. A köztük való eredményes együttműködés egyik alapkritériuma egymás nyelvének, de legalábbis azok közös töről fakadó elemeinek pontos értése. Főként ebből a megfontolásból tartottam fontosnak felvetni a címben megfogalmazott kérdést, majd pedig kutatásba kezdeni.

Mielőtt a vázolt téma sűrűjébe vágnék, a jól bevált szokás szerint a főcímben szereplő kifejezések egyértelműsítése érdekében tanulmányomat rövid fogalomtisztázással kezdem.

² Vö. Kiss Jenő: Az értelmiség és a szaknyelvek. *Nőgyógyászati Onkológia* 13 (2008), 41.

³ Vö. Minden magyarért kiállunk. Orbán Viktor beszéde a kolozsvári Szász Domokos iskola megnyitóján. *Üzenet* 2014. november 1.

⁴ Vö. KÁDÁR Gyula: *Múltunk kötelez*. Scribae Kádár Könyv- és Lapkiadó, Sepsiszentgyörgy 2012, 158–159.

⁵ Vö. FANCSALI Attila: *A magyar beteg magyarul kellene „gyógyuljon”*. <http://www.szekelyhon.ro/aktualis/marosszek/a-magyar-beteg-magyarul-kellene-gyogyuljon> (2015. november 26.)

Fogalmak tisztázása

Az orvosi szótár megnevezés itt az orvostudomány időszerű szakszókincsét tartalmazó, jelenleg forgalomban levő és mércének számító kiadványára utal.

A fejlett vallásoknak, így a katolicizmusnak is, van egy olyan intézményrendszerek, mely a társadalom egyéb intézményei mellett – azokkal többé vagy kevésbé harmonikusan együttműködve – létezik. Ez az intézményrendszer alakítja ki és terjeszti a vallás tantételeit (dogmatika), gyakorlati vonatkozásban szabályozza az istenség tiszteletének szertartásrendjét (kultusz, liturgia), továbbá megszervezi a vallási közösségek életének működését (egyházszervezet). Röviden azt mondhatjuk tehát, hogy egy-egy intézményrendszer körül alakul ki az illető vallás hivatalos vallásossága. Csakhogy a vallás hivatalos intézményrendszere sohasem képes arra, hogy a vallási élet egészét, annak minden vonatkozását irányítsa. A hivatalos vallásosság mellett automatikusan és szükségszerűen mindig kialakul egy olyan népi vallásosság is, mely kapcsolatban áll ugyan a hivatalos vallásgyakorlattal, de voltaképpen önelvű (autonóm) módon létezik.⁶ A népi vallásosság tanulmányozásával a néprajz (etnográfia) egyik részterülete, a vallási néprajz foglalkozik.⁷ Ezek alapján megállapítható, hogy a népi jámborság tág értelemben egy nép saját kultúrájának megfelelő magatartása és megnyilvánulásai a transzcendens világ, a természet, a társadalom és a történelem egészével kapcsolatban; szorosabb értelemben az egyházban élő népeknek a hivatalos tanításból leszűrődött jámbor szokásai-

⁶ Vö. Bevezetés – A vallásetnológia alapfogalmai. <https://tanczosvilmos.files.wordpress.com/2011/09/01bev-vallas.pdf> (2015. november 27.)

⁷ Vö. TÁNCZOS Vilmos: Kis magyar vademecum vallási néprajzi kutatásokhoz. In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 3. Kolozsvár 1995, 249–262.

nak, gyakorlatainak együttese, illetve az evangelizációt befogadó kultúra vallásos felfogásának és magatartásának összessége, az inkulturáció passzív oldala. A népi vallásosság megelőzi az intézményes és hivatalos megfogalmazásokat, leszűri azokat magának a legegyszerűbb társadalmi szintekre.⁸

A szakkifejezés általában valamely tudomány(ág), szakma, tevékenységi kör nyelvhasználatában sajátos, meghatározott jelentéssel élő kifejezés. Esetünkben azért fontos a zárójelek használata, mert alább egyrészt olyan medikális *terminus technicusok* magyarázatára kerül sor, melyek ma élnek, másrészt meg olyanokra, amelyek már kiveszőben vannak, ezért legfennebb kifejezéseknek, semmint szakkifejezéseknek mondhatók.

Egy bizarr kutatási téma relevanciájának indoklása

A *medicina clericalis* tilalmával és az orvostudomány növekvő szekularizálódásával az egyháznak a gyógyítás feladatát egyre inkább a világi szakembereknek kellett átengednie. Ez a korábban egységes, testi-lelki gyógyítást egyaránt szem előtt tartó folyamat – beleértve annak közös nyelvét is – különválását eredményezte. A jelenség a 20. század második felében tetőzött, amikor is a 60-as években kezdődő lelkigondozói mozgalom újból a közös töről fakadó származásra emlékeztetett. A kezdetekre visszautalva bátran és erőteljesen kezdte ismét hangoztatni, hogy a szervek „nyelve” és a beszéd kölcsönhatásban állnak: míg az orvos tevékenysége a szenvedés szervi megnyilvánulásaira, addig a lelkigondozó a nyelvekre összpontosít, és bár különböző nézőpontból, de mindkettőnek az egész emberrel van dolga. Ezért kettejüknek intenzíven együtt kell működniük a beteg ja-

⁸ Vö. HETÉNYI János: népi vallásosság. In: DIÓS István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* IX. SZIT, Budapest 2004, 742.

váért,⁹ ami érdekében egy ún. orvostudományi teológia, illetve teológiai orvostudomány létrejöttét sürgette.¹⁰ Ezeket a célokat egyes helyeken néhány jól együttműködő orvos és lelkigondozó meg is valósította, de egészében véve beteljesületlen ideálok maradtak.

Két máig ható változás is kimutatható, amelyek napjainkig meghatározzák a betegség során nyújtott lelkigondozást. Az első úgy értelmezi a lelkigondozást, mint az emberek kísérését betegségük válságos szakasza idején a keresztény hit összefüggésében.¹¹ Ez a kísérés módszertanilag megtanulható és empirikusan ellenőrizhető. Ennek megfelelően a kórházi lelkigondozáshoz is szükséges a képzés, amely képzett önészlelésből és mások észleléséből, a beszélgetésvezetés alapismereteiből, a keresztény hagyomány szimbólumaival és rítusaival való adekvát bánásmódból, valamint a kórház intézményes adottságainak figyelembevételéből áll. Ezenkívül a találkozás a betegséggel különös kihívást jelent a *conditio humanával* való szembenézésre, ezért az általános lelkigondozói képzés nagy része kórházakban folyik. Ezzel már előre is utaltam a második változásra. A beteg-lelkigondozás átalakul kórházi lelkigondozássá:¹² egy modern, nagy kórházban nem elegendő, ha a közösségi lelkigondozás modellje alapján az egyes betegeket meglátogatják. A kórház ugyanis egyfajta „to-

⁹ Vö. STOLLBERG, Dietrich: Zur Zusammenarbeit von Arzt und Seelsorger im Krankenhaus. In: Uő: *Wenn Gott menschlich wäre... Auf dem Weg zu einer seelsorglichen Theologie*. Kreuz, Stuttgart 1978, 61–69.

¹⁰ Vö. uo. 62.

¹¹ Vö. KLESSMANN, Michael: Lelkigondozás betegségben. *Embertárs* VII/1 (2009), 10.

¹² Vö. KLESSMANN, M.: A betegek lelkigondozásától a kórházi lelkigondozásig – történeti megvilágítás. In: uő (szerk.): *A klinikai lelkigondozás kézikönyve* (ford. DRHE Szakfordító Társasága), Debreceni Református Hittudományi Egyetem Gyakorlati Teológia Tanszék, Debrecen 2002, 36–45.

tális intézmény” (Erving Goffmann), amely az érintettek betegség-átélését mélyrehatóan meghatározza. Ezt a lelkigondozásban feltétlenül figyelembe kell venni, például az orvosi és az ápoló-személyzettel folytatott jó együttműködés révén. Ezenfelül magának a kórházi személyzetnek is szüksége van lelkigondozói kísérésre, tekintettel a jelentős fizikai és pszichés megterhelésre. Végül, de nem utolsósorban a kórházi lelkigondozásnak az egész intézmény légkörével, kommunikációs kultúrájával is törődnie kell.

Ez utóbbi kitétel értelmében tulajdonképpen kettős céllal látam hozzá ezen első látásra szokatlan tematikájú, szelektív típusú dolgozat megírásához: a figyelemfelhívás és az ismeretközlés vagy ismeretfrissítés szándékával. A fentebb ismertetett irányzat lényegi üzenetének megfogantatására mivelénc csak az 1989-es fordulatot követően kínálkozott kedvezőbb talaj. Azóta egyre gyakrabban hallhatunk, olvashatunk a medicina és a teológia kölcsönös és áldásos újraközeledéséről. Nem éppen ezt sugallják a címben megfogalmazottak, mi több véleményem szerint tételünk meglehetősen elgondolkoztató tendenciát takar még akkor is, ha vizsgálódásomat csupán a szavak szintjére korlátoztam.

Szakpasztorációs és inter- vagy esetenként multidiszciplináris kooperáció applikálását igénylő munkaköröm feladatainak eredményes végzése, valamint a kórházak kommunikációs kultúrájának fejlesztése érdekében kórházlelkészként immár közel egy évtizede követem nyomon többek között az egészségügy szóképzetének változását, szóanyagának fejlődésirányát a mindennapi érintkezésben és a szakirodalomban. Mindeközben azt tapasztalom, hogy mennyire kiveszőben vannak azok a hivatalos – vagy népi – vallásossághoz kapcsolódó kifejezések, amelyek valamikor mintegy természetes módon az orvosi szaknyelv részét képezték. Ezt észlelve, valamint szóba elegyedve néhány régi vágású, egyházi iskolákban nevelkedett, katolikus hitüket gyakorló

orvos- és gyógyszerészprofesszorral,¹³ akik a gazdag keresztény orvosi terminológia temetését siratták, megerősítettek meglátásomban és elhatároztam, hogy a kérdésnek kissé komolyabban utánanézek és megpróbálom menteni, ami még menthető.

Így jutottam el a magyar nyelvterületen az egy nyelvű modern orvostudományi szakszótárak tekintetében aktuálisnak és szenterdnek számító, 738 oldalas *Brencsán orvosi szótár* beszerzéséig és elolvasásáig. S jóllehet teológusként igen keveset értettem meg belőle, kötelességemnek tartottam azon szavak rövid elemzését, illetőleg közzétételét, amelyek bizonyos jól meghatározott értelemben összefüggésben vannak sajátos katolikus keresztény hitéletünkkel, népi hitvilágunkkal.

A Brencsán-féle szótár

1955-ben az Egészségügyi Tudományos Tanács elfogadta Brencsán Jánosnak (1923–2006)¹⁴ egy orvosi szótárra vonatkozó tervezetét, és ennek alapján az Akadémiai Kiadó megbízta a szótár megírásával. Ilyen előzmények után jelent meg 1963-ban az *Orvosi szótár* első kiadása. Ezt követően a szótár többször átdolgozva jelent meg, kilenc kiadásban. 1983-ban az Akadémiai

¹³ A szóban forgó személyek: dr. Bocskay István emeritus fogorvos-professzor – vö. NAGY SZÉKELY Ildikó: *Cserepes-tanyától Semmelweisig. Beszélgetőkönyv Dr. Bocskay István fogorvos professzorral*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2014, 24–30.; dr. Bedő Károly akadémikus, az OGYE nyugállományba vonult közegészségtan-professzora – vö. BODOLAI Gyöngyi: *Hány ember Ön, professzor úr? Beszélgetések*. Studium Kiadó, Marosvásárhely ²2013, 61.; dr. Csedő Károly akadémikus, a MOGYE emeritus botanikaprofesszora – vö. FORRÓ-ERŐS Gyöngyi: Tudást adó, jellemet formáló főgimnázium. Beszélgetés dr. Csedő Károly gyógynövénykutató professzorral. *Hargita Népe*, 2011. május 6.

¹⁴ Vö. BÓSZÉ PÉTER: Megemlékezés – Dr. Brencsán János. *Nőgyógyászati Onkológia* 12 (2007), 3–4.

Kiadó kívánságára az addig csupán idegen, gyakorlatilag latin, illetve latin–görög címszavakat tartalmazó szótár magyar orvosi kifejezésekkel kiegészítve jelent meg. Ez a bővített és az előzőeknél nagyobb formátumban kiadott, helyesírási tanácsadó szerepet is betöltő szótár¹⁵ is megért négy kiadást, a legutóbbit 1993-ban. A mostani tulajdonképpen a szótár 14. megjelenése.

Magyarországon igen szép hagyománya van az orvosi szótáraknak, ezt a hagyományt követi a Medicina Kiadó az immár klasszikusnak számító *Brencsán orvosi szótár* legújabb, bővített kiadásával.¹⁶ A Brencsán-szótár már fogalom az orvosok és egészségügyi szakemberek számára. Szakkönyvek hivatkoznak rá szóhasználat tekintetében irányadóként. A Brencsán-szótár tartalmazza a magyarosított, magyarosítva írható szakszavakat éppen úgy, mint azokat, amelyeket az orvosi szóhasználat kizárólag latinul/latinosan vagy görögül/görögösen használ. A szavak írásmódja mellett azonban megadja azok értelmezését is: ahol ez célszerű, ott általános és szakmai értelemben egyaránt. Mivel az orvosi nyelv, akárcsak a hétköznapi beszélt nyelv folyamatosan változik, különösen fontos a szakszótárak fejlesztése. Az orvostudomány területén születő új eredmények új kifejezéseket hoznak magukkal, régi kifejezések jelentése értelmeződik át. Ezért kell mindig frissíteni, új és még újabb kiadásokkal szélesíteni a szókészletet, biztosítva ezzel az orvostársadalomnak és

¹⁵ Az orvosi szakkifejezések helyesírásának verifikálására a következő mérvadó forrást használtam: FÁBIÁN Pál–MAGASI Péter (szerk.): *Orvosi helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó–Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest 1992.

¹⁶ Ld. BENJÁMIN Katalin (szerk.): *Brencsán orvosi szótár*. Medicina Könyvkiadó, Budapest ⁴2006 (uny. 2007).

az orvostudományhoz csatlakozó területek szakembereinek a mindig naprakész fogalomtárát.¹⁷

Nilván ez még mindig nem magyarázza, sőt igen komoly aggodalomra ad okot, hogy épp a teológiai, vallási, hitbeli, egyházi gyökerekkel rendelkező vagy tartalmat hordozó szakkifejezések lettek leginkább megtizedelve és kiiktatva az erre hivatott lektorok válogatása során a konvencionális medicina szótárából, jó esetben felfogva és továbbra is értékelve a gyorsan felívelő alternatív medicina¹⁸ szakszókészlete vagy a még létező népi gyógyászat (etnomedicina)¹⁹ szókincstára által.

A Brencsán-szótár legutóbbi kiadása több mint 38 000 címszót tartalmaz, melyből meglepően kevésnek, mindössze 40-nek van több-kevesebb (27/13) köze az egyházi terminológiához, illetve vallási szaknyelvhez, szemben más európai nemzetek szótáraival. Íme a kutatásom során teológiai töltetű vagy néphitet tükröző szavak, melyeket alfabetikus sorrendben ismertetek. Előbb azt a 27 fogalmat mutatom be részletesebben, amelyek teológiai–hitbeli és orvosi–népgyógyászati jelentéstartalma között bizonyos átfedés van, akár az eredet, akár a jelentés tekintetében. Azt követően röviden megemlítem azt a 13 kifejezést is, amelyek külön jelentéssel bírnak a medicinában és a teológiában, ezzel együtt mindkét tudományterület sajátos szakkifejezéseinek mondhatók.

¹⁷ Vö. *Brencsán orvosi szótár*. <http://www.medicina-kiado.hu/kiadvanyaink/szak-es-tankonyvek/szotarak/brencsan-orvosi-szotar/> (2015. február 6.)

¹⁸ Vö. RÁK Kálmán: Quo vadis, Medicina? Integrálható-e az ortodox (hivatalos) és az alternatív (tradicionális) medicina? *Magyar Tudomány* XLIX/7 (2003), 824–834.

¹⁹ Vö. PAPP Nóra: *Etnomedicina*. <http://kertlap.hu/etnomedicina/> (2015. november 14.)

Vallási eredetre utaló vagy jelentéstartalmat hordozó szavak

1. *Ambrosia artemisiifolia* vagy *Ambrosia elatior*

Az idők folyamán a természettudományok jelesei különféle szempontok szerint osztályozták a növényeket, de a glóbuszon szétszórt tudós műhelyek módszereit csak a 18. században sikerült egységesé tenni. Carl von Linné (1707–1778) svéd természettudós 1735-ben kiadott művében (*Systema Naturae*) megalkotta az állatok, növények és ásványok rendszerét, az 1753-ban megjelent *Species plantarum* című műve pedig határkő a botanika történetében; rendszerbe foglalta a növényvilág ismeretanyagát és bevezette a binominális nomenklatúrát, azaz a növényfajoknak kéttagú, tudományos nevet adott. A latin név első tagja a nemzetsége (*genus*), a második pedig a fajé (*species*). A névadás szigorú szabályok szerint történik, perdöntőnek számít a faj első leírásának dátuma. Linné írta le az *Ambrosia* nemzetség két fajtát is, de utóbb kiderült, hogy egyazon fajról van szó, így a címben szereplő két növénynév egyetlen fajhoz köthető. A nevezéktani szabályok szerint ilyenkor mindkét megnevezés használható. A magyar szakirodalom az *Ambrosia artemisiifolia* nevet használja inkább, mert ez közelebb áll a magyar névhez: ürömlevelű parlagfű. (Az ürömlevelű jelző az *artemisiifolia* fordítása, merthogy *Artemisia* = üröm.)

A parlagfű Észak-Amerikából behurcolt gyomnövény, pollenje allergiát okoz.²⁰ A növény fokozatosan terjedt el Nyugat-, majd Közép- és Kelet-Európában (Kárpát-Pannón térség²¹), Magyarországon már olyan gyakori, hogy törvény kötelezi a földtulajdo-

²⁰ Vö. BENJÁMIN: *Brencsán orvosi szótár*. 41, 506.

²¹ Vö. CSONTOS Péter–VITALOS Melinda–BARINA Zoltán–KISS Levente: Eddig feldolgozatlan herbáriumi adatok újraértelmezik a parlagfű felbukkanását és korai elterjedését a Kárpát-Pannón térségben. *Botanikai Közlemények* 97/1–2 (2010), 69–77.

nosokat e faj kiirtására. Az ellentábor tagjai, akik megtiltanák az irtást, azzal érvelnek, hogy a parlagfű bizonyára hasznos, hiszen a nevében ott az „ambrózia”, mely a görög mitológiából az istenek eledeleként ismert. Ez a vélekedés azonnal cáfolható. Egyrészt a görög mítoszok nem pontosítják az ambrózia és nektár mibenlétét, csak annyit említenek, hogy ezeket eszik és isszák az istenek. Sejtetni engedik, hogy mindkettő növényi eredetű, de itt megáll a tudomány. Másrészt ez a növény nem volt ismert az antik görög világban, lévén újvilági származású.²² Sokkal valószínűbb a másik elmélet, miszerint a fajok latin nevének megalkotásakor a vallásos Linné szentek, szentéletű emberek nevéből is inspirálódott. Így az *Ambrosia* genus nagyobb valószínűséggel a latin Ambrosius (Ambrose) milánói püspök nevével hozható összefüggésbe. A hajdani püspök ma Milánó védőszentje (Szent Ambrus), Szent Ágoston kortársa, a *Te Deum laudamus* kezdetű egyházi himnusz feltételezett szerzője.²³

2. Angyalgyökér

Az angyalgyökér (*Angelica archangelica*) vagy orvosi angyélika (*Archangelica officinalis*) az ernyősvirágzatúak családjába tartozó, kétéves gyógynövény.²⁴ Népi nevei, mint például az angyélika, arkangyalfű, Szentlélek gyökere (a vízparti angyalgyökért nevezik így) arra utalnak, hogy milyen sokra becsülte a népgyógyászat ezt a gyógynövényt.

Tudományos neve a középlatin *angelica* (lat. angelus = angyal) névből való, amely az *angelicus* (angyali) jelentésű melléknévből főnevesült. Az angyalgyökér – mint hivatalos magyar

²² Vö. LOZSÁDI Károly: *Etymologia medica. Orvosi szótörténeti tár*. Medicina, Budapest 2006, 31.

²³ Vö. JUHÁSZ Miklós: Az istenek eledele? *Amega* 20/3 (2013), 29.

²⁴ Vö. BENJÁMIN: *Brencsán orvosi szótár*. 49, 47, 486.

név – a latin tudományos név tükörfordítása. Magyarországon először az 1570 körül Váradi Lencsés György által írt *Ars Medica* (1577) kéziratban található utalás orvosi felhasználására, itt angelicafű néven szerepel. Pápai Páriz Ferenc *Dictionarium manuale Latino–Ungaricum et Ungarico–Latinum* (1708) című munkájában angyélikafű, angyélikagyökér néven találjuk meg. 1789-ben hasznos gyógyerejéről tudósít Mátyus István *Ó és Új Diaetetica* című művében: „angyélika-gyökér, magyaroson *Angyal-gyökér* ’Engelwurz’, így nevezetni érdemlett igen kedves és hathatós szagjáról, mérges nyavalyákat el-űző angyali erejéről”.²⁵ Orvosi alkalmazását részletesen Diószegi Sámuel református lelkész *Orvosi Fűvész Könyve* (1813) említi.²⁶

Az Észak- és Kelet-Európában, valamint Ázsiában őshonos, de Közép- és Nyugat-Európában is termesztett, évszázadok óta használt gyógynövény a népi orvoslásból került be a kolostori gyógyászatba, majd pedig az akadémikus orvostudományba. Az angyalgyökér elnevezés a görög *angelos* (hírvivő) szóból ered. A hagyomány szerint angyal ismertette meg a 10. században ezt a növényt az emberiséggel.²⁷ Neve egy szerzetestől származik, akinek az álmában megjelenő Rafael arkangyal (innen az *archangelica*) a növényt az akkor tomboló „fekete halál” gyógyírként ajánlotta.²⁸ Más forrás szerint az angyalgyökeret a kö-

²⁵ A tanulmányban előforduló idézetek az eredeti helyesírást követik.

²⁶ Vö. RÁCZ János: *Gyógyhatású növények. 250 gyógynövény leírása, nevének magyarázata és gyógyhatásának ismertetése*. Az Ékesszólás Kiskönyvtára 30, Tinta Könyvkiadó, Budapest 2014, 22–23.

²⁷ Vö. CSUPOR Dezső–SZENDREI Kálmán (szerk.): *Gyógynövénytár. Útmutató a korszerű gyógynövény-alkalmazáshoz*. Medicina, Budapest 2012, 364.

²⁸ Vö. MAYER, Johannes Gottfried–UEHLEKE, Bernhard–SAUM, Kilian: *Kolostori gyógyászat. Régi és új ismeretek a gyógynövények hatásáról: megelőzés, kezelés, gyógyítás*. (ford. Almássy Ágnes, Károlyi Eszter, Szilágyi Eszter), Magyar Könyvklub, Budapest 2004, 55.

zépkeri legenda alapján egy angyal hozta el egy pestisben szenvedő szerzetesnek, akit a növény gyökerének főzete meggyógyított, ezért a pestis elleni szernek vélték.²⁹ A 16. és 17. században az angyalfű gyökeréből préselt levét más gyógyfüvekkel összekeverve állították elő a „karmelitavizet”, amiről azt tartották, hogy enyhíti a fejfájást, segíti a relaxációt és növeli az élettartamot. Az angyalgökér a bencés szerzetesek által készített *benediktiner* és a karthauziak által előállított *chartreuse* ismert gyomorkeserűk (amarumok) alapanyaga.

Az angyalgökér – virágzatának és takaró leveleinek elhelyezkedése miatt – melyek felülnézetben hármass tagozódásúak, középkori szerzőknél (pl. Nagy Szent Albert) a Szentháromság jelképe. 1544-ben Duchesne *Sancti Spiritus radix* (Szentlélek gyökere) névvel illeti,³⁰ s e név később más szerzőknél is megtalálható (Caspar Ratzenberger, 1592). Korai középkori glosszában ellentétes értelemben az ördög jelképeként is előfordul, de ez az értelmezés a Szentháromsághoz kapcsolt tartalmat nem tudta elhomályosítani.³¹

3. Apácazörej

Az apácazörej a német *Nonnensausen* (vagy *Nonnenrausch*) téves fordítása. A *Nonne* főnév ugyanis a németben nemcsak apácát, hanem bűgő hangot adó játékot, csigát is jelent. Mint orvosi szakkifejezés a vérszegény betegben a nyaki gyűjtőerek

²⁹ Vö. STIRLING János: angyalgökér. In: DIÓS István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* I. SZIT, Budapest 1993, 282.

³⁰ Vö. ROLLAND, Eugène: *Flore populaire ou histoire naturelle des plantes dans leurs rapports avec la linguistique et le folklore* VI. Paris 1906, 130.

³¹ Vö. LIPFFERT, Klementine: *Symbol-Fibel. Eine Hilfe zum Betrachten und Deuten mittelalterlicher Bildwerke*. Johannes Stauda Verlag, Kassel 1976, 57.; SEIBERT, Jutta (szerk.): *A keresztény művészet lexikona*. (ford. Harmathné Szilágyi Anikó), Corvina Könyvkiadó, Budapest 1986, 20.

(*vena jugularis*) felett, a véráramlás meggyorsulása következtében keletkező, hallható zúgó zörej (*rumor venosus*).³² Okát az összeesett torkolati visszérből a tág bulbusba ömlő vér örvénymozgása képezi. Jelentősége a vérszegénység diagnózisánál van. Nevét állítólag azért kapta, mert vérszegény apácáknál észlelték legelőbb.³³ Más vélemény szerint mivel a bűgőcsiga által hallatott hangra, illetve zörejre emlékeztet a jelenség, orvosi nyelven bűgőcsigazörejnek is nevezik.

4. Benedekfű

A benedekfű (*Cnicus benedictus*) mediterrán származású, a csövesvirágú fészkesek családjába tartozó, egyéves fűszer- és gyógynövény. További hivatalos nevei: áldottfű, keserű bogáncs.³⁴ A magyar névben a latin fajnév fordítását kell látnunk; korábbi népi nevei is ezzel magyarázhatók: áldott benedekfű (kétszeres értelmezés), áldottfű, áldott halaványka, áldott bárcs. Egyéb ismert nevei: áronfű, pápafű.

A kolostori gyógyászat a melegítő hatású növények közé sorolta a benedekfüvet; így az akkori szemlélet szerint főként az emésztést serkentette. Elterjedésében, megismerésében nagy szerepük volt a bencés szerzeteseknek, akik Itáliából honosították és termesztették a kolostorok kertjeiben.³⁵

³² Vö. BENJÁMIN: *Brencsán orvosi szótár*. 56, 93, 462.

³³ Vö. *Apacazörej (Nonnengeräusch)*. <http://www.kislexikon.hu/apacazorej.html> (2015. október 15.)

³⁴ Vö. BENJÁMIN: *Brencsán orvosi szótár*. 79, 118, 34, 354.

³⁵ Vö. *Benedekfű*. <http://naturportal.hu/gyogynovenyek/benedekfu> (2015. október 9.)

A 9–15. század művészetében Mária képeken gyakori, Krisztus mellett azt jelenti, hogy ő a világ gyógyulása (üdvössége). A benedekfű Szent Benedek egyik attribútuma.³⁶

5. Boszorkánytej

A boszorkánytej (*lac neonatorum*)³⁷ a születés után némely érett újszülöttnél az anyai hormonok hatására a csecsemő emlőmirigyében keletkező, annak megduzzadásával járó, majd az emlőbimbón keresztül ürülő előtejhez hasonló összetételű váladék népies megnevezése. A viszonylag gyakran előforduló jelenség nem kóros, mindkét nemnél előfordulhat.³⁸

A boszorkány szavunk a mágia és a néphit világába visz. A magyar néphit rossz szellemét, sokszor a gonosz jelzővel illetett varázslónőt, a boszorkányt minden kétséget kizáróan a honfoglalás előtti korszakban, török nyelvből vettük át. A török szó széles körben elterjedt a törökségben *basirkan* alakban, és általában a rossz, lidérces, nyomasztó álmot, illetve az azt létrehozó szellemet nevezik így.³⁹ A tejhez fűződő hiedelmek és mágikus eljárások általánosan elterjedtek Európa parasztságánál. A magyar népi hitvilág egyik leggazdagabban variált, még a 20. században is eleven hiedelemköre; szoros kapcsolatban áll a boszorkányhittel.⁴⁰

³⁶ Vö. LIPFFERT: *Symbol-Fibel*. 68.; STIRLING J.: benedekfű. In: DIÓS: *Magyar Katolikus Lexikon* I. 747.

³⁷ Vö. BENJÁMIN: *Brencsán orvosi szótár*. 88, 377.

³⁸ Vö. Betegségyszótár: *boszorkánytej*. <http://www.vital.hu/boszorkanytej> (2015. november 17.)

³⁹ Vö. VÁSÁRY István: Az orvoslás és mágia magyar szókincsének régi török eredetű elemei. *Magyar orvosi nyelv* 1 (2012), 37.

⁴⁰ Vö. PÓCS Éva: tej. In: ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon* 5. Akadémiai, Budapest 1982, 227.

A genitális krízist – ahogyan ma nevezik – elszenvető újszülöttet a magyar hiedelem szerint a boszorkányok megszópták, tehát az ún. boszorkánytej rontó tevékenység eredménye.⁴¹ A magyar nyelvben ismert a sárkányle és a rossztej kifejezés is.⁴² Gönczi Ferenc néprajzkutató adatai alapján tejes emlőjű gyereknek nevezték azokat, akik ezeket a tüneteket produkálták.⁴³

6. Doxasma religiosa

A vallásos téveszme (*doxasma religiosa*)⁴⁴ meghatározásához előbb magát a téveszmét (doxazma) kell definiálnunk.

A téveszme vagy téves eszme a legtöbb ember számára a valóságtól elrugaszkodottnak számító, a valóságot sokszor eltorzító vélekedés. Pontosabban a valóságról hamis következtetések alapján alkotott téves, a valódi helyzettől függetlenül kialakuló meggyőződés, amelyet az egyén szubjektíven bizonyosnak él meg, és amelyet sem mások eltérő véleményének hatására, sem pedig világos, egyértelmű és megdönthetetlen cáfoló bizonyítékok láttán nem ad fel, sőt minden eszközzel megvédi. Kóros forrásból eredő, mindig az énrre vonatkozó, logikai érvekkel nem

⁴¹ Vö. FEJŐS Zoltán: *Hiedelemrendszer, szöveg, közösség* II. Néprajzi Közlemények XXVIII, Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest 1985, 23.

⁴² Vö. KÖLNEI Livia: Deáky Zita–Krász Lilla: *Minden dolgok kezdete. A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI–XX. század). Századvég Kiadó, Bp. 2005. 379 p. Orvostörténeti Közlemények 196–197/3–4 (2006), 251.*

⁴³ Vö. BODROGI Tibor: *Leo Frobenius. An Anthology. Edited by Eike Haberland. Studien zur Kulturkunde, 32. Band (English Edition). Franz Steiner Verlag, Weisbaden 1973. 24 Plates, 55 Figs. Pp. 233. Ethnographia 86/1 (1975), 207.; DALMADY Zoltán: *Mendemoniák a természettudomány köréből. A művelt közönség és a nép körében elterjedt természet- és orvostudományi tévhitek, előítéletek, hamis nézetek magyarázata és helyreigazítása. Athenaeum, Budapest 1909, 230.**

⁴⁴ Vö. BENJÁMIN: *Brencsán orvosi szótár.* 164, 648.

korrigálható kórosan túlértékelt ítélet.⁴⁵ Nem tévedés, hanem a tévely tünete. A téveszmés betegeknek tehát olyan gondolataik vannak, melyeknek nincs tényszerű, valós alapjuk, gyakran abszurdak, ugyanakkor a személy erősen hisz bennük. Ezek a vélekedések lehetnek árnyaltak és egymáshoz képest koherensek, de ugyanígy töredékesek és szeszélyesek is; olykor megvilágítják, értelemmel ruházzák fel a tényeket, máskor zavarossá és értelmetlenné teszik őket. Vannak betegek, akik egyetlen, egész életüket és viselkedésüket meghatározó téveszmét dédelgetnek magukban, másoknak több téveszméjük is van. A téveszmék tematika szerint többfélék lehetnek: üldöztetési, vonatkoztatási, nagyzási, irányítási stb.

A vallási téveszme a nagyzási téveszmék (*doxasma expansivus/egodiastole*) közé tartozik. A nagyzási téveszmékkel küszködők hatalmasnak gondolják, és rendkívül fontosnak érzik magukat: nagy feltalálónak, híres történelmi személynek, különleges hatalommal felruházott egyéneknek.⁴⁶ Hívó, vallásos egyének körében az egodiasztolés téveszmék vallásos (religiózus) színezetet ölthetnek. Ez valamilyen felső hatalommal, istenséggel való kapcsolat meggyőződésében jelenik meg. A beteg úgy véli: szellemi lényekkel (esetleg akár Istennel) van közvetlen kapcsolatban, velük kommunikál, tőlük jeleket kap, vele közvetlenül közölnek valamit stb. Mi több, a beteg akár magát is tarthatja

⁴⁵ Vö. FÜREDI János–NÉMETH Attila (szerk.): *A pszichiátria magyar kézikönyve*. Medicina, Budapest ⁵2015, 919.

⁴⁶ Vö. ATKINSON, Richard C.–HILGARD, Ernest–SMITH, Edward E.–NOLEN-HOEKSEMA, Susan–FREDERICKSON, Barbara L.–LOFTUS, Geoffrey R.: *Pszichológia*. (ford. Boross Ottilia–Gábris Krisztián–Ivány Rozália Eszter–Nábrády Mária), Osiris Kiadó, Budapest ³2005, 585.; COMER, Ronald J.: *A lélek betegségei. Pszichopatológia*. (ford. Boross Ottilia, Ehman Bea, Mirnics Zsuzsa, Örlösy Dorottya, Pellionisz Júlia, Szakács Katalin), Osiris, Budapest 2005, 464–465.

megváltónak, istenségnek. A religiózus doxazma tehát vallási tartalmak köré szerveződő gondolkodás, mely túlzó, irreális, valamint az életvitelében gátolja az egyént.

A vallási téveszméket nem szabad összetéveszteni egyes vallási mozgalmak sajátos nyelvhasználatával és a vallási élmények sajátos kifejezési formáival. Például a napjainkban oly népszerű karizmatikus mozgalmak követői a természetfeletti világgal való kapcsolatukat a mindennapi életben kézzelfoghatóan is átélik. Beszédükben gyakran használnak természetfeletti lényekkel kapcsolatos utalásokat, mindezeknek azonban semmi köze a pszichopatológiához (elmekórtan).⁴⁷

7. Exorcizmus

Az egyik legmeglepőbb fogalom, amit az orvosi szótárban találtam, éppen az exorcizmus (ördögűzés)⁴⁸ volt.

Orvostudományi szempontból a jelenség az elmekórtan tárgyköréhez tartozik. Ez a medicinának az a területe, mely a lelki élet zavarai, a mindannyiunk számára rejtélyes kóros viselkedésformák tudományos vizsgálatával, a rendellenes működésmódok megértésével és kezelésével foglalkozik. A pszichés működések rendellenes mintázatainak általában a deviáns, distresszkeltő, diszfunkcionális és veszélyes viselkedésmódokat tekintik. A viselkedést mindig csak abban az adott kontextusban lehet megítélni, amelyben előfordul, ugyanis egy bizonyos közegben deviánsnak számító viselkedés teljesen normális lehet egy másikban. A kezelés valójában az abnormális viselkedés valamivel normálisabbá alakítására való törekvés. Megvalósításá-

⁴⁷ Vö. OZSVÁTH Károly: vallási téveszme. In: Uő (szerk.): *Pszichiátriai lexikon*. Oriold és Társai Kiadó, Budapest 2011, 355–356.; TRINGER László: *A pszichiátria tankönyve*. Semmelweis Kiadó, Budapest 2010, 140.

⁴⁸ Vö. BENJÁMIN: *Brencsán orvosi szótár*. 204.

hoz szükség van egy szenvedő félre, egy szakképzett gyógyítóra és néhány, kettőjük között létrejött megállapodásra. Az emberi társadalmak több ezer éves története fontos adalékokkal szolgál a pszichés rendellenességek természetének feltárásához. A történészek arra a következtetésre jutottak, hogy a történelem előtti (prehisztorikus) társadalmak valószínűleg a gonosz szellemek tevékenységével magyarázták a rendellenes viselkedéseket. Bizonyítékaink vannak arra, hogy a kőkorszaki kultúrák már ismerték és alkalmazták a koponyalékelés (trepanáció) primitív, feltehetően az abnormális viselkedés kezelésére szolgáló agysebészeti eljárás módszerét. A korai társadalmak népei ugyanis a rossz szellemektől ördögűzéssel igyekeztek megszabadulni. A régebbi társadalmakban tehát a kórosan viselkedő személyek testéből a gonosz kiűzésére irányuló eljárást nevezték exorcizmusnak. A görög–római korban noha a testi és lelki betegségek demonológiai felfogása továbbra is megőrizte népszerűségét, az orvosok alternatív magyarázatokkal igyekeztek megközelíteni a mentális zavarokat. Hippokratész úgy vélte, hogy a rendellenes viselkedést a négy testnedv, a fekete epe, a sárga epe, a vér és a nyál egyensúlyának megbomlása okozza. A gyógy mód a baj hátterében lévő testi bántalmak rendezése volt megfelelő étrend és életmód alkalmazásával. A középkori Európában ismét előtérbe került a rendellenes lelki működések demonológiai magyarázata. Egyfelől a nyugati világ hétköznapi nehézségei, másfelől az egyház ebben a korszakban bekövetkező felemelkedése járult hozzá ahhoz a felfogáshoz, mely szerint a mentális zavar az ördög műve. A középkor hanyatlásával a demonológia és annak kegyetlen gyógy módjai veszítettek súlyukból, helyüket a pszichés rendellenességek orvosi értelmezései töltötték be. Az elmebetegeket immár nem az egyház, hanem a kórházak látták el. Bár az abnormalitás demonológiai felfogása a reneszánsz virágzó kulturális és tudományos közegében (kb. 1400–1700)

folyamatosan veszített népszerűségéből, a démoni megszállottságba vetett hit helyenként még a reneszánsz évei alatt is makacsul tartotta magát. A 15–16. században a boszorkányságtól való rettegés újabb vihara söpört végig Európán. Emberek tízezreit, többségükben nőket vádoltak meg azzal, hogy lepaktáltak az ördöggel. Furcsa viselkedésükből ítélve jó néhány elmeháborodott is lehetett közöttük.⁴⁹

A görög *exorkidzein* a keresztények nyelvi leleménye, az *epokridzein* szó ellentétes értelműre igazítása. Epokridzein ui. a gonosz lélek segítségül hívása ráolvasással, varázslattal; az exorkidzein ennek ellentéte: a gonosz lélek eltávolítása és hatástalanná tétele Krisztus nevében adott paranccsal és Isten segítségül hívásával. Az exorcizmus teológiai megközelítésben tehát az ördög hatalmának megtörése. Az egyházban tág értelemben a szentségekhez és a szentelményekhez tartozó imádság, mellyel az egyház helyeket, tárgyakat szabadít ki a gonosz lelkek hatása alól (pl. keresztség, házszentelés); szoros értelemben a megszállottság megszüntetése, a személy kiszabadítása az ördög hatalmából.⁵⁰

8. Golgotavirág

A golgotavirág (*Passiflora incarnata* v. *Passiflora caerulea*) észak-amerikai eredetű, a golgotavirágfélék családjába tartozó dísz- és gyógynövény.⁵¹ Az észak-amerikai golgotavirág a tró-

⁴⁹ Vö. COMER: *A lélek betegségei*. 2–14.

⁵⁰ Vö. GÁL Péter–GÁL Ferenc–PÓCS Éva–DIÓS István: ördögűzés. In: DIÓS István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* X. SZIT, Budapest 2005, 328–332.; ld. AMORTH, Gabriele: *Egy ördögűző tapasztalatai*. (ford. Domokos György), Ecclesia Kiadó, Budapest ²2005.; valamint a nagyváradi Ihtys Kiadó kiadványait – <http://ihtyskiado.blogspot.ro/search?updated-max=2016-05-08T01:40:00%2B02:00&max-results=10>

⁵¹ Vö. BENJÁMIN: *Brencsán orvosi szótár*. 255, 507.

pusokon és a szubtrópusokon élő, évelő kúszónövény. A Közép- és Dél-Amerikában honos növény első alkalmazói, az aztékok álmatlanság, idegesség kezelésére használták. Az amerikai telepesek ízletes termése miatt elsősorban tápláléknövénynek tartották. Először a 16. században említik gyógynövényként a Latin-Amerikában letelepedett spanyolok. A passióvirág – ahogyan még nevezik – a spanyol hódítások után jezsuita misszionáriusok közvetítésével a 17. században került be Európába, ahol viszonylag új gyógynövénynek számít és azonos indikációval alkalmazták, mint az azték orvoslásban.⁵²

Rendkívül összetett virágával nemcsak gyógyító növényként vonja magára a figyelmet. Nevét is virágjának köszönheti: a spanyol hithirdetők a díszes virág felépítésében Krisztus szenvedésének jelképeit vélték felfedezni, s ennek megfelelő titokzatos tartalmat tulajdonítottak. Innen származik a latin és a magyar név is. A golgotavirág név a latin *Passiflora* elnevezés fordítása. A latin név a 17. század elejéről ered (passio = szenvedés, flor = virág). Jacomo Bosio szerzetestanítvány és művész állította párhuzamba Jézus Krisztus szenvedéstörténetét (Passió vagy Golgota) és a korábban alig látható bimbóból a reggeli órákban kibomló, majd gyorsan elhervadó virágot. Későbbi szerzők, így az olasz jezsuita Giovanni Battista Ferrari (1584–1655) botanikus szerint a virág egyes részei Krisztus keresztútját szimbolizálják. A három bibeszál jelenti a három szöget, amellyel Jézust a kereszthez szegezték; a bibe az ecettel átitatott szivacsot; a nyeles magház a kelyhet, amelyet ki kellett innia; az öt portok az öt sebhelyet. A 72 szálból álló sugárkoszorú beszél a töviskoszorú hagyomány szerinti hetvenkét töviséről; a hármasan szeldelt lomblevél a lándzsa hegyét, a kacs a korbácsot, a fehér szín pedig (a *Passiflora incarnatánál* a sugárkoszorút képező szálakat

⁵² Vö. CSUPOR–SZENDREI: *Gyógynövénytar.* 107–108.

tekintve) a Megváltó ártatlanságát jelképezi. Más értelmezés szerint a sugárkoszorú a dicsfényt, egyéb fajok ötszörösen összetett levele az ellenség kezét, a tíz szíromlevél a tíz apostolt (Pétert és Júdást nem számítva), és a középső oszlop Jézus kereszttjét szimbolizálja. Ezt a jelentéshordozást fejezi ki a név is: *passio*, azaz szenvedés, *incarnata*, azaz megtestesülés. Éppen ezért azt tartották róla, hogy a dél-amerikai indiánok megtérítésére szolgál.⁵³ Lippay János jezsuita egyetemi tanár az első magyar nyelvű kertészeti szakkönyvben, a *Posoni kert* (1664) című munkájában Ferrari nyomán az előbbihez hasonló magyarázatot ad: „Flos passionis, granadilla, maraton, passiovirág, mivel ebben a virágban Krisztus szenvedésének eszközei igen szépen kiábrázoltatnak. Holott környös-környül a karéj tövises koronát formálják, a véres ostort a vér- és kékszínű szálak, akikből áll a virág, jelentik. Hasonlóképpen azoknak a külső fehér színük az ártatlanságnak miérettünk való kínjait mutatják, a virágnak közepin mintegy márványkőből faragott oszlop nő ki, kinek tetején egy kerekded darab mint a spongea látszik, amellet kiben 3, kiben 4 fejes szegecskék állanak. A mi idvezítőnknek 5 sebei is megtetszenek rajta. A levelei mint a dárda, hegyesek, az ágain olyan zsinegecskék nőnek, mint a kötelek, kikkel a melléje dugott fácskákhöz köti magát. A magva szív formára kerekdedül, kivel a természet meg akarta mutatni, hogy a mi kegyes idvezítőnknek sebei virágjának gyümölcse az Istent szerető szívű. De mivel ennek magva igen ritkán érik meg minálunk, azért inkább ültetetik és szaporíttatik az ifjú gyökéren, ha az elszaggattatik a többtől, jó földbe, edénybe ültetetik, avagy kinn a kertben hagyatik jó földben, aki majd legjobb, csak hogy télben megoltalmazza a hidegtől. Ez is fára folyó fű, azért ágakat vagy pálcikákat kell melléje dugni. Ha

⁵³ Vö. *Golgotavirág*. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Golgotavir%C3%A1g> (2015. február 8.)

elvirágzott, aki ősz tájban leszen, el kell metszeni az ágait, jobban megerősödik a gyökere. Ha edényben vagyon, meg kell látni, hogyha alól kibújik a gyökere, elmetszethetőség.”⁵⁴ Nógrádban ma is ismert népi neve: Krisztus koronája.

9. *Guajacum sanctum*

A *Guajacum* a mályvafélék nemzetsége, közép-amerikai kisebb fák, fájuk értékes. A *Guajacum sanctum*⁵⁵ a Bahamák nemzeti fája. Az egyes országokban ismert kereskedelmi elnevezései többnyire megegyeznek a *Guaiacum officinaléval*. A *Guajacum sanctum* a Karib-térség faflórájához tartozik. Az örökzöld fa kis mérete és jelentéktelen kinézete ellenére az elmúlt évszázadokban a legkedveltebb és legintenzívebben felhasznált neotrópusi fafajok közé tartozott. Kedveltségét szokatlanul nehéz, kemény és tartós fájának köszönheti, melyet pockfa néven a világ minden sarkába szállítottak és nagy mechanikai igénybevételnek kitett készülékek, eszközök előállításához használtak. Ennél még elterjedtebb volt az olajban gazdag geszt népgyógyászati felhasználása (elsősorban nemi betegségek, de köszvényes bajok, bőrküritések, vízibetegség ellen is adták). A „sanctum” (szent) fajnév erre a felhasználásra vonatkozik. Ma már orvosi célra nem igen használják.⁵⁶ A *G. sanctum* a kihalással veszélyeztetett fajok közé tartozik és nemzetközi védelem alatt áll.⁵⁷

⁵⁴ STIRLING J.: passióvirág. In: DIÓS: *Magyar Katolikus Lexikon* X. 640.

⁵⁵ VÖ. BENJÁMIN: *Brencsán orvosi szótár*. 259.

⁵⁶ VÖ. *Guajakgyanta*. <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/042/pc004286.html#6> (2015. november 18.)

⁵⁷ VÖ. ZOLTÁN György: *Egzóta fa lapanyagok: Pockfa*. <http://faipar.hu/alapanyag/2947,egzota-fa-alapanyagok-pockfa.html> (2015. február 21.)

10. Izsóp

Az izsóp (*Hyssopus officinalis*) az ajakosokhoz tartozó, régóta termesztett, illatos félcserje.⁵⁸ Mint gyógy- és fűszernövény a középkori kolostorok kertjeinek elmaradhatatlan növénye volt.

A zsidó papok 2500 évvel ezelőtt az erős és kellemes illatú izsópot a templomokban használták. A legfőbb ókori gyógyszerészeti tekintélynek számító Dioszkoridész szerint teája mindenféle légúti megbetegedésnek gyógyszere. A 10. századi bencés szerzetesek italaikat ízesítették vele. Hildegard von Bingen rendfőnöknő és herbalista a 12. században azt írta, hogy „tisztítja a tüdőt”. A „szentfüvet” egykor templomokban és a leprások rituális megtisztítására is használták. Már 1395 körül a *Besztercei Szójegyzék*ben, majd 1435 körül a *Soproni Szójegyzék*ben olvasható: „*isop* – *Isopus*”. Melius Juhász Péternél olvasható 1578-ban a német *Klosterisop* mintájára létrejött kalastromi izsóp (Herbarium). Latin eredetű nemzetközi szó. A latinba a görögből került (*hysszoposz*), végső forrása a szentfü jelentésű héber *ezob*. Az 50. zsoltár minden hónap első vasárnapján, a nagymise előtt felcsendülő néhány sora is tartalmazza ezt a növénynevet: „*Asperges me Domine hyssopo...*”.

Az izsóp az egyik legjellegzetesebb bibliai növény.⁵⁹ A nálunk is ismert kerti izsóp mérsékelt övi faj, Palesztinában régen nem ismerték. Így valószínűleg – a növény mai héber neve alapján azonosítva – a Bibliában egy rokon fajról, a szintén az ajakosvirágúak családjába tartozó szíriai szurokfűről, más néven szír izsópról (*Origanum syriacum*) van szó.⁶⁰ Egyiptomtól Kis-Ázsiáig régóta

⁵⁸ Vö. BENJÁMIN: *Brencsán orvosi szótár*. 341, 316.

⁵⁹ Vö. JUHÁSZ Miklós: *Bibliai növények*. www.biblia-tarsulat.hu/kepek/novenyek.pps (2015. október 8.)

⁶⁰ Vö. HARRISON, R. K.: The Biblical Problem of Hyssop. *The Evangelical Quarterly* 26/4 (1954), 218–224.; FLEISHER, Alexander–FLEISHER, Zhenia: Identification of biblical hyssop and origin of the traditional use of oregano-

használják fűszerként és gyógynövényként. Hatása a kerti izsó-péhoz hasonló. Főleg teaként fogyasztották légúti és gyomor-bántalmak esetén. Illóolaja megfelelő mennyiségben görcsoldó, keringésjavító és vírusölő hatású. Később az is kiderült, hogy a növény levelein szívesen tenyésznek penészgombafajok, amelyek penicillint termelnek. Ennek a hatását érezhették a leprások is a tisztulási fürdő során (vö. Lev 14,4, 14,6, 14,49, 14,51), így ez nem kizárólag rituális értékű lehetett. A Bibliában máshol is a megtisztulási szertartásokra vonatkozó rendeletekben, illetve az ilyenekre utaló igehelyeken találkozunk az izsóppal (vö. Szám 19,6, 19,18). Főként az Ószövetségben tehát a különféle tisztulási szertartásoknál meghintésre használták, pl. a megtisztult leprást és házat izsópcsomóból hintették meg vízzel. Ezért mondja a bűnbánati zsoltár is: „Hints meg izsóppal és megtisztulok” (Zsolt 50,9a).⁶¹ A növény keserűanyag-tartalma miatt a pászkát kísérő étel része is lehetett. Más összefüggésben is találkozunk a növényvel a Szentírásban. Sűrűn leveles, szőrös felépítése miatt sokáig képes magában tartani a nedvességet. A kivonulást megelőző tizedik csapás, vagyis az egyiptomi elsőszülöttek megölésének történetében pászskabarány vérébe mártott izsópcsomóval kenték meg az ajtófélfákat annak jelzésére, hogy az Úr ne sújtsa csapással a házat (vö. Kiv 12,22). Az Újszövetség egyetlen helyen (nem számítva a Zsid 9,19-et, mely csupán visszautalás az ószövetségi eseményre, amikor Mózes vérrel megpecsételi a régi szövetséget) említi: amikor a megfeszített Krisztusnak izsópszálra csavart szivacsban nyújtották az ecetet (vö. Jn 19,29).⁶² Mivel ez

group herbs in the Mediterranean region. *Economic Botany* 42/2 (1988), 232–241.

⁶¹ A szentírási idézetek forrása: *Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. SZIT, Budapest 2015.

⁶² Vö. STIRLING J.: izsóp. In: DIÓS István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* V. SZIT, Budapest 2000, 534.

utóbbi cselekedet hosszú nyelvű eszköznek a használatát tételezi fel, ezért többen némely kézirat alapján más olvasatot javasolnak: a *hüsszót* (lándzsa) a *hüszopp* helyett.⁶³

Az izsópot gyógyhatása, illata, virága és gyakorisága tehet-e a vallásos kultusz fontos elemévé. A bűnbánat, az alázat és a megtisztulás kifejezője korai időktől kezdve, a kereszténységben a keresztség szentségének, a középkorban – tartós illata miatt – az állhatatosságnak és a hűségnek a jelképe. Az alázatos lélek képes elfogadni a ránehezedő terheket, Isten iránti hűségének és bizalmának megrendülése nélkül. Az állhatatosság és az alázat megszerzéséhez pedig folyamatos bűnbánatra és megtisztulásra van szükségünk. A keresztény művészetben a sziklák között élő izsó az alázat és a bűnbánat, a megtisztulással való kapcsolata alapján a megigazulás, a keresztség és az ártatlanság jelképe. A falból kinőtt izsó (vö. 1Kir 5,13), főként a Krisztus születéseképen a megváltásra utal. 1120 körül a *Liber floridus*ban a szeretet jelképe.⁶⁴

11. Jakab-napi aggófű

Az aggófűvek a növényvilág egyik legnépesebb és legváltozatosabb, nagy nemzetsége, fajai a Földön mindenütt elterjedtek. Már Carolus Clusius és Beythe István pannóniai flóraművében szerepel a *Senecio* neveként az „aggó fiu” 1584-ben. Az elnevezés – amely már Pliniusnál is olvasható – a latin *senecio*, a *senex* (agg) kicsinyítő képzős nevének magyar megfelelője. Azért nevezik így, mert több fajnál a termés bóbítája ősz haját idéz.⁶⁵

⁶³ Vö. HAAG, Herbert (szerk.): *Bibliai lexikon*. (ford. Ruzsiczky Éva), SZIT, Budapest 1989, 770.

⁶⁴ Vö. LIPFFERT: *Symbol-Fibel*. 74.; SACHS, Hannelore–BADSTÜBNER, Ernst–NEUMANN, Helga: *Christliche Ikonographie in Stichworten*. Koehler & Amelang, Leipzig 1980, 284.; SEIBERT: *A keresztény művészet lexikona*. 132.

⁶⁵ Vö. RÁCZ: *Gyógyhatású növények*. 15–16.

A Jakab-napi aggófű (*Senecio jacobaea*)⁶⁶ a fészkesek családjába tartozó, sárga virágú, évelő növény. Európában, Észak-Afrikában, Ázsia mérsékelt égövi részein honos. Gyógynövényként fájdalomcsökkentésre, a menstruáció zavarai, húgyhólyaggyulladás, hasmenés esetén alkalmazzák. További ismert nevei: Szent Jakab füve, berzedt üszőfű, berzedt üszögör. Egyik középkori nevén Szent Bernát füve (*Herba Sancti Bernardi*).⁶⁷ E szenthez való kötődésére nem sikerült rábukkannom. Az alább tárgyalt pünkösdi rózsához hasonlóan nevét bizonyára annak köszönheti, hogy Szent Jakab apostol napja (július 25.) körül virágzik. Ezt a magyarázatot támasztja alá Bettes István *Jakabnapi aggófű* (*Senecio jacobaea*) című kedves, dallamos kis versikéje is: „Sárga ernyőben, / vidáman / – nyílik / napnyelű / virágban. / Júliusi / forróságban / vitorlázik / Anna-bálba. / Magától / magasra / szárnyal, / nem érnéd el / lajtorjával!”⁶⁸

12. Máriatövis

A máriatövis (*Silybum marianum*) a fészkesvirágzatúak családjába tartozó gyógynövény.⁶⁹ Mivel közeli rendszertani rokon-ságban van a bogáncssal, máriabogáncsnak is nevezik. A Dél-Európában, Dél-Oroszországban, Észak-Afrikában és Kis-Ázsiában honos kétéves növény világszerte elterjedt.

A máriatövis név és a növény népies nevei arra a legendára vezethetőek vissza, amely szerint a levelek fehér márványozottsága és fehér tejnedve akkor keletkezett, amikor az Egyiptomba

⁶⁶ Vö. BENJÁMIN: *Brencsán orvosi szótár*. 344, 590–591.

⁶⁷ Vö. STIRLING J.: *Herba Sancti Bernardi*. In: DIÓS István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* IV. SZIT, Budapest 1998, 764.

⁶⁸ *Bettes István versei nyárra*. http://www.kabocalap.com/index.php?option=com_content&view=article&id=141:bettes-istvan-versei-nyarra&catid=6:versek&Itemid=7 (2015. október 9.)

⁶⁹ Vö. BENJÁMIN: *Brencsán orvosi szótár*. 410, 595.

való meneküléskor a csecsemő Jézus szoptatásakor anyjának, Máriának teje ráfröccsent a növényre.⁷⁰ Valószínűleg ennek a hiedelemnek köszönhetően alkalmazták a tejelválasztás fokozására. Melius Péter *Herbáriumában* (1578) Boldogasszony tövise néven elsősorban étvágygerjesztő, hasfájást enyhítő, görcsoldó szerként szerepelt, de ezt hosszú időre elfeledték. Cserey Adolf *Növényosztárában* (1911) kerti mária tövis alakban olvasható. A mai és a régi latin szaknyelvi fajnévben (*Carduus marianus*) is szerepel a személynév, akárcsak máriabogáncs, Szűz Mária teje, Szűz Mária tövise hasonnévben. Idegen nyelvi megfelelője a legtöbb európai nyelvben megvan, például a német *Mariendistel*, ez angol *Marian thistle*. Azonos a névadás alapja Boldogasszony káposztája, Boldogasszony teje, Boldogasszony tövise neveinél. Társneve még a pápafű, őszbogáncs és tarkabogáncs. Gyógyhatására utal német *Fieberdistel*, azaz lázbogáncs elnevezése.⁷¹ A növény nevei alapján is a korai középkortól ismert Mária-jelképek közé tartozik.⁷²

Az ókorban *silybonnak* nevezett növény valószínűleg az orvosláshoz értő szerzetesek közvetítésével jutott át az Alpokon a középkorban, és hamarosan elfoglalta méltó helyét a hagyományos kolostori gyógyszerkincsek között.

(Folytatás a következő lapszámban.)

⁷⁰ Vö. CSUPOR–SZENDREI: *Gyógynövénytár*. 333.

⁷¹ Vö. RÁCZ: *Gyógyhatású növények*. 132.

⁷² Vö. STIRLING J.: Boldogasszony káposztája. In: DIÓS: *Magyar Katolikus Lexikon* I. 896.

MÁRTON ÁRON

**Búcsúbeszéd Zomora Dániel¹ nagyprépost fölött,
1944. február 11.²**

A gyászbeszédet közli és jegyzetekkel ellátta

Marton József

Abstract: Áron Márton was always prepared when he made a sermon or a speech. His preparation is shown by the abstracts of his speeches which are full of corrections. The researcher can conclude that the first, later corrected version shows the original, emotional reaction of Áron Márton to the theme, the later, corrected version shows his contemplation, the process of analyzing the themes. Dániel Zomora preposite of the diocese was very close to the bishop. When preparing for his funeral on Febr. 11, 1944, he was especially thorough. The speech was edited in a newspaper, the “Déli Hírlap” two days after the funeral. The speech preseed in the handwriting of the bishop and the edited version are slightly different. It is hard to decide which version was the one that Áron Márton told at the funeral. We might say it was the corrected version. It is interesting to note those details that were not published and that were probably also not told at the funeral. Áron Márton considered some details were not to be told in public. In order to see the correcting work of the bishop which show how he thought, here we publish a critical version of the text.

Keywords: Dániel Zomora, funeral, vocation, priest

¹ Zomora Dániel (szül. Szamosújvár, 1853. május 13.) apostoli protonotárius, pápai prelátus, a gyulafehérvári székeskáptalan nagyprépostja 1944. február 8-án 91 éves korában hunyt el Gyulafehérváron. A temetési szertartást február 11-én, pénteken délelőtt 10 órakor Márton Áron megyéspüspök végezte Pacha Ágoston püspök, papok, szerzetesek és hívek, valamint az állami hatóságok (polgármester, törvényszéki elnök, orvos-alezredes) és egyház-felekezeti (görögkatolikus, ortodox, református) képviselők jelenlétében. Lásd Déli Hírlap 1944. február 13. Vasárnap, 3. oldal.

² Márton Áron s. k. írása. Lelőhely: Márton Áron Múzeum. Doboz 1. 124–126 lap. Közölve – kihúzások nélkül – Déli Hírlap, 1944. február 17., csütörtök, 3. oldal.

Nemcsak a kegyelet, hanem a személye iránt élő³ általános nagy tisztelet is kötelez,⁴ hogy halottunktól, mielőtt földi maradványai felett a sírbolt ajtaja lecsukódnék,⁵ néhány szóval búcsút vegyünk.

Halála előtt néhány órával találkoztam vele utoljára. Felgyújtotta a lámpákat,⁶ de amikor rám emelte szemét, látszott,⁷ hogy tekintete már messze, a túlvilági partokra van szegezve. Értelme még világos volt, a következő napra megbeszélésre hívtam és kimentette magát. Aztán jelentette, hogy a szent kenet szentségét felvette; erőt kell nyernem – mondotta – mert a nagyútra indulok.⁸

Olyan volt a halála, mint az élete: rendezett és katonásan pontos. Életét ez a rend és pontosság, a fegyelem és mértéktartás, a lelkiismeretesség és hűség, az úri figyelem és férfias önérzet, az erős egyházas érzés és a jószívűség jellemezte.

Kifogástalanul [rendezett és]⁹ pontos volt a magánéletében, éppúgy, mint hivatalbeli kötelességeinek teljesítésében. Bárhova állította őt előljáróinak akarata vagy a közösség bizalma, köteleseit mindig a felelősségtudat komolyságával vállalta¹⁰ és egész

³ A kézzel írt beszédvázlatában itt „érzett” szó szerepel.

⁴ Az első változatban „késztet” szó szerepel.

⁵ A mellékmondat első változata: „mielőtt földi maradványaira rácsukódnék a sírbolt súlyos ajtaja”.

⁶ Márton Áron áthúzza a mellékmondatot: „mert látni akart.”

⁷ Az első változatban: „észre lehetett venni”.

⁸ A kéziratban az utóbbi két mondat a következő változatban olvasható: „Megbeszélésre kértem volt a következő napra, kimentette magát s aztán jelentette: Püspök atyám! Felvettem a szent kenet szentségét, hogy erőt nyerjek, mert a nagy útra indulok.”

⁹ A zárójelbe tett szó a Déli Hírlap változatában hiányzik, pedig Zomora Dániel papi mivoltának legszebb jellemzése.

¹⁰ A mondatrész első változata: „feladatait a felelősség- és kötelességtudat komolyságával vállalta”

munkát végzett mindenütt. [Volt fiatal ő is, és életének jelentős szakasza esett azokra az időkre, amikor a világias szellem erős vonása az egyházas életet is elszíntelenedésével fenyegetette, de ő egyenesen ment előre a hivatás-megszabta úton, s gáncsnélküli ember és pap maradt minden körülmények között.]¹¹ Örökölt vagyon nem állott a háta mögött, vagyont nem gyűjtött később sem, de a szegények számára mindig volt néhány garasa s nem maradt sem adósa, sem lekötelezettje¹² senkinek. Képessége és rátermettsége után püspökeinek bizalmából, egyre jelentősebb megbízásokhoz és az egyházi rangsorban egyre magasabb fokozathoz, végül pedig az egyházmegye legmagasabb méltóságához jutott; de egy pillanatra sem távolodott el az emberektől, sem az élettől. Mindenkinnek, a legkisebbnek, éppúgy mint a legnagyobbaknak, magától-értetődő természetességgel megadta a megillető tiszteletet s mindig nyitott szemmel nézte és okosan¹³ ítélte meg az eseményeket. [Nem tartozott az érzelmes természetek közé, s bizonyára voltak magának is nehézségei, de panaszával nem terhelt meg senkit, viszont a mások panaszának a meghallgatására mindig volt ideje s érző szívvel hajolt mindig bajbajutott embertársa felé.]¹⁴ Őt püspök mellett szolgált megható hűséggel és lelkiismeretességgel s csak kötelességemnek teszek eleget,¹⁵ amikor most, a lezárt koporsónál is gyermeki¹⁶ tisztelettel és nagy hálával megköszönöm azt az őszinte¹⁷ érdeklődést és igaz

¹¹ A zárójelbe tett részt a szerző utólag áthúzta, a Déli Hírlap közleményben sem jelent meg.

¹² Az első változatban: „törlesztője” szó szerepel.

¹³ Az első változatban: „józanul” szó szerepel.

¹⁴ A zárójelbe tett rész a Déli Hírlapban közölt változatból kimaradt.

¹⁵ Az első változatban: „csak kötelességemet teljesítem”.

¹⁶ Az első változatban: „neki itt, a lezárt koporsó előtt is fiúi”.

¹⁷ A kéziratban „atyai” szó szerepel.

jóakaratot, azt a sok okos tanácsot és bölcs figyelmeztetést, melyekkel engemet, a legfiatalabbat kezdettől fogva támogattott.

Külön fejezetben kellene szólnom arról a szeretetről és ragaszkodásról, melyet az egyházmegye ügyei iránt tanúsított.¹⁸ Ez a szeretet és ragaszkodás nem elvont és nem általánosságra vonatkozó érdeklődés volt, hanem átölelte egyenként¹⁹ az intézményeket és embereket, egyháziakat és világi híveket. A mindenható Isten patriárkális életkorral ajándékozta meg, de megajándékozta az értelem világosságával és frissességével is²⁰, s ő az utolsó napig szokatlan figyelemmel és változatlan szeretettel érdeklődött ügyeink iránt. Figyelemmel kísérte az emberek életét, ismerős ifjak munkáját,²¹ papok működését,²² egyházközségek és intézmények helyzetét. Örült, ha [fejlődésről],²³ sikerről, eredményről, tehetségek kibontakozásáról, emberek férfias helytállásáról hallott. S az utolsó esztendőkből, amikor a bajok megszorodtak,²⁴ nehézségekkel küzdő intézményeinkért és bajbajutott embereinkért velünk együtt aggódott.

Egész pap volt és egész férfi,²⁵ [Nem kereste a népszerűséget, és nem vágyott kápráztató sikerekre.]²⁶ a kötelességteljesítés és hűség katonája, a krisztusi papság vértetében, melyet tisztelettel viselt és szenny nélkül megőrzött végig. Kiegyensúlyozott jellem és világos,²⁷ okos fő, aki tétovázás nélkül fogta meg a kö-

¹⁸ A kéziratban: „amellyel az egyházmegye sorsa és ügyei iránt érdeklődött”.

¹⁹ A kéziratban: „átkarolta egyenként”.

²⁰ Az első változatban „az utolsó napig,” – található.

²¹ A kéziratban: „az értékes emberek működését, ismerős fiatalok fejlődését”.

²² A kéziratban „munkáját” szó szerepel.

²³ A zárójelbe tett szót a szerző utólag áthúzta a kéziratban is.

²⁴ A kéziratban: „egymásra következtek”.

²⁵ A kéziratban: „Egész pap és egész férfi volt”.

²⁶ A zárójelbe tett mondatot a szerző utólag áthúzta a kézirat változatában is.

²⁷ A kéziratban „tisztá” szó szerepel.

telességet²⁸ s egyenesen ment azon²⁹ az úton, melyet az élet és a hivatás kijelölt számára.³⁰ Nem vágyott népszerűségre, nem kereste a zajos sikereket,³¹ mégis úgy a fejünk³² fölé nőtt, mint az alacsony bokrok fölé a tölgy,³³ melynek gazdag lombozata alá húzódni és acélos törzséhez támaszkodni megnyugtató és biztonságot adó érzés.³⁴

És ez a gazdag lombozatú és acélos törzsű fa [ma]³⁵ kidőlt, hogy életünk szegénysége és kopottsága³⁶ annál kiáltóbb legyen. Letarolt mezőkön járunk, ahol rosszindulatú szelek süvítenek keresztül-kasul. A fejünk fölött hollók kóvályognak³⁷ s árnyakkal zsúfolt éjjeleken és nap nélküli nappalokon viaskodunk az életért. S a letarolt³⁸ mezők árva népe összejött, hogy az életéből kidőlt szállásfát eltemesse.

Zomora Dániel nagyprépost, apostoli protonotárius, „Mél-tóságos Urunk”,³⁹ fájdalommal kíséruink utolsó utadon,⁴⁰ mert a magunk veszteségét gyászoljuk. De köszönjük a mindenható Istennek, hogy eddig megtartott nekünk, s most, amikor az egyházmegye papjai és hívei általam a túlsó viszontlátás reményé-

²⁸ A kéziratban „feladatait” szó szerepel.

²⁹ A kéziratban „előre” szó szerepel.

³⁰ A kéziratban: „melynek élet és hivatás a neve”.

³¹ A kéziratban: „nem kereste a népszerűséget és nem vágyott kápráztató sikerekre”.

³² A kéziratban „életünk” szó szerepel.

³³ A kéziratban: „mint a bokrok közül kiemelkedő tölgy”.

³⁴ A kéziratban: „biztonságos és megnyugtató érzés”.

³⁵ A kézirat első változatában szerepel, de az újságból kimaradt.

³⁶ A kéziratban: „pusztasága és szegénysége”.

³⁷ A kéziratban a püspök még hozzátette: „és koncra leső sasok”.

³⁸ A kéziratban: „kopár” szó szerepel.

³⁹ A mondat kezdeti része csak a Déli Hírlapban megjelent változatban szerepel.

⁴⁰ A kéziratban: „földi utadon”.

ben búcsúzunk Tőled, fogadjuk,⁴¹ hogy életed tanítását megjegyeztük⁴² s Egyházunk ügyeit,⁴³ állapotbeli és hivatali kötelességeinket a Tőled tanult hűséggel szolgáljuk.

Hisszük, hogy az Isten közelében vagy, és hisszük, hogy imádságoddal onnan is segítesz nekünk.

⁴¹ A kéziratban: „ígérjük” szó szerepel.

⁴² A kéziratban: „megfogadjuk” szó szerepel.

⁴³ A kéziratban: „érdekeit” szó szerepel.

DALY ATTILA

Nevelés a posztmodern kultúrában

A hagyományos oktatás dilemmája

Abstract: Our contemporary age is in a constant transformation, so it is hard to define it. Postmodern seems to be an adequate term to describe the main characteristics of our contemporary society and individual.

Each and every pedagogical system is based on a worldview. The basis and purpose of it is to transmit values, to offer a basis of knowledge that is enough for the individual to live in the society. The plurality of the postmodern values change, past values are not important any more, the whole system of values is converted. A view on future is the basis of the education. But what if the postmodern has no kind of view on any future? Does pedagogy then lose its sense and direction?

The paper presents a way of education in the postmodern culture. The author tries to solve the dilemma of the traditional theoretical education. Does it have any future? What happens with the families, with the children in the postmodern age? What is the role of the teacher in the educational process? How can she/he optimize his/her motivational tools? How does a pupil think of him/herself, what is his/her view on the future? What is his/her situation in school? How should the Catholic Church act as educator?

Keywords: postmodern, education, individual, teacher–pupil relationship, school, paradigm change, educating church, family, authority

Bevezetés

Antonio Spadaro SJ a *Cyberteológia* című művének első fejezetében érdekes párhuzamot von az információs forradalom és a vasúti hálózat kiépítése között, Thomas Hardy *Lidércfény* című, 1895-ben publikált regényére reflektálva. A regényben Jude kérésére, hogy menjenek el a székesegyházba, Sue Bridehead meglepődve a beszélgetés menetét átirányítja társadalmuk újonnan kialakult társasági közegére, a vasúti állomásra.¹ Tovább gondolva és saját témámra alkalmazva ezen megközelítést, elmondhatom, hogy nemcsak a társasági élet közegét változtatta meg az információ gyors áramlása, hanem egy kopernikuszi fordulatot idézett elő az oktatási, nevelési paraméterek között is. A székesegyház metaforája a vallási nevelésnek, az erkölcsnek, a szellemi gyarapodásnak, az individuum társasági voltának, az ünnepeknek, a családnak, és a szubjektum totalitásának (ontológiájának).²

¹ Vö. ANTONIO SPADARO SJ.: *Cyberteológia. Hogyan gondoljuk el a kereszténységet a világháló korában?* (Ford. TÖRÖK CSABA), Új Ember, Budapest 2014, 15. Antonio Spadaro ismerheti Jean-François Lyotard megállapítását, amikor ezen megközelítést alkalmazza, hisz Lyotard is előrevetíti ennek lehetőségét: „Joggal feltételezhető, hogy az információs eszközök elterjedése az ismeretek áramlására ugyanúgy hat és fog majd hatni, mint ahogyan az emberi forgalom fejlődésére (közlekedési rendszerek), majd később a hangok és képek (médiák) terjedésére hatott.” JEAN-FRANÇOIS LYOTARD: *A posztmodern állapot* in. JÜRGEN HABERMAS, JEAN-FRANÇOIS LYOTARD, RICHARD RORTY: *A posztmodern állapot*, Századvég, Budapest 1993, 8.

² Visszatekintve a XII. századra, III. Sándor pontifikátusára, aki meghirdette az oktatás ingyenességét, továbbá elrendelte, hogy minden székesegyház mellett létesüljön iskola, ezáltal szervesen összekapcsolta a tudományt az oktatással és a hit dimenziójával, megállapíthatjuk, hogy az egyház krisztusi karizmáját, a nevelést és a tanítást mindig aktívan vállalta. Vö. JACQUES LE GOFF: *Az értelmiség a középkorban* (Ford. KLANICZY GÁBOR, LÁNG BENEDEK), Osiris, Budapest 2000, 124–125.

A nagy változások korát éljük, szemünk láttára társadalmunk „másodpercenként” újabb dimenziói tárulkoznak fel. A régi, hagyományos és „poros” értékek átértékelődnek, a módszerek megváltoznak, gazdasági szempontból növekvő tendenciát mutat a terciér (szolgáltatások) és a kvaterner szektor (kutatás-fejlesztés-innováció),³ amely apránként átalakítja a munkaerőpiacot és mindezek hatást gyakorolnak az oktatási rendszerre is.

Minden változás egy krízisfolyamatot rejt magában, a harmincas évektől kezdődően pedig általánossá vált a krízis fogalmának alkalmazása a társadalmunkban végbemenő folyamatokra, így beszélünk vallási, gazdasági, társadalmi, nevelési és oktatási krízisről.

Kiindulópont

Általános tendenciává vált a tévécsatornák műsoraiban, az online médiumokon és a nyomtatott sajtóban az oktatási intézmények hatékonyságának megkérdőjelezése – kritikai attitűdöt és bizalmatlanságot előidézve.

Egy tucatnyi tanulmány, kutatási eredmény, innovációt sürgető írás és szakkönyv jelent meg az elmúlt években a hagyományos (modern, porosz mintán alapuló oktatási rendszer vagy angolszász modellt követő⁴) oktatási és nevelési struktúrák megújulását kényszerítve.

³ VÖ. PULAY GYULA: *Tekintély és szabadság a nevelésben és a vezetésben*, Harmat-Keve, Budapest 2011, 26–36.

⁴ VÖ. VINCZE BEATRIX: *A reformpedagógia aktualitása és a megváltozott tanárszerep*, in: *Iskolakultúra* 2005/8, 35–36.

A posztmodernre⁵ jellemző az értékek átértékelődése és az ebből egyenesen arányosan következő értékválság.⁶ Az individualizmus, relativizmus, pluralizmus, multikulturális közegek és a globális generáció kialakulása, a szubjektum feloldódása a virtualításban, a hagyományos struktúrák szétesése és a nihilizmus mind korunkat meghatározó jelenség.

Az információ gyors áramlása a tudást gazdasági tőkévé kövacsolta, áruvá vált, birtoklásáért pedig hatalmi harcok folynak.⁷ Az iskolák a multinacionális cégek célpontjaivá váltak, a reklám-cégek az ifjúság fogyasztási szokásait vizsgálva perszonalizált reklámokat gyártanak, kihasználva ezzel a természetes identitás-

⁵ A posztmodern megnevezést funkcionális jellege miatt alkalmazom korunk definiálására, azon célt szolgálva, hogy a modern kor és jelen korunk közötti disztinkciót kihangsúlyozzam.

⁶ „A lélek szenvedéséből fakad, azonban minden szellemi alkotás és a szellemi fejlődés, a szenvedés oka pedig a szellemi tétlenség, a lelki terméketlenség.” (C.G. Jung), GUIDO KREPPOLD: *A válságok életünk fordulópontjai*, 18. A válság sürgeti az egyént a változásra, a fejlődésre, sőt egyenesen kényszeríti belső diszpozíciójának átgondolását. Hasonló gondolatot fogalmaz meg a kortárs jeles posztmodern kutató, Gianni Vattimo is, aki az esély (chance) időszakaként értelmezi a posztmodernrt. Vö. ANDRÁS ISTVÁN: *Naplemente? (A modern kor metamorfózisa vagyis a posztmodern)*, in: StThTr 17 (2014/1), Kolozsvár – Gyulafehérvár, 15;17;19.

⁷ „Közismert, hogy a tudás az utóbbi néhány évtizedben alapvető termelőerővé vált, ami máris jelentősen megváltoztatta a munkaerő összetételét a legfejlettebb országokban, [...] A tudás a maga informatikai áru formájában, mely nélkülözhetetlen a termelőerő számára, a hatalomért folyó világméretű versengés immár talán legfontosabb tétje, és a jövőben is az marad.” JEAN-FRANÇOIS LYOTARD: *A posztmodern állapot*, 15–17.

válságukat⁸, kieszközölve ezáltal, hogy egy termék létszükségnek számítson identitásuk kifejezéséhez.⁹

A legalapvetőbb nevelői sejt, a család antropológiai válságban szenved, Walter Kasper gondolatával élve: „Az individualizmus és a fogyasztói gondolkodás megkérdőjelezi a család hagyományos kultúráját”.¹⁰

Az ember közösségi lény és azt nem szabad elfelejteni, hogy azoknak a közösségeknek sajátítja el értékeit, amelyben felnő. Az elmúlt időben egyre többen nevezik társadalmunkat az egoizmus társadalmának, melyben az „én” lett a legfontosabb, minden cselekedet mércéje, és jogos, illetve jogtalan eldöntője.¹¹ Kérdésként

⁸ Erik Erikson a serdülőkor sajátosságának tekinti az identitáskrizist, amely az identitás kialakításának természetes előzménye. A szülőktől való elszakadás, „szerepkísérletek”, az útkeresés, az értékek átértékelődése, érzelmi és fizikai érettség kifejlesztése mind a stabil identitás elérésének feltétele. Az identitás formálódásban segíti a serdülőt, ha a közvetlen közegében élők stabil értékorientációval rendelkeznek. A folyamat tizennegyedik életévtől a húszas évek elejéig vagy közepéig tart. Amennyiben az identitás konszolidációja nem történik meg, az individuum képtelen lesz stabil énkép kialakítására. Vö. ATKSON&HILGARD: *Pszichológia*, Osiris kiadó, Budapest 2005, 123–127. A mai társadalom pluralista, individualista, relativista érték szemléletmódja, illetve a reklámok manipulációja jóval megnehezíti a fiatalok identitás-formálódását.

⁹ Az üzleti életben etikátlannak tartják és szankcionálják is, ha egy cég direkte célozza meg a gyerekeket reklámjaival, másrészt a multik is felismerték, hogy a Y-Z generáció tagjai rezisztenssé váltak a reklámokra, inkább az érinti meg őket, ami esszenciájukat ingerli. A legtöbb cég termékeiből státusz-szimbólumot akar kovácsolni, ezáltal szeretné biztosítani piaci hegemoniáját. Vö. TÓBI István: A fiatalok fogyasztása, tartalomfogyasztása. Irodalomkutatás, Pécs 2013, 10–12. Itt: <http://www.zgeneracio.hu/getDocument/801> (2015.03.30 12:05).

¹⁰ WALTER KASPER: *A család evangéliuma (Előadás a bíborosok konzisztóriumán)*, Jezsuita Kiadó, Budapest 2015, 7.

¹¹ Vö. ERDŐ PÉTER: *A közjó témájához*, in. *A közjó. Az Egyház társadalmi tanításában* (szerk. BERAN FERENC), SZIT, Budapest 2008, 11–14.

felvethetjük azt, hogy az én dominanciája nem vezet-e oda, hogy lemondjunk mindenről, amit valaha is közösségi értéknek tekintettek?

Munkahipotézisem

Abból a felvetésből kiindulva, amit Isten szolgálja, Márton Áron 1933-ban megfogalmazott, miszerint: „olyan nevelés, mely a gyermeket minden világnézeti befolyástól mentesen, csak önálló állásfoglalásra készíti elő, nincs és nem is lehet. A nevelés feladata az, hogy az embert a nevelés tartalma alatt egy magasabb rendezettségbe segítse, az összhangzatos, egyensúlyozott embert formálja ... föltételezi, hogy a nevelő a közölt és közlendő ismereteket valamilyen mérték alapján értékeli.”¹²

Márton Áron három jellemzőjét emelte ki a nevelésnek: elsőként egy magasabb rendezettségbe való jutás felé segítségnyújtást, amelyet én úgy értelmezek, mint a személyiség formálódásához nyújtandó stabil, egzisztenciális értékek közvetítését, ami feltételezi a nevelő személyes kapcsolatát a nevelendővel, másodsorban a nevelő tejjességre irányuló törekvését egy helyes értékaxiómával való rendelkezés által, harmadszor pedig a világnézeti¹³ összefüggést.

Vélekedésem szerint esetünkben az individualizáció, pluralizmus és a tolerancia hármas szintakszisa egymást kizáró, paradoxális jellege a leginkább kritikus pontja a nevelésnek és az oktatásnak.

¹² MÁRTON ÁRON: *Világnézet és nevelés*, Erdélyi Iskola, 1933/34(1/5–6), in. MÁRTON ÁRON: *Nevelés. Márton Áron hagyatéka 8 kötet* (szerk. MARTON JÓZSEF), Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2012, 19–20.

¹³ A Magyar Katolikus Lexikon meghatározása szerint: „a világ egészét és azon belül az ember helyzetét átfogó szemlélet”. *Art: világnézet* in. DIÓS ISTVÁN (főszerk.); VICZIÁN JÁNOS (szerk): *Magyar Katolikus Lexikon*, SZIT, Budapest 1993. e-változat: <http://lexikon.katolikus.hu/V/vil%C3%A1gn%C3%A9zet.html> (2016.03.30 10:31)

Vizsgálat alá vettem a posztmodern genetikai kódolását, reflektálva a hagyományos elméleti oktatás dilemmájára, sürgetve az iskola és a tanár szerepének újragondolását – (melynek feladata jóval túlmutat a lexikális tudás közvetítésén, melyet már a „zsebünkben hordunk” a technikának köszönhetően) – mint értékorientált és közvetítő, identitásformáló faktor a konszolidációs folyamaton áteső individuum számára.

Miért fontos számomra ez a téma? – A válasz Gravissimum Educationis Momentum zsinati nyilatkozatban található: „Az anyaszentegyház azt a megbízatást kapta isteni alapítójától, hogy hirdesse az üdvösség misztériumát minden embernek és újítsa meg mindent Krisztusban. Gondoskodnia kell tehát az emberek egész földi életéről ... így részt kell vállalnia a nevelés fejlesztéséből és általánossá tételéből.” (GE, bev.)

Az apostolok Jézus keresztfeszítését követően a zsidóktól való félelmükben visszavonultak és magukra zárták az ajtót (vö. Jn 20,19). Úgy érzem, az egyház is, mint az apostolok Krisztus halálát követően, reménytelenül, kétségbeesett félelemmel magára zárja ajtaját, tevékenységét csak a plébániai zárt közösségekre korlátozza, megfedkezve a húsvéti eseményekről. Úgy tűnik, mintha az egyház félne a világtól, fél a megpróbáltatásoktól, megaláztatástól és „a vértanúságtól”, ezért egy prevenciós pasztorációt folytat. Ferenc pápa az Evangelii Gaudium kezdetű apostoli buzdításában a Szentlélek indító szavára felszólítja az egyház pásztorait, híveit és minket is, hogy hagyjunk fel ezzel a prevenciós pasztorációval és lépünk ki komfortzónánkból, legyünk „bárányszagúak” (Vö. EG 20–21,24).

Az egyháznak ki kell lépnie önmagából és nevelő egyházzá kell válnia, egy olyan korban, ami nem fogékony a transzcendensre, az értékekre, összezavarodott és úttalan.

Előzetes megjegyzés

Dolgozatomban különbséget teszek oktatás és nevelés között. Az oktatás megítélésem szerint se több, se kevesebb, mint a lexikális tudás átadása egy szakképzett személy közreműködésével egy befogadásra nyitott, elkötelezett személy irányába. A nevelést pedig úgy határozom meg, mint a személy totalitását formáló értékközvetítő tevékenységet, amely egy adott jó célt szolgálva: az „emberi életet olyan elvekkel, ismeretekkel, lelkesedéssel, élményekkel akarja ellátni, hogy az élet minden viszonylatában el tudjon igazodni”.¹⁴

Korunk vívmánya vagy dilemmája

Nemrégiben a népszerű videó megosztó YouTube-on szörfölve¹⁵ egy érdekes paródiára bukkantam, amiben kifejezésre kerül kritikai megközelítésben korunknak néhány olyan aspektusa, amelyre érdemes reflektálnom dolgozatomban is.¹⁶

Egy osztályteremben vagyunk, a tanár az oktató számára fenntartott emelvényen, a diákok a számukra előkészített asztaloknál ülnek. Az ülésrend tükrözi a klikkeket, az óra pedig a tanár bemutatkozásával veszi kezdetét. A tanárt Wikipédia professzornak hívták.¹⁷ Kifejezésre juttatja, hogy az információt,

¹⁴ Vö. MÁRTON ÁRON: *Világnézet és nevelés*, 20.

¹⁵ Ha a YouTube-on rákeresünk az iskola, școală, school kifejezésekre, akkor az első találatok többnyire diákok által készített, az iskolai rendszer ellen megfogalmazott kritikák humoros formába burkolva, ez jól tükrözi azt, hogy 20–25 évesek (Y generáció – Z generáció) szórakozás céljából látogatják a YouTube-ot, míg 20 év alattiak (Z generáció) önkifejezés céljából. Vö. HERKEL MELINDA: *Hír-Hatás* (beszélgetés Andok Mónikával, a PPTE kommunikációtudományi Tanszék docensével), in: *A Szív* 2016/03, 57–60, 59.

¹⁶ Itt megtekinthető: <https://www.youtube.com/watch?v=eaADQTeZRCY> (2015.03.30 15:51)

¹⁷ A Wikipédia a VoxBurner 2014-es jelentése alapján a Youth 100-as listán a 6. helyet foglalja el, míg az internetes márkák listáján a YouTube

amit a hagyományos rendszerben az oktató adott tovább (illetve a szakkönyvek, már aki megfelelő anyagi háttérrel rendelkezett ezek beszerezésére), már az internet segítségével másodpercek alatt egy megfelelő kereső paranccsal elérheti. Érdekes, hogy az oktató tekintélye miatt hitték el a tanulók a sokszor hihetetlennek tűnő, hétköznapi tapasztalaton túlmutató tudományos tényeket, viszont mára már ez a tekintély az új ismeretközvetítő közeg, az internet lett, ami önmagában véve és helyes rálátással, szelekcióval és értékeléssel ténylegesen az emberiség tudásbázisának elérését tette lehetővé.

Ebből a megállapításból következik, hogy az internet, bár ténylegesen egy tudást közvetítő közeg, mégis megfelelő alaptudás nélkül egy kaotikus világ, számos alapvető tévedéssel, ami befolyásolja az egyént. A videóban ez kifejezésre is jut azáltal, hogy a professzor elmond egy évszámot, de a diákok kontrázva átalakítják azt, úgyhogy nyoma sem maradt az eredetileg felírt évszámnak. Bár az internet megkönnyítette a tudás elérését, de nincs semmi garancia arra, hogy az a forrás, amelyet felhasználók, koherens információt közöl, ezért fontos több lábon álló forráskutatást alkalmazni az információ helyességéről való meggyőződés érdekében.¹⁸

Egy másik aspektus, ami kifejezésre kerül, az a fiatalok szexuális kíváncsisága, amit sokszor az internet segítségével elégítenek ki. Továbbá az internet használata sokszor arra késztet, hogy

és a Google 93%-os összértékét követi kevéssel a 3. helyen, 90%-os összértékeléssel. Vö. VoxBurner Report 2014, Youth 100 list. Letölthető itt: <http://www.rankingthebrands.com/PDF/Youth%20100%202014,%20Voxburner.pdf> (2016. 04. 06).

¹⁸ A Wikipédia összeállításának tartalma hozzávetőleg száz millió intellektuális órát tesz ki, ami megegyezik az USA lakosságának hétvégi reklám nézésének időtartamával. Vö. ANTONIO SPANDARO SJ.: *Cyberteológia*. 92–94.

az eredeti tervtől átirányítsam a figyelmemet egy kevésbé fontos, de érdekfeszítőbb dolog irányába.

Érdekes, hogy ingyenességet hirdetve adományokat gyűjtenek az oldalak fenntartására, a cél így kevésbé a tudás megosztása, mint a belőle származó anyagi juttatás, ahogy azt már Lyotardtól idéztem, áruvá válik a tudás, egy globális piaccá. Nincs minőségi garancia a szolgáltatásra, mert senki nem ellenőrzi a tartalmat, így kényelmet és rövidítést kínálva a tudás megszerzésére az anyagi vonzata is előtérbe kerül. Egyszerű gazdasági dinamika: mi szolgáltatást nyújtunk nem várva érte semmi jutalmat, de a fenntartás költséges, ezért támogatást kell kérnünk, „pro bono” látszatot keltve.

A videó záróakkordjaként az egyik diák foszolósa átvezeti a képeket egy hagyományos tanterembe, ahol egy professor órát tart az üres padoknak, kihúzza a fiókját és egy fegyvert látunk benne, valamint az asztalon egy 1964-es kopott tankönyvet.

Generációk paradigmái (premissza 1)

A felgyorsult életvitel, a technika fajsúlyos hatása és a nyugtalan emberi egzisztencia proporcionális fejlődése időszerűtlenné tette a biológiai alapú generáció kutatást.¹⁹ Mára már elfogadottá vált szociológiai kutatás az egyazon hatásokat átélő egyéneket tekinti egy generációnak, így hat egymástól jól elkülöníthető generáció csoportot emleget.²⁰ A dolgozatom függelékében szereplő táblázatból kiolvasható, az időintervallum konvencionális jellegétől való eltekintéssel, a generációk közötti időtávolság le-

¹⁹ Biológiai értelemben a generációk közötti különbségtétel időintervalluma az anya és az utóda közötti idő.

²⁰ A táblázatból kimaradt az 1946 előtt születettek generációja (a veteránok/építők generációja), mivel nem tartottam szükségszerűnek dolgozatom témája szempontjából.

csökkenése, de ennek az ellenkezője figyelhető meg értékorientációjuk szempontjából.²¹

Az Y és az Z generáció tagjait, szokásait, szórakozásai lehetőségeiket, kommunikációs módjukat az öregebb generációk rendellenesnek vélik, ami érthető, hisz más értékrenddel rendelkeznek.

Érdekes, hogy egyre több olyan könyv jelenik meg a piacon, amely tanácsokat és útmutatást tartalmaz arra vonatkozólag, hogy és hogyan kell valamit jól csinálni, példaként felhozhatjuk az olyan írásokat, amelyek tanácsokkal látják el a kezdő szülőket arra, miként válhatnak jó szülőkké, de még sorolhatnánk tovább a soha véget nem érő listánkról. Mégis, ha a viccet félretesszük, akkor feltehetjük magunknak a kérdést, hogy nagyszüleink, amikor szüleinket felnevelték, vagy szüleink felneveltek bennünket, akkor ők is használtak ilyen vagy ehhez hasonló könyvecskéket? Dolgozatomban nem térek ki ennek a jelenségnek a vizsgálatára, de az útmutató könyvek kultúrájáról jónak láttam néhány szót ejteni.²²

Egy ilyen könyv szerint a szülőknek és az idősebb generáció tagjainak nem szabad elzárkózni a fiatalok kultúrájától, meg kell hogy ismerjék, valahogy el „kell fogadják”, hogy ezáltal is közeledhessenek a gyermekükhöz.²³

²¹ Generation Gap – generációs szakadék elmélyült a XXI. században a XX. századhoz viszonyítva. Igaz, hogy többen mítoszként értelmezik, mégis érdemes figyelembe venni a társadalmi változások által előidézett gondolkodás váltást is. Legjobb példa a tekintélyhez való viszonyulás. Vö. <http://www.investopedia.com/terms/g/generation-gap.asp> (2016.04.07).

²² Fontos lenne vizsgálat alá vetni ezt a jelenséget! Vajon a technika fejlődése idézte elő, vagy más okokat is fel lehet sorakoztatni? Az emberek bizonytalanabbak, nem bíznak már az „ösztöneikben”?

²³ Vö. JOHN TOWNSEND: *Kamaszhatárok. Mikor mondjunk igent és hogyan mondjunk nemet a kamasz gyermekeinknek?*, Harmat, Budapest 2012, 101–103.

A fiatalabb generációkra jellemző, hogy nyitottabbak, befogadóbbak, preferálják a kreatív kihívásokat,²⁴ ehhez nagyban hozzájárult az internet kapcsolatteremtő és felfedező jelenléte életükben. A hagyományos elméleti oktatás dilemmája sokban korlátozza a fiatalok kibontakozásának és tehetségének kifejezését. Miben nyilvánul meg ez? Az oktatás célja megfelelő elméleti tudás átadása (sokszor úgy éreztem, hogy a lényeg az érettségi vagy más vizsga letétele és semmi több, és valahogy ebben kimerült az oktatás célja, másrészt a tanár is sokszor szkeptikus az általa tanítottaknak gyakorlati vetületével szemben, de ez elvárás és ennek meg kell felelnie), de valahogy maga a cél megkérdőjeleződik a fiatalabb generációkban.

A táblázatban jól látható, hogy a generációk közötti kommunikáció leginkább azon csúszik el, hogy nincs egy közös beszédcsatorna, és ennek hiányában sokszor a kommunikáció konfrontációnak tűnik, mintsem párbeszédnek.²⁵ A nevelésben fontos a megfelelő kommunikációs eszköztár használata, hisz ha a nevelő a nevelendő felé képtelen érthetően és relevánsan közölni az ál-

²⁴ Vö. MAJERSZKI NIKOLETT: *Z generáció a 21. században*, 3. itt: http://www.norria.hu/files/1029/Peabo_Media_Kft_Z_gener%C3%A1ci%C3%B3_B3_%C3%A9s_a_k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi_m%C3%A9dia.pdf (2016.04.08 17:05).

²⁵ Érdekességként: Albert Mehribiam megállapítása szerint az emberi kommunikáció csak 7%-a verbális, míg 38%-a vokális (hangsúly, beszéd tempó, hanglejtés stb.) és 55%-a nonverbális. Hasonló megállapításra jutott Ray Birdwhistell antropológus professzor is, a kommunikáció nonverbális formáját kinéziának nevezte el. Megfigyelése alapján az átlagember egy nap tíz-tizenegy percen át beszél, és egy közepes hosszúságú mondata kb. két és fél másodperc alatt hangzik el. Továbbá megállapítja: a közlés 35%-a verbális úton történik, míg 65%-a nem szavakkal, hanem a metanyelv igénybevételével történik. Az ember képes felismerni és reprodukálni több, mint 250 ezer féle arckifejezést. Vö. BARBARA PEASE, ALLAN PEASE: *A testbeszéd enciklopédiája*, Park Kiadó, Budapest 2008, 9–12. és ALLAN PEASE: *Testbeszéd. Gondolatolvasás gestusokból*, Park Kiadó, Budapest 2005, 14–16.

tala akár elvártakat, vagy pedig tanácsokat, akkor hiába a nagy pátoasz és a tekintélyre való hivatkozás. Yves R. Simon a lényegre tapintott, amikor a következő kijelentését tette: „Ahogy a tekintélyelvnek alávetett dolgok egyre jelentőségteljesebbé válnak, és a módszerei egyre közvetlenebbül törnek arra, ami az ember számára az élethez nélkülözhetetlen és lelki, úgy válik maga az autoritás is egyre gyűlöletesebbé.”²⁶

Lerövidült gyermekkor az individualizmus mélyvizében

Gyermeknek lenni nem könnyű a fiatalok és a felnőttek kaotikus világában. Nehéz, hisz a gyermekkor védelmét szolgáló elválasztó falakat a digitális érában lerombolták, az intimitás zónájának szentségét megszüntették, és az élet a kamerák előtt zajlik, betekintést kapunk mások életébe és cserébe mi is betekintést engedünk a miénkbe. (Gondoljunk a Facebook, Twitter, Instagram, WhatsApp-ra, képmegosztási cserekereskedelem folyik, rivalitás és heccelés terepe ez.)

A gyermekeknek felkészületlenül szembesülni kell azokkal a jelenségekkel, amelyekkel a felnőttek nap mint nap konfrontálódnak, a gyermeki játék önfeledtségéből rákényszerülnek a szülők aggodalmából való részvállalásra. A kortáscsoportok dinamikája szerint a gyermekek jól körülhatárolhatóan, szociális helyzetüknek megfelelően kerülnek egy csoportba,²⁷ így kevésbé kerülnek interakcióba a náluknál hátrányosabb helyzetűekkel. Az internetnek formáló és informáló (vagy dezinformáló) funkciója kiszélesíti a gyermek rálátási határait, ezáltal ráébred,

²⁶ YVES R. SIMON: *Tekintély és társadalom. Az autoritás fogalma*, SZIT, Budapest 2004, 21.

²⁷ VÖ. BUDA BÉLA: *Csoportjelenségek a gyermek- és ifjúkorban; nevelési felhasználásuk*, http://mek.oszk.hu/04600/04669/html/balogh_pedpszich0015/balogh_pedpszich0015.html (2016.04.12).

hogy kortársaikat kizsákmányolják, a létminimum alatt élnek, üldözik, eladják stb.²⁸

Mindezek hatására túl korán rákényszerülnek a gyermekek arra, hogy átértékeljék magukban a világról és az életről alkotott elképzeléseiket, így a kulturális közeg formálóivá válnak. Tartalomfogyasztóvá és híralakítóvá válnak (Facebook stb.).

David Buckingham egyenesen a gyermekkor haláláról beszél, mérsékeltebben a gyermekkor átalakulásáról és nem haláláról kell beszélni, hisz a gyermekkor ma kb. 10–12 éves korig tart, nem megszűnt, csak lerövidült.²⁹

Figyelembe kell venni ezt a jelenséget a nevelési paraméterek meghatározásánál, hisz a gyermek elvárja, hogy felnőttként kezeljék, és mégis úgy kezelik, mint egy gyermeket, amiért neheztel. Nem elégszik meg már azzal, hogy valamit azért tegyen meg, mert azt mondták neki, hogy meg kell tennie, elveti az intézményes tekintélyt, számára az erkölcsi, személyes tekintély a mérvadó. A gyerek elvárja, hogy partnerként kezeljék ebben a folyamatban, de azért a nevelőnek, oktatónak is meg kell engedni a gyermeknek, hogy gyerek is legyen, úgyhogy partnerkapcsolat alakuljon ki köztük.

A család metamorfózisa (premissza 2)

Amikor nevelésről beszélünk elengedhetetlen, hogy a családról is szót ejtsünk. A Gravissimum Educationis Momentum zsinati nyilatkozat megfogalmazása szerint: „A szülők adták az életet a gyermekeiknek, *ezért az ő súlyos kötelességük azok felnevelése*; őket kell tehát tekinteni *az első és a legfontosabb ne-*

²⁸ Kettős hatása lehet, vagy szociálisan érzékenyebbé teszi a gyermekeket, vagy pedig szorongva fognak felnőni attól a félelemtől, hogy a világ ellenük is fordulhat.

²⁹ Vö. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_41_projektmunka_scorm_05/533_a_megvltozott_gyermekkor.html (2016.04.12).

velőknek. Annyira jelentős a *szülői nevelés, hogy hiányát alig lehet pótolni*. A szülők feladata, hogy az Isten és az emberek tiszteletével olyan családi légkört teremtsenek, amely elősegíti a gyermekek mindenirányú nevelését az egyéni és közösségi élet számára. *A család az első iskolája azoknak a társas erényeknek, amelyekre minden közösségnek szüksége van.*” (GE 3)

Olyan igazság ez, amit még a szélsőséges rezsimek sem kérdőjeleztek meg, hanem inkább saját céljaikra használták fel. A kommunisták ideológiai hadviselésükben igyekeztek befolyásuk alá vonni a családokat, ezáltal konszolidálni és beleneveltetni a gyerekekbe az ideológiai szemléletmódot.³⁰ A fasiszta és a náci ideológiai beállítottságú diktatúrák megteremtették az érdekeiket kiszolgáló ifjúsági szervezeteiket, célként kitűzve maguk elé jövőbeli hatalmuk konszolidációját. A cél és a módszer azonos volt. Fabrikált hősöket állítottak a társadalom és az ifjúság elé, olyanokat, akiket a rendszer minden igényt felülmúló szolgáltatukért kitüntetésben és elismerésben részesített. Impliciten kifejezték ezáltal, hogy a rendszer mindig meghálálja és megjutalmazza az iránta tanúsított önfeláldozó hűséget.³¹

Napjainkban is ez történik, csak más formában és más célt szolgálva, találón fogalmaz Mezei Tamás a globalizáció definíálási kísérletében „... úgy tűnhet, mintha posztmodern gyarmatosítással állnánk szemben, és nem globalizációval: talán éppen

³⁰ Vö. BENKŐ ÁGOTA: *A közjó és a családbarát társadalom*, in. *A közjó. Az Egyház társadalmi tanításában* (szerk. BERAN FERENC), SZIT, Budapest 2008, 16–17.

³¹ Vö. JÜRGEN MOLTSMANN: *Minden végben kezdet rejtezik. Kis reménytan*, Napjaink Teológiája sor. (szerk. VARGA MÁTYÁS), Bencés Kiadó, Pannonhalma 2005, 49–51.

a globális elszegényedéssel, nem pedig a nyugati eszmék és társadalmi rendszer megtermékenyítő terjedésével.”³²

A család intézményét olyan kihívás fenyegeti, amire nincs felkészülve, így sokszor képtelen egy több frontos nyitott tűzharccal szemben helytállni. Isten szolgája, Márton Áron püspök a következőket írta 1937-ben: „A jó és rossz küzdelme korunk színpadán a szemeink előtt folyik s már apokaliptikus méreteket ölt. ... Isten angyalának és az ember romlására törő szellemvilág vezérének a harca ez. ... de minket főképp a harcnak az a része érint egészen közlről, amelyben a család és a nép mivoltát és sorsát vitatják.”³³

Milyen érdekes, hogy Márton Áron egy 1937-es írásában korunk egyik égető problémájáról beszélt. Köztudott tény, hogy a szocializmusnak köszönhetően Románia még csak csipegeti a nyugati társadalmak által nyújtott mérges magokat, szerencsénkre esélyt kaptunk, mégpedig olyat, amely soha vissza nem tér, hogy stabilizáljuk értékészletünket, és ezáltal felkészüljünk egy olyan válság elkerülésére, amely társadalmunk egészére hatást gyakorolhat, sőt le is rombolhatja azt. Márton Áron egy kozmikus harcról beszél és most mi ennek vagyunk a tanúi, szerencsére, jelenleg csak passzív tanúi és nem aktív elszenvedői.

³² MEZEI TAMÁS: *Interdiszciplináris diszkurzus mint tudományos globalizáció?* in: *Filozófia a globalizáció árnyékában: Richard Rorty*, (szerk. NYÍRŐ MIKLÓS), L'Harmattan – Magyar Filozófiai Társaság, Budapest 2010, 197–216, 197, 2 láb.

³³ MÁRTON ÁRON: *Család és nép*, Eerdélyi Iskola 1937/38(5/1–2), in. MÁRTON ÁRON: *Nevelés. Márton Áron hagyatéka 8 kötet* (szerk. MARTON JÓZSEF), Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2012, 84–85.

A hagyományos család vs. antropológiai forradalom³⁴

A család hagyományos értelmezése, a magukat jogvédőnek és a liberális gondolkodás élharcosainak tekintőkből ellenszenvet vált ki, mivel korlátozást és jogtalanságot látnak benne.³⁵ A gender-elmélet az elmúlt években, főleg a fejlett országokban igen hamar teret hódított. A törvényhozói hatalmak zöld utat adnak törvényben rögzítve egy bár számottevő, de mégis kisebbség akarátának, előidézve ezáltal egy társadalmi eróziós folyamatot.

Mario Adinolfi, a La Croce olasz katolikus napilap igazgatója a vele készült interjúban kifejti, hogy mindez a média propagandájának köszönhető, amely a nagy multinacionális cégek hálójában egy új fogyasztói réteg kitermelésén fáradozik, akikbe specifikus fogyasztási szokást programoznak.³⁶

A média propagandájának továbbá célja, mondja Adinolfi, hogy az oktatási és nevelői intézetek egy új nevelési modellt dolgozzanak ki, amely mentes a szabad döntés korlátozásaitól, a nemi determináltságtól és teret enged a gender-elméletnek.³⁷

A szülők pótolhatatlan megerősítését adnak a kisgyermeküknek, cselekedetük, viselkedésük és viszonyulásuk által egy adott szituációhoz és a gyermekhez. Határozottságuk által tanul meg

³⁴ A fogalmat Gabriele Kuby német szociológustól kölcsönöztem.

³⁵ Nem hiszem, hogy külön magyarázatra szorul az ehhez hasonló törekvés, ami egy kisebbség beteges gondolkodásának legitimálását tűzte ki céljául. Nem tagadhatjuk, Lyotard jóslata ismételten megvalósult: „Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy a »néptől« kapott új legitimitás képviselői a népek hagyományos tudásformáinak tevékeny rombolói is, és azokat mostantól fogva kisebbségnek vagy potenciális elkülönülésnek tekintik, amelynek a rendeltetése csak népbutítás lehet.” JEAN-FRANÇOIS LYOTARD: *A posztmodern állapot*, 68.

³⁶ JÁNOSI DALMA: *Népi diktatúrák támadják a család intézményét* (interjú Mario Adinolfi-val a La Croce katolikus napilap igazgatójával), in: *A Szív* 2015/06, 9–11, 9–10.

³⁷ Vö. uo. 10.

a gyerek különbséget tenni a jó és a rossz, lehetséges és nem lehetséges között, a korlátait feszegető gyermeki kíváncsiság sokszor veszélyes helyzeteket szül, ezért a szülők határozott tiltása és a gyermek viselkedésének korlátozása által a gyermek megtapasztalja a társadalmi viszonyok mikrovetületét, ennek elmulasztása beláthatatlan következményekkel jár.

A felnőttkori neurózisok nagyrészt a családban szerzett sebekből származnak, 1984-ben a kutatók megállapították, hogy a szülői szeretet hiánya és a határozatlanság a nevelésben az érzelmi problémák fő oka, hozzáátéve, hogy a szülő nevelői tevékenységének a kudarca nem szükségszerű előidézője az érzelmi labilitásnak.³⁸

Az árvaházban nevelkedettek megfelelő nevelői körülmények között is képesek érett, talpraesett felnőttekké válni, de fontos mindenképp a nevelő személyi érettsége, érték közvetítő tevékenysége és helyettesítő szülői határozottsága a nevelésben.³⁹

A szülői vagy nevelői megerősítés, akár pozitív, akár negatív értelemben sokban hozzá járul az egészséges büntudat kialakulásához is, a túl engedékeny szülő gyermeke nagyobb valószínűséggel felnőttként narcisztikus és egoista személyiséggé válik. A rigorista szülők gyermeke pedig fogékonyabb lesz a depresszív hajlamokra.⁴⁰ A szülők jelenléte a nevelésben pótolhatatlan, de ahogy láttuk, az árvaházi gyermekek megfelelő nevelői körülmények között is kialakíthatnak egy stabil identitást.

Korunkra jellemző, hogy a fiatal generációk szocializációs folyamatában leginkább az internet által nyújtott lehetőségek

³⁸ Vö. MATTHEW LINN SJ, SHELIA FARBRICANT, DENNIS LINN SJ: *Életünk nyolc szakaszának gyógyítása*, Maranatha, Budapest 2012, 13.

³⁹ Vö. HOMOKI ANDREA: *Viharsarki nevelőszülők mint a posztmodern gyermekkor formálói* in: *Esély* 2011/2, 86–109, 94–96.

⁴⁰ Vö. MATTHEW LINN SJ, SHELIA FARBRICANT, DENNIS LINN SJ: *Életünk nyolc szakaszának gyógyítása*, 58–61.

a meghatározóak, a tévé előtt történő felnövés, a CyberSitter fogalma vagy megnyilvánulása nem ismeretlen és sokszor előszeretettel alkalmazzák is a szülők, amikor a gyermek figyelmét hosszabb ideig le kell kötni.⁴¹

Egy másik aspektusa a család intézményének degradálásának, a multik családellenes magatartása, előnyben részesítve azokat a potenciális munkavállalókat, akiknek nincsen családja. Cselekedetüket azzal magyarázzák, hogy egy családos, főleg egy nagycsaládos, képtelen annyi mennyiségi és minőségi időt munkájára szánni, mint az, akinek elsődleges célja a karrier építése. Így a fiatalabb generáció tagjai felelősségvállalási és elkötelezési pánikjukban lemondanak a korai családalapításról, és várják a megfelelő időt és körülményeket, ami önmagában véve nem rossz, csak veszélyes.

Ahogy láttuk, a szülői nevelés, a család és a megfelelő nevelői alkat elengedhetetlen az identitás formálódásában, mégis azzal a szörnyű jelenséggel kell szembenéznünk, amit a globális piacgazdaság a kapitalista szellemű termelési orientációja oltárán feláldozza ezt a fundamentális valóságot.

II. Szent János Pál pápa 1994-ben a családokhoz címzett levelében olyan igazságot fogalmazott meg, amellyel fogyasztó és sikerorientált társadalmunk nemigen tud mit kezdeni, hisz azt, ami feláldozható és járulékos veszteségnek betudható úgy, hogy ezáltal a termelési és a fogyasztási mutatók megugranak, elfogadhatónak tartja, nem törődve annak spirituális és szellemi következményével. A pápa szerint a családban történő önfeláldozás által tud a személy igazán magára találni. Mennyire igaz ez, amikor számos tönkrement családban felnőtt gyermek képtelen magára találni, és keresi a világban a helyét remény és kilátás

⁴¹ Vö. HOMOKI ANDREA: *Viharsarki nevelőszülők mint a posztmodern gyermekkor formálói*, 90.

nélkül, hisz a család a társadalom legalapvetőbb sejtje, modellje a társasági együttélésének, a felebaráti szeretetnek, az igazi életnek és a szeretet melegágya.⁴²

A család és az iskola kapcsolata

A piac diktálta feltételek szerint a szülőknek sokszor túlóráznia kell annak érdekében, hogy biztosíthassák azt az anyagi hátteret, amire a háztartásuknak, gyermekük(keik) iskoláztatására, ruháztatására és kisebb-nagyobb kiadások fedezéséhez szükséges. A napi munkaidejük átlagosan nyolc, de akár tíz órát is kitesz, sőt a be nem fejezett munkát haza is viszik, hogy ezáltal teljesítményüket optimalizálják, biztosítva saját stabilitásukat a munkahelyükön.

A szülői nevelés pótolhatatlan, de a globális piacgazdasági dinamika lehetetlenné teszi azt, hogy a szülők maximálisan nevelői apparátusként tevékenykedjenek. A mentális és fizikai fáradtság, a jövő miatti folytonos aggodás sokban gátolja a szülőket nevelői tevékenységük kifejtésében, így sok minden áthárul az iskolára, és el is várják, hogy megfelelően orvosolja e hiányt, sokszor többet is várnak, mint amire az felkészült, mire hivatott, ezért számos konfliktus alakul ki.

A szülők iskolaválasztási stratégiáját meghatározza, hogy az iskola közel legyen az otthonukhoz, vagy útba essen legalább munkába menet, továbbá fontosnak tartják az iskola által felki-

⁴² „Az Isten képére és hasonlatosságára teremtet ember nem képes teljesen önmagára találni, csak azáltal, hogy őszintén elajándékozza magát. Az embernek, a személynek és a családon belül a személyek közösségének ilyen fogalma nélkül lehetetlen a szeretet civilizációja; s viszont, a szeretet civilizációja nélkül lehetetlen ilyen fogalmat alkotni a személyről és a személyek közösségéről. A család a társadalom alapvető sejtje.” II. SZENT JÁNOS PÁL PÁPA levele 1994-ben a családokhoz. Itt: <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=81> (2016.04.06).

nált változatos programokat, pl. kirándulások, szakkörök, sportolási lehetőség. Szem előtt tartják az iskola társadalmi szintű elismerését, a tantestület szakképzettségét, kreativitását is.⁴³

A szülők eredményeket akarnak az iskolától, megoldásokat és programokat. A gyerekeiket anyagilag támogatják, figyelemmel kísérik az iskolai eredményeiket, segítséget nyújtanak, ha szükséges, házi feladatuk elkészítésben is, de mégse tudnak aktív nevelőként fellépni, hisz a gyermekek idejük nagyrésztét az iskolában és a kortárscsoportok társaságában töltik.

Az iskola szerepe átalakul és kiteljesedik, de az intézményes jellege miatt képtelen egyik napról a másikra megváltoztatni arculatát, így az iskolai intézmény az igények és elvárások teljesíthetetlenségének célkeresztjében összeroppan, amennyiben képtelen lesz egy változási folyamaton átmenni, aminek mihamarabb kezdetét kell vennie.

Posztmodern pedagógia, iskola? (Konklúzió)

A posztmodern iskola és pedagógia konstellációs értelmezésében elengedhetetlen néhány szóban összefoglalni, mit is takar ez a fogalom, hogy posztmodern,⁴⁴ ennek eleget téve az alábbiakban táblázat formájában szeretném a modern kor viszonyában meghatározni a posztmodern kor jellemzőit.

⁴³ Vö. SOLYMOSSI KATALIN: *Iskolaválasztás-háttérben húzódoó motivációk és nézetek*, 388–390. Itt. www.irsro.org/pedagogia2013januar/0501SolymosiKatalin.pdf (2016. 04.08)

⁴⁴ Vattimo olasz filozófus szerint a posztmodern értelmezés kulcsa a „poszt” előszó dekódolásában rejlik. Vö. ANDRÁS ISTVÁN: *Naplemente?* (A modern kor metamorfózisa vagyis a posztmodern), in: StThTr 17 (2014/1), Kolozsvár – Gyulafehérvár, 16–18.

Modern és posztmodern összehasonlító séma ⁴⁵	
Modern	Posztmodern
Iparosodás	Posztindusztrializáció ⁴⁶ (Frederic Jameson szerint a kapitalizmus aktuális, harmadik szakaszának felel meg, nincs bekövetkezett változás azon kívül, hogy a kapitalizmus óraművén egy percet haladt előre a mutató.) ⁴⁷ Információtechnológia
Városiasodás	Dezurbanizáció
Termelés	Fogyasztás
A nagy elbeszélés, totalitárius makrotudás ⁴⁸	Sok kis elbeszélés (szétesések kora – nagy rendszerek felbomlása, posztmetafizikai kor, nincs egy mindent átfogó rendszer, melynek függvényében meghatározható az egyén, ⁴⁹ a tendencia az, hogy azok a csoportok indultak bomlásnak, amelyek hozzájárulnak világi vagy vallási társadalmi tőketermeléshez.

⁴⁵ A modellt Grace Davie-től vettem át, kiegészítve a szakirodalomban szereplő információval. in. GRACE DAVIE: A vallás szociológiája, Bencés Kiadó, Pannonthalma 2010, 131.

⁴⁶ Kulturális szempontból posztmodern, társadalomból posztindusztriális-kor. Vö. JEAN-FRANÇOIS LYOTARD: A posztmodern állapot, 11.

⁴⁷ Vö. FREDRIC JAMESON: Posztmodernizmus, avagy a késői kapitalizmus kulturális logikája, Noran Libro, Budapest 2010, 190.

⁴⁸ Vö. PATSCH FERENC: Totalitás és fragmentáció, in. Vigilia 2004/5. itt. <http://vigilia.hu/regihonlap/2004/5/patsch.htm> (2016. 04.11 13:45).

⁴⁹ ANDRÁS ISTVÁN: A „kisebbségek kora”?! in. Katolicitás és etnocentrizmus Erdélyben. Katolikus identitásunk (szerk. MARTON JÓZSEF, DIÓSI DÁVID), SZIT-Verbum, Budapest–Kolozsvár 2015, 37–39.

Modern és posztmodern összehasonlító séma	
	Azok mutatnak növekedést akik nem követelnek túl sokat tagjaiktól. ⁵⁰⁾
Szekularizáció/ szekularizmus	A szentség tere gyakran más formákat ölt a korábbiakhoz képest. (Pláza-egyház, ⁵¹ szórakozóhelyek stb.)
Az intézményes egyház	Változatos formák, spirituális utak
Orvostudomány	Gyógyítás, alternatív orvoslás (ezotéria)
Agrár vállalkozás	Ökológia, organikus élelmiszerek
Kötelesség	Fogyasztás
Társadalmi közeg	Individuális közeg (individualizáció, relativizmus)
Egyház, iskola, család	Internet
Formális	Informális, játékos
Totalitárius rendszerek	„a radikális pluralitás víziója összekapcsolódik a demokrácia ideális szempontjaival” ⁵²
Konzervatív, konformista	Szélsőséges liberalizmus
A felvilágosodás tervének optimizmusa	Kritikai attitűd, bizalmatlanság ⁵³
Lokalitás	Globalizáció
Lineáris történelemszemlélet (Hegel hatás)	Szerteágazó vertikális szemlélet (Neitzsche)

⁵⁰ Vö. GRACE DAVIE: A vallás szociológiája, 136.

⁵¹ Vö. DIÓSI DÁVID: Egyházam a posztmodernben. A dialógus-„kényszer” ideje, Vigilia, Budapest 2014, 57–80.

⁵² Vö. DALY ATTILA: Átok vagy áldás a posztmodern. Kultúránk dekadenciájának vagyunk a tanúi?, XVIII. EDTK Kolozsvár, 21.

⁵³ Vö. GRACE DAVIE: A vallás szociológiája, 137. JEAN-FRANÇOIS LYOTARD: A posztmodern állapot, 8.

Modern és posztmodern összehasonlító séma		
Erős, cselekvő és racionális szubjektum (emberkép) ⁵⁴	Vándorló idegen ⁵⁵	
(nép)hagyomány degradálása	Képesség a rehabilitációra ⁵⁶	
Intézményes tekintély	Személyi tekintély	
	Nihilizmus ⁵⁷	Testiség demisztifikációja ⁵⁸

A korunkban végbemenő változások hasonlóak egy kamasz identitásformálódásának fázisaihoz, hisz kultúránk is elérkezett egy olyan pontba, ahol elveszítette tartópillereit és stabilitását. Kamaszunk „szerepkísérletezik”, lázad szülei értékrendszere ellen (kérdéses az, hogy korunk kultúrájának kik a szülei, vélekedésemben elsősorban a kereszténység a dédapa, a felvilágosodás a nagyapa és a modern kor merev tudománypárti racionalitása az apa, mindezek génjeit magába hordozza, így multikulturális jellege van). Átértékeli szülei értékeit, határait feszegeti, elvet mindent, ami hagyományos, de ahogy a kamasz felfedezi ismét-

⁵⁴ Vö. TÖRÖK CSABA: Posztmodern és kereszténység, in. Egyházforum 2007/3(22/8 új), 18.

⁵⁵ Vö. DAVID DONALDSON: Constructing a Postmodern Church. With ancient building blocks, in. McMaster Journal of Theology and Ministry 6, 156.

⁵⁶ Vö. GRÉCZI-LASKAI JUDIT: Kell-e és lehet-e a néphagyományt tanítani/tanulni, in. Gyermeknevelés 2013/1(2), 36–47, 41.

⁵⁷ Nietzsche szerint: „A legfőbb értékek átértéktelenedését. Nincs cél; nincs válasz a »miért?«-re. Vö. FRIEDRICH NEITZSCHE: Az értékek átértékelése. Hátrahagyott Töredékekből, Holnap kiadó, Budapest 1998, 12.

⁵⁸ Vö. ANDRÁS ISTVÁN: A posztmodern identitás, in. Nők az Egyházban/Identitás és kommunikáció (Sapientia füzetek 27), Vigilia, Budapest 2015, 307.

telten önmagát és meghatározza létét, kialakítva ezáltal saját önálló identitását, úgy korunknak is újra fel kell fedezni önmagát, meg kell határozni céljait és irányultságát, ahhoz hogy tovább tudjon lépni.

Nem szabad korunkat és korunk individuumát egyoldalúan értelmezni és elítélni, hisz ez csak egy folyamat rész. Ahogy a kamaszhoz, korunkhoz is türelem, megértés és hozzáértés szükséges, fontos felfedeztetni vele gyökereit, és ebben nagy szerepe van/lesz/kell legyen az oktatási és nevelési apparátusoknak.

Posztmodern antipedagógia

A pedagógus (lat. Peдагогus) szó latin terminológia közreműködésével került a magyar nyelvhasználatba, melynek eredete visszavezethető a gr. παιδαγωγος terminusra, amelynek jelentése kísérő, vezető, iskolamester, nevelő vagy tanár.⁵⁹

Valakit kísérni csak azáltal lehet, hogy ismerem a célt, az útvonalat és a személyt, akit kísérek, így minden pedagógiai elmélet egy kor komplex emberéről és a világról alkotott képéhez viszonyul.⁶⁰ A posztmodern, szembefordulva a modern kor abszolutizáló magatartásával, bizalmatlanul kezeli az uniformizáló kísérleteket, így pluralizmust hirdet. Nincs egy egységes szemlélet, irány, cél és módszer, amit a posztmodern sajátjának tekintene, ezért Karl-Franz Göstemeyer konstatálva a posztmodern magatartást és hatását a nevelési paradigmákra, esetében antipedagógiáról beszél.⁶¹

⁵⁹ Vö. Art. Pedagógus in. Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete (főszerk. ZAICZ GÁBOR), TINTA, Budapest 2006, 161.

⁶⁰ Vö. BIRTA-SZÉKELY NOÉMI: Nevelési célok és emberkép a posztmodern pedagógiában, 1–2. Itt: http://orszavak.nyeomszsz.org/pdf/02SzekelyBirtaEmberkep2004_1.pdf (2016.03.21 12:20)

⁶¹ Vö. uo. 4.

A bevezető részben említést tettem, hogy a hagyományos elméleti oktatás dilemmája többek között a posztmodern genetikai anomáliájának tudható be. A hármas szintaxis a pluralizmus, a tolerancia és az individualizmus paradoxona miatt.

Az individualizmus meghatározása szerint az „én” mint abszolút igazságfaktor határozza meg cselekedeteinket. Először „én” és majd a „többiek”, először „nekem”, aztán a „többieknek.” Az individualizmus kialakulása vélekedésem szerint visszavezethető a reformáció előtti „Devotio moderna” XIV–XV. századi lelkiismereti mozgalom megjelenéséhez, amelyhez szorosan hozzátartozott a közösségi lelkiségből az individuális lelkiségbe való átmenet. Majd ehhez járult még a reformáció, az ipari forradalom és a felvilágosodás eszméje. A közösségi munkáról, élményekről és célról áttevődött a hangsúly a személyes faktorokra.

A pluralizmus első látásra az individualizmus játszótársa, akik együtt fragmentálják a látszólagos egységet. De a valóság más dinamikát állít elénk. A pluralizmus genetikai gondolása egyenlőséget von minden közé (ebből következik a relativizmus), nem tesz minőségi megkülönböztetést. Az én olvasatomban az individualizmus dinamikája összeegyeztethetetlen a pluralizmussal, látszólag ugyan nem okoz gondot a kettő szimbiózisa, de ha jobban megvizsgáljuk, felismerhetjük paradoxális kapcsolatukat. Vegyünk egy egyszerű példát, amire építve jobban érthetővé válik a gondolatmenet.⁶²

„A” és „B” személy a nevelési módszerekről diskurálva törekszenek egy összeegyeztethető módszert kidolgozni, ami által optimalizálhatják a posztmodern iskola teljesítményét. „A” személy szerint a megoldás az internet által nyújtott lehetőségek integrálása az oktatásban. „B” személy szerint az internet pont az, ami miatt a diákok fókuszáló képessége meggyengült. Két mód-

⁶² Az ábrát a szerző készítette.

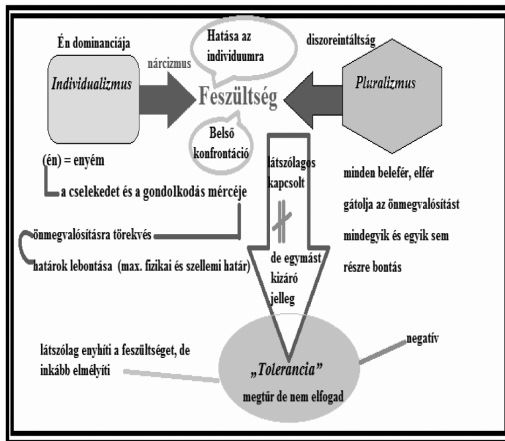
szer szorosan kizárja egymást. A pluralizmus dinamikája szerint nem okoz gondot a két összeegyeztethetetlen nézőpont léte egyazon időben egyazon célt szolgálva.

Az individualizmus az „én” igazát helyezi előtérbe így mindent megtesz megvalósulása érdekében. „A” sze-

mély lehetőségeihez mérten a saját gondolatai szerint törekszik az optimalizálásra, „B” pedig az általa elképzeltet alapján. Egyik szerint alkalmas az internet, a másik szerint nem, és ez mind a diákok dizoreintáltságához vezet, mindkettő a jó célt akarja szolgálni, de egyszerre nem lehet két egymásnak ellentmondó út által.

A tolerancia pedig nem elfogadást jelent, hanem egyszerűen megtűrést, vagyis „én” valahogy megerőltetem magam, és egy ideig eltűröm, hogy az individuális céljaim elérését akadályozzák, még kompromisszumnak sem lehet tekinteni. A tolerancia szembefordítja az individualizmust a pluralizmussal.

A posztmodern szemléletéből hiányzik a jövőre irányultság számára a jelen, a lényeg az oktatási és nevelési paradigmák, viszont a jövőt célozzák meg.⁶³ Miért a jövő? A hangsúly nem azon van, hogy egy futurisztikus specifikálódó oktatást alakítsunk ki, sokkal inkább azon, hogy a céltalan bolyongás helyett stabil ér-

Összefoglaló táblázat

⁶³ Vö. uo. 2–3.

tékorientációt közvetítsen, erre van szüksége társadalmunk diákjainak, kísérésre és vezetésre.

A posztmodern iskola üres padjai

Tari Annamária megfogalmazása találóan összefoglalja azokat a kihívásokat, amelyekkel korunk iskolájának szembe kell néznie: „A *tanulók új generációja* azok, akik beleszülettek az információs korba, a közelmúltban kezdte meg a tanulást, *világszerte egy sor csak rájuk jellemző tulajdonsággal és talán szokatlan tanulási érdeklődéssel*, így igazi kihívást jelentenek a már meglévő iskolarendszernek. A diákok tanulási vágygal, de valójában úgy lépnek be az oktatási rendszerbe, hogy *az internetnek köszönhetően már kifejlesztettek egyfajta tudást*.”⁶⁴

A digitális kor hatása az idegrendszerben olyan változásokat idézett elő az új generációs tanulóknál, amire a hagyományos elméleti oktatás képtelen megfelelően reagálni és integrálni a módszer eszköztárába. A világ gyorsasága miatt a diákok gyorsabban tudnak dönteni, de kevesebb információt képesek hosszútávon memorizálni, valamint a képkultúra gyengíti képzelőerejüket.⁶⁵

A hagyományos elméleti oktatás az írásbeliségre és nem az audiovizualitásra fekteti a hangsúlyt. A tanár az osztályteremben a lexikális tudás birtokosaként törekszik átadni a diákoknak a sokszor már meglévő, de kaotikus állapotban lévő információt. Úgy gondolom, sokban megváltozott a tanár szerepe az oktatásban, leginkább nevelővé, kísérvé kell váljon, aki képes egy kaotikus világban a rendezettségre rámutatni, és a diákra hatni.

⁶⁴ TARI ANNAMÁRIA: *Kik ezek a gyerekek? Az Z generáció az iskolapadban. Fordított szocializáció és netkultúra kamaszkorban*, in. Digitális nemzedék konferencia tanulmánykötet 2012, 17. (pdf)

⁶⁵ VÖ. GYARMATHY ÉVA: *Ki van kulturális lemaradásban*, in. Digitális nemzedék konferencia tanulmánykötet 2012, 9–11. (Pdf)

A provokatív alcím által ki akartam fejezni azt a jelenséget, amit a pedagógusok és a diákok is egyaránt ismernek és éreznek. A diákok a virtuális világ által nyújtott lehetőségeknek köszönhetően alkalmat kapnak arra, hogy kiszabaduljanak az osztályterem monotonitásából. Bár a fizikai jelenlét megkérdőjelezhetetlen, de a szellemi aktivitás az osztályteremben folyó oktatásra nézve igen csekély.

A megváltozott helyzettel az iskolában nemigen van mit kezdeni a pedagógus, ha nem használja fel a technika által nyújtott lehetőséget. A diáknak fel kell kelteni az érdeklődését, provokálni kell, kihívások elé kell állítani, ezáltal éreztetni vele, hogy része ennek a folyamatnak, sajátja és érdeke a teljesítmény, nem csak elszenvetője annak.

„Az iskola egyelőre nem tud mit kezdeni a digitális kor hatásaival. Az oktatási rendszernek egyelőre nincs konstruktív válasza a megváltozott kultúrára. A specifikus tanulási zavarokkal küzdő diákok egyre növekvő tömegei az iskola zavarának tünete. A XXI. század eleji kultúra sajátosságait a XX. századi iskola pont annyira nem tudja kezelni, mint a diszlexiások szokásostól eltérő gondolkodását”⁶⁶ – állapítja meg Gyarmathy Éva, vizsgálva a hangsúly áttoldást literalitásról az audiovizualitásra.

Az átértékelt oktatási és nevelési eszköztár

Anthony de Mello egyik története nagyon találóan foglalja össze mindazt, amit én fontosnak tartok elmondani ebben a részben:

„Naszreddín mullah egy nap megpillantotta a tanítót, amint az éppen egy csoport gyereket vezetett a mecsethez.

– *Minek viszed őket oda? – kérdezte.*

⁶⁶ Uo. 13.

– Nagy szárazság van a földeken – magyarázta a tanító –, és bízunk abban, hogy az ártatlanok kiáltása megindítja a Mindenható szívét.

– Akár ártatlan, akár nem, a kiáltás nem számít – mondta a mullah –, hanem a bölcsesség és a tudatosság.

– Hogy merészelsz ilyen istenkáromlást mondani a gyerekek előtt! – kiáltotta a tanító. – Bizonyítsd be, amit mondtál, vagy különben eretnekké nyilvánítunk.

– Ez igazán egyszerű – mondta Naszreddín. – Ha a gyerekek imája egy icipicit is számítana, már rég nem lennének tanítók a földön, mert nincs semmi, amit jobban gyűlölnék, mint iskolába járni. Hogy mégis túléltek azokat az imákat, annak az az oka, hogy mi, akik jobban tudjuk, mint a gyerekek, megtartottunk benneteket a helyeteken.⁶⁷ (A gyermek imája)

A történetben megjelenő ironia egyben kifejezésre jutattja mondanivalóját is, ennek margóján szeretném összefoglalni néhány vázlatpontban azokat a gondolatokat, megoldási javaslatokat, amelyeket magam is járható útnak tartok, az oktatás és nevelés optimalizálásához.

A történetben szereplő tanító egy reális helyzettel találkozáva próbálkozik, hogy megoldja, azoknak a módszereknek igénybevételével, amit a saját nevelésében alkalmaztak a tanítói. Korunk pedagógusának is ezzel a kihívással kell szembenéznie, keresve, miként és hogyan tudná aktualizálni és felhasználni azokat a lehetőségeket és módszereket, amelyeket kora nyújt.⁶⁸

A bölcsességet és a tudatosságot fontosnak tartom egy kaotikus világban, ahol az információ robbanásszerűen terjed és bár a

⁶⁷ http://www.szepepi.hu/irodalom/pedagogia/tped_024.html (2016.03.21)

⁶⁸ Vö. TARI ANNAMÁRIA: *Kik ezek a gyerekek? Az Z generáció az iskolapadban. Fordított szocializáció és netkultúra kamaszkorban*, 17.

fiatalabb generációk képesek egyszerre több dologgal foglalkozni, ez kihatással van koncentráló képességükre.

Az elképzelésem szerint az iskolai rendszereknek integrálniuk kell a csoportdinamikai megközelítéseket, amely által a diákoknak és a tanároknak egyaránt kooperálva kell fejleszteni a tudásukat és azon képességüket, amely által a lényegyet fel tudják fedezni az összefüggéseket a tényezők között.

A tanárok tekintélye az elmúlt években csökkent, az „emancipált diákok” az individualizmus hatására narcisztikussá válnak, amit védekezési mechanizmusnak lehet tekinteni. A diákok szabadságra vágyanak, de nem tudják, mi is az igazi szabadság, hisz a világ illúziójának mámore becsapja őket.

Alastair McIntyre szerint korunk emberét három típusba lehet sorolni, van a menedzser, aki saját tudását, környezetét, lehetőségeit alakítja, az esztéta, aki esztétizál és a terapeuta, aki magyaráz.⁶⁹

A posztmodern kultúra nem nélkülözi az értékeket, hanem nélkülözi a megfelelő közvetítést, ezért tartom fontosnak, hogy az iskolák felvállalják az értékközvetítő, konzerváló szerepet a gyerekek életében.

J. H. Newman szerint az iskoláknak (egyetemeknek) biztosítania kell a diákoknak azt a megfelelő közeget és motivációt, aminek hatására egymással vitatkozva, véleményt cserélve egymást fejleszthetik. Az iskola eszköz az individualizmus leküzdésére, amennyiben megváltoztatja azon szokását, hogy a diákokat szembeállítsa egymással a versenyszellem nevében.

Newman gondolkodásában a diáknak választania kell között, hogy óralátogatás nélkül csak vizsgára kéne menjen a diploma megszerzésért, és egy olyan kollegiális közeg között,

⁶⁹ Vö. ANGELO SCOLA: *Fogadjuk be a valóságot. Gondolatok az egyetem intézményéről*, SZIT, Budapest 2003, 12–13

amely a kölcsönös tiszteleten, együttműködésen, egyenlőségen alapul, melyben mindenki saját tudását felhasználhassa a közösség javára, a második lehetőséget választaná.⁷⁰

Scola bíboros 4 utat javasol ennek megvalósítására, az elkövetkezőkben ismertetni szeretném ezeket.⁷¹

a. A jelenben nevelni

A tanított tartalmak aktualizálása által lehetőség nyílik egy sokkal hatékonyabb oktatásra, amelyben a diáknak a jelenben megindokolják azt, hogy miért fontos és jó számára az adott anyag elsajátítására időt fektetnie, kihangsúlyozva a jelenben megvalósuló gyakorlati vetületét.⁷² Láttuk, hogy a posztmodern ember a jelenben él és akar sikeres lenni, itt és most akar cselekedni, ezt fontos figyelembe venni bármilyen jellegű oktatásban, nevelésben.

b. Követni a hagyomány nagy folyamát

Megfigyelhető jelenség a néphagyományok utáni érdeklődés növekedése az elmúlt években, főleg a fiatalok körében. A hagyomány szerepe választ adni azokra az egzisztenciális kérdésekre, amelyek által az individuum képes magát integrálni egy közösségbe, egy népbe, egy vallásba. Ezért fontos újra felfedezni a néphagyomány, hagyomány fontosságát az identitás formálódásában.⁷³

⁷⁰ Vö. Uo. 17.

⁷¹ Vö. Uo 16–24.

⁷² Vö. Uo. 21–22.

⁷³ Vö. GRÉCZI-LASKAI JUDIT: *Kell-e és lehet-e a néphagyományt tanítani/tanulni*, 37–38.

c. Mutassuk meg a valóság pozitívumát

Scola szerint: „Nevelni annyit jelent, hogy megmutatjuk, a valóság legfőbb szövege barátságos: a valóság nem ellenség. Árnyékos elemei nem törlik el pozitív arcát.”⁷⁴

d. Legyünk nyitottak a kritikára

Kérdések feltevésére, kritikák megfogalmazására és a probléma feloldását szolgáló megoldási javaslatra esélyt kell adni a diáknak.⁷⁵

e. Közösségi jellegének kifejezése

Megmutatni, hogy a tanulás nemcsak öncél, hanem a közösség javát szolgálja.

Összegzésként elmondható, hogy a változás számos lehetőséget rejt magában, amennyiben fel tudjuk ismerni pozitívumait. Az iskolákban kialakult szerepvákuumok, az iskolai rendszer dilemmája és a posztmodern szellem kihívás elé állít mindanyunkat, ez nem a vég, csak akadály, amin együttműködéssel túl lehet lépni.

Az egyház mint nevelő

A bevezető részben felidéztem Ferenc pápa buzdítását arra vonatkozólag, hogy az egyház kilépve komfortzónájából, felhagyva ezáltal prevenciós pasztorális tevékenységével,⁷⁶ a perifériákra is el kell juttassa Krisztus szeretet evangéliumát. A pápa kérése három év távlatából közhelyként és megvalósíthatatlan

⁷⁴ ANGELO SCOLA: *Fogadjuk be a valóságot. Gondolatok az egyetem intézményéről*, 23.

⁷⁵ Vö. uo. 23–24.

⁷⁶ Nem megszüntetésére gondolok, hanem kiszélesítésére.

célként aposztrofálva a gondolatok kavalkádjának süllyesztőjében végezte.

Az egyház karizmája és küldetése nevelni/tanítani a rá bízottakat. Dolgozatom utolsó fejezetében reflektálni szeretnék a nevelő egyházkép kialakításának és megélésének fontosságára és szükségességére. Az egyházzól elmélkedni részesedést jelent Krisztus misztikus dinamikájából és tervéből, és az ebből származó gyümölcsök Krisztus ajándéka egyházának.

Az elkövetkező részben néhány pontban szeretném azokat a gondolatokat megfogalmazni, amit vélekedésem szerint a lokális egyházközség vezetőinek figyelembe kell venniük pasztorális tevékenységük folytatásán.

Amint láttuk az előző fejezetekben, korunk eszméletlen sebességgel változik és ez a folyamat hatást gyakorol a nevelési paradigmákra is. A kialakult vákuum megbontotta az iskola védekező mechanizmusát a vallási értékekkel szemben, és ez a vákuum kiterjedt az iskola vezetésére, a tanári kollegialitásra, az oktatás minőségére és a diákok erkölcsi életére is.

A II. vatikáni zsinat szellemében az egyház önmagára talált egy megváltozott világban úgy, hogy az egyház a változások közepette is megőrizte Krisztus-centrikusságát.

A zsinat szellemében a posztmodern világ közegeit, intézményeit missziós területnek kell tekinteni, melyhez krisztusi küldetés szól, így az iskolák is missziós területekké válnak, de nemcsak a katolikus egyház fenntartásában lévők, hanem főleg a világiak.⁷⁷

⁷⁷ „A Krisztus-hívők a többiekkel együtt fáradozzanak a gazdasági és társadalmi kérdések megoldásán. Külön is törődjenek a gyermekek és fiatalok nevelésével minden típusú iskolában, melyeket nemcsak a keresztény ifjúság tanítása és nevelése kiváló eszközének kell tekinteni, hanem nagyon értékes szolgálatnak is ...” (AD 12)

Miért szükséges, hogy az egyház felismerje nevelő küldetésének fontosságát? – kiegészítve, hogy az egyház jelenléte a világban nevelő hatású, miért kell még erről akkor egyáltalán beszélni? Sorolhatnánk tovább a kérdéseket, amelyek mind jogos alapon nyugszanak. Nem azt mondom, hogy az Egyház nem vállalja nevelői feladatát, hanem arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy az egyház iskolai missziós tevékenysége nem redukálható a katolikus iskolák kereteire és a heti egy templomi vagy iskolai hittanórára. Tudom, hogy sokan a világi iskolai pasztorációban jeles sikereket értek el, és nem áll szándékomban általánosítani sem, de erdélyi és partiumi vonatkozásban katolikus iskolákon kívüli iskolai pasztorációval ritkán találkozunk.⁷⁸

A tudatos keresztény élet előfeltétele a nevelés

Az egyház hívei irányában elvárja a tudatos vallásgyakorlást, de a plébániai hittanóra végeztével elmulasztja egy magasabb szintű rendezettségben átadni az egyház tanítását felnőtt híveinek, abból az előfeltevésből kiindulva, hogy a hívek nem tanultak teológiát, beavatatlanok, ezért nem értenék meg. Ez elfogadhatatlan gondolkodás az információs társadalomban, ahol egy egyszerű kereső paranccsal minden elérhető. A híveknek kérdései vannak, és ha nem kapnak alkalmat feltenni, az internet igénybevételel választ keres rá, nagy valószínűséggel hiányosat vagy téveset.

A klerikalizmus egyik még meglévő volta az egyházban a hívek és a klerikusok közötti tudásbeli különbség hangoztatása, ezzel ideje már felhagyni és bekapcsolni a híveket is a teológia rejtelseibe. Ha valamit nem mondasz el, ne várd el, hogy tudják

⁷⁸ Nagy valószínűséggel hiányának oka a katolikusok létszámának csekélyisége a nem katolikus iskolákban, másrészt a katolikus egyház kisebbségi volta egy ortodox tömbországban.

és tudatos keresztény életet éljenek. De ez igaz az iskolásokra is, sokszor bagatellizálva próbálják nekik átadni az egyház tanítását, ne is csodálkozzunk, hogy egy komplex világba, amelybe a gyermekek beleszületnek és átlátják az egyház tanításának minimalizált átadását, ez visszatetsző és megkérdőjelezendő. Partnerként és egyenlő félként kell kezelni őket a keresztény életre nevelésükben.

Múlt és jelen párhuzama egy egyszerű példával

A történelem folyamán találkozunk számos olyan kezdeménnyel az egyház részéről, ami összekapcsolja a hit dimenzióját a világi tudomány oktatásával.⁷⁹ Elég, ha felidézzük a jezsuita rend belső fejlődését, az 1540-es megalapítást követően a pápa missziós parancsán keresztül az iskolák, kollégiumok és egyetemek alapításáig. A jezsuiták hamar felismerték, hogy a fiatalok evangelizálásához legalkalmasabb terület az iskolák padja, ahol egybegyűjtve nevelik őket katolikus szellemben. Ha belegondolunk, a jezsuiták a kor igényeinek megfelelően léptek és az egyház szolgálatába állították az iskolákat.

Manapság az ellenkezője figyelhető meg, a lokális egyház-községek vezetői félnek nyitni az iskolák irányába, sőt feleslegesnek látják az iskolai hitoktatásban való aktív részvételt, a világi hitoktatókkal való együttműködést. Továbbá a legtöbben nem tartják fontosnak az iskolákkal való kapcsolattartást és a közös programok szervezését. Olyan üzenetet sugall, hogy elfelejtették azt, hogy a fiatalok elérésére, megszólítására a legalkalmasabb hely az iskola. (Így várhatják, hogy a fiatalok belépjenek a templom ajtaján.)

⁷⁹ Piartisták, jezsuiták, szaléziak és még sorolható tovább.

A katolikus iskolákat ért bírálat

A katolikus iskolákat elitárius magatartásúnak bélyegzik meg, megvádolva azzal, hogy preferenciacsoportha a társadalom kréme. Ez a túl egyoldalú megközelítés nem számol a katolikus iskolák vonzóságának faktorával. Az egyház által működtetett oktatási intézmények, preferenciacsoportha elsősorban a katolikus hívó családok – vagyoni helyzetüktől függetlenül, figyelembe véve az oktatás minőségét, az iskola által kínált változatos programok listáját, felkészült és elkötelezett tanári karát, az iskola anyagi biztonságát, és nem szabad megfelekedezni a keresztény értékrend elsajátításának lehetőségéről (társadalmi vetületének figyelembe vétele is közrejátszik), az iskola eredményei mindmind közrejátszanak a szülők választásában.⁸⁰

Az iskola vonzó a társadalom krémének, akik elvárják az igényességet, és a katolikus oktatási intézmények ezt biztosítani tudják. A katolikus iskolák helyzete sokban különbözik az állami iskoláktól. Nem kizáró jellegű az egyház, mindenkinek felkínálja oktatási intézményeit, és a hátrányosabb anyagi helyzetű diákjait anyagilag is támogatja.

Keresztény tanítás mint személyiségformálás

Az egyházi dokumentumok leginkább a katolikus iskolák viszonylatában és általa képzelik el az iskolai missziós tevékenységet, véleményem szerint ki kell terjeszteni ezt azokra az iskolákra is, amelyek nem rendelkeznek specifikusan katolikusok jelleggel.

Hogyan képezem el? Egy intézmény, főleg az iskola, összegyűjti a különböző generációjú, gondolkodású embereket, legalább reggel nyolctól egészen délután kettő, háromig, ezáltal

⁸⁰ VÖ. FRIGY SZABOLCS-ISTVÁN: *Egység a sokszínűségben. A partiumi magyar felekezeti iskolák vizsgálata a hozzáadott érték tükrében*, in. *PedActa* 2014/2(4), 54–60.

megteremti a legalkalmasabb missziós közeget. Mivel az iskola főfeladata a szellem művelése és a jellem formálása, ezért az egyházi misszióknak nem biztosít megfelelő intézményes kereteket ahhoz, hogy intézményjellegű missziós tevékenységet folytasson, de lehetőséget ad rá.

Az iskola olyan lehetőséget rejt magába, ami felfedezésre vár még, de azért elmondható, hogy az iskola intézménye keresztény géneket hordoz magában. A társadalmi törvények keresztény szellemben keletkeztek, a törvényeken alapuló társadalmak pedig magukban hordozzák a fejlődés lehetőségét és formáló jelleggel rendelkeznek, az iskola pedig az egyház kebelében keletkezett, még akkor is, ha nevét Arisztotelész Lükéion-járól és a görög testet és szellemet formáló gümnaszion-ról kapta.

Krisztus titokzatos testének, az egyháznak küldetése nem redukálható azokra a társadalmi viszonyokra, ahol szívesen fogadják fenntartások és ellenállás nélkül. Kétségtelenül a fiatalok fogékonyabbak Krisztus tanítására, még akkor is, ha az ellenkezőjét vallják, de mégis érdeklődnek és nyitottak a kereszténység irányába. A lokális egyházközség vezetőjének jelen kell lennie az iskola életében és Krisztust kell, hirdetnie a fiataloknak úgy, hogy az intézmény nem biztosít vagy nem biztosíthat erre intézményes keretet.⁸¹ Az iskolai rendszer azt lehetővé teszi, hogy különböző opcionális kurzusokat vezessen be,⁸² természetesen a pap ezért nem vehet el pénzt, önkéntesként kell vállalni és fel-

⁸¹ A pluralizmus leginkább szembetűnő volta abban nyilvánul meg, hogy számos önmagát egyháznak titulált közösség, akár politikai, gazdasági vagy pedig egy érdek által vezérelt célt szolgálva a vallásosságot, Krisztus evangéliumát és magából az ember vallásos voltából árucikket fabrikál. Joggal kijelenthetjük, hogy egy globális piacról beszélünk, ahol a kereslet-kínálat dinamikája nyilvánul meg az egyház jellegű közösségek között.

⁸² Vö. <http://www.scoalaedu.ro/news/719/69/Ce-nu-stim-despre-cursurile-optionale> (2016.04.13).

ajánlania az iskola vezetőségének, ami sokszor nehéz még egy papnak is.

A keresztény tanítás személyiségformáló hatása és morális jellege miatt legalkalmasabb pedagógiai világnézetnek egy olyan világban, ahol a bűn fogalma fellazult, céltalanná vált és önmagát keresi. Természetesen a papnak nyitottnak és befogadónak kell lenni azért, hogy általa Krisztus tudjon tevékenykedni a világi iskolákban, ahonnan a kor szelleme fokozatosan kisöpri az Istenre irányultságot, megkérdőjelezve az ember antropológiai Istenre hangolódását.

Krisztus egyháza, iskolai nevelő⁸³

A keresztény nevelés elválaszthatatlan a krisztusi tanítástól, a krisztusi tanítás pedig elválaszthatatlan a szentségi, kegyelmi élettől, ezért aki arra vállalkozik, hogy Krisztus tanítását hirdesse, annak nem elég szóban tenni azt, és az sem elég, ha birtokolja a megfelelő lexikális tudást, hanem hitelesnek kell lennie, kreatívnak és befogadónak.

Dolgozatom záróakkordjaként vázolnám az általam elképzelt lehetőséget arra vonatkozólag, miként és hogyan lehetne megvalósítani a katolikus missziót egy nem katolikus iskolában.

Hipotetikusán⁸⁴ feltételezzük, hogy egy kisvárosi iskola igazgatójával a plébános kollegiális viszonyt alakított ki, és az iskola 30%-a római katolikus, amelyből 5% aktív, a fennmaradt százalékból pedig egyáltalán vagy pedig ritkán templombajáró, továbbá 20% görögkatolikus, 10% protestáns, 35% ortodox és 5% neoprotestáns diák. Természetesen ez túl ideális eset lenne, a

⁸³ Gondolatébresztő írás: SZABÓ JÓZSEF LÁSZLÓ: *Gondolatok. A katolikus nevelésről szülőknak és pedagógusoknak*, Kairosz Kiadó, Budapest 2013.

⁸⁴ Az arányok jelen estben nem lényegesek, csak egy közeget szerettem volna alkotni, amelyben vázolhatom elképzelésemet.

százalékokkal a vallási sokszínűséget szeretném kidomborítani egy világi iskolában, és talán egyedüli adat, amelyet hitelesnek tudnánk elfogadni, az az 5% aktív templomba járó katolikus lenne. Az oktatás két nyelven zajlik az iskolában, előkészítő osztálytól egészen tizenkettedikes osztályig. A kicsi diákok külön épületben tanulnak, az ötödik osztálytól felfele egy épületben. Heti egy hittanóra minden osztálynak, vallási csoportokra bontva, opcionális jelleggel. A plébános lelkiismeretesen felkészül az órára a katekizmusból és a hozzá tartozó magyarázatokból. Az órát látogatók száma óránként változó, 3% és 8% százalék között mozog.

A plébános, miután felmérte a terepet és meglátta lehetőségeit, missziós területnek kezdi tekinteni az iskolát. Kötelessége a rendelkezésre álló eszközöket mind bevetni a krisztusi tanítás átadásának érdekében, aktívan részt kell vegyen az iskola életében, ismernie kell anyagi helyzetét, a diákok és a tanárok családi hátterét, a tanárok egymás közti viszonyát és főleg a nem templombajáró katolikusok kilétét, sőt lehetőségeihez mértén támogatni az iskola infrastruktúrájának javítását.

Az iskolai könyvtár számára be kell szereznie a legalapvetőbb teológiai műveket, lelkiségi írásokat, regényeket és egy pár katolikus Bibliát is. A szünetek alkalmat jelentenek egy rövid beszélgetésre a diákokkal, a folyosón pedig kialakíthat egy lelkiségi hirdetőtáblát, melyre kifüggesztheti a plébánia és saját elérhetőségét, az iskolában tartózkodásának stabil időpontját, a plébániái hirdetéseket, amelyek érintik a diákokat, szentírási idézeteket, kifejező képeket, „provokatív” írásokat és a Szentatya megnyilatkozásait (természetesen ebbe belekapcsolhatja az ökuménia szellemében a többi lelkipásztort, hitoktatót is). Tudjuk, hogy az információ korában a fiatalok az internet világa által szerzik az információjuk nagyrészét, ezért fontos a virtuális világ által nyújtott lehetőséget is felhasználni.

A diákoknak alkalmat kell biztosítani a pappal való találkozásra, akár vallási jellegű; akár pedig egyszerű dialógusra, ez megoldható egy délután keretében egy erre kijelölt alkalmas teremben, kis csoportokban vagy pedig személyes beszélgetés formájában (közös programok szervezésének is lehet az alapja). A papnak lehetőségeihez mérten bibliaórákat kell tartania az iskolában, akár szakkör formájában, ahol beszélgetés formájában ismerteti a bibliakutatás mai állását, alkalmazva a Biblia tanítását a ma élő embernek életére, ezzel felébresztve a fiatalok figyelmét arra, hogy a Biblia életet hordoz és minden körülmények között aktuális marad. A kreativitás, a személyes hangvétel sokat számít.

Ki menne el – tehetjük fel a kérdést –: lehet, az első alkalommal senki, lehet, majd csak a tizedik alkalommal lesz egy-két diák. Ez attól függ, hogy a lelkipásztor képes-e a rendelkezésére álló lehetőségeket felhasználni, kíváncsivá, érdeklődévé tenni a diákokat. Ehhez pedig fontos a személyes jelenlét az iskolában.

Az iskolában tanító más felekezetű hitoktatókkal, de főleg ha papok, akkor az ökumenizmus szellemében fontos jó kapcsolatot ápolni, közös programokat szervezni, egymást jobban megismerni. Ez mind feltétele lehet annak, hogy a diákokban kialakuljon egy egészséges egyházkép.

Miért fontos? A szülők nevelői felelősségüket egyrészt átruházták az iskolákra, de az iskolai rendszer erre nem volt felkészülve. De a fiataloknak szüksége van fényre útjukon és ez a fény nem más, mint Krisztus, a pap Krisztus közvetítője az iskolákban, az élet értelmének bizonyítója. Az egyház feladata minden időben a Krisztushoz vezető út hirdetése, minden körülmények között a megváltozott világban az apostolokhoz hasonló munkát kell végezni, elmenni és megkeresni az elvesztett bárányt, ahogy Krisztus mondta.

A dolgozat ezen része nem megoldásokat kínál, hisz nincs egy mindenre alkalmazható séma, ami a biztos sikert garantálhatja, célom az volt, hogy felhívjam a figyelmet egy lehetséges missziós területre, amely a maga nehézségei ellenére számos lehetőséget rejt magában.

Befejezés

„Minden végben kezdet rejtezik”⁸⁵ – írja egyik versében T. S. Eliot. A posztmodern társadalmi rendszerek is egy kezdetet állítanak elénk, megpróbálnak, kihívnak és sürgetnek a változásra.

Tudom, hogy dolgozatomban nem nyújtottam forradalmi megoldást a posztmodern iskola kihívásaira, hanem csak egy általános sémát, így ez is egy a tucatnyi témával foglalkozó írás közül, hétköznapi, monoton és szürke. T. S. Eliot versrészletére hivatkozva reménykedve mondhatom, hogy dolgozatom vége egy kezdetet hordoz magában, egy kezdetet talán abban, aki olvassa és bennem, aki írta. Adja Isten, hogy úgy legyen!

⁸⁵ JÜRGEN MOLTSMANN: *Minden végben kezdet rejtezik. Kis reménytan*, 5.

Függelék

Generációkat összehasonlító táblázat					
			Gen C. ⁸⁶		
Generáció	Baby-boomer 1946–1964	X 1965–1979	Y 1980–1994	Z 1995–2010	Alfa 2010–
Mentalitás meg-határozó esemény⁸⁷	II. világ háború, gazdasági válság, diák lázongások, hippizmus, mozgásteremtés ⁸⁸	Csonka családok gyermekei, digitális forradalom ⁸⁹	Válság, terrorizmus, szegénység ⁹⁰ technika, korlátlan internet hozzáférés, klikkelő megoldás, okostelefon, virtualizálódás, Facebook, Youtube, Wikipédia, perszonális kommunikáció csökkenése, szubkultúra és a poláris kultúra	internet, gazdasági világválság, katonai konfliktusok, politikai vákuum, oktatási reform kudarcok, Youtube, Facebook, Wikipédia, szubkultúra, Cyber Sitter ⁹¹	CyberSitter Technika (Z-gen)

⁸⁶ Folyamatos kapcsolódó generáció – globális generáció kilakulását előidéző tényező.

⁸⁷ Megjegyzésként el kell mondanom, hogy ezek az események a generációk összeségét érintették, mégis specifikálni lehet egyes generációk mentalitására gyakorolt hatását.

⁸⁸ Vö. DALY ATTILA: Átok vagy áldás a posztmodern. Kultúránk dekadenciájának vagyunk a tanúi?, XVIII. EDTK Kolozsvár, 8–9.

⁸⁹ Vö. uo.,: 9–10.

⁹⁰ Vö. TARI ANNAMÁRIA: Y Generáció. Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs társadalomban, Jaffa kiadó, Budapest 2010, 24.

⁹¹ Homoki Andrea: Viharsarki nevelőszülők mint a posztmodern gyermekkor formálói in. Esély 2011/2, 86–109, 94–96.

Generációkat összehasonlító táblázat					
			Gen C:		
Generáció	Baby-boomer 1946–1964	X 1965–1979	Y 1980–1994	Z 1995–2010	Alfa 2010–
Társasági élet	Személyes kapcsolat, levél	Személyes kapcsolat csökkenés, email, sms, telefon (Facebook)	Virtuális barátok, személyes kapcsolat csökkenése	Online, virtuális, kapcsolatok,	kütyük által
Tekintély	intézményes tekintély	intézményes tekintély	morális, személyi tekintély	személyi tekintély	?
Fogyasztási szokások	szükséges	szükséges	státus fogyasztás	státus fogyasztás, tudatosság	szülők által meghatározott rend szerint
Internet	bizalmatlanság	munka	munka, szórakozás, tanulás	munka, szórakozás, tanulás, önkifejezés	?

**JACQUES LE GOFF: *Az értelmiség a középkorban*,
Osiris Kiadó, Budapest 2000, 5-245.**

A könyv szerzője, Jacques Le Goff, 1924. január 1-jén született és 2014. április 1-jén halt meg, az Annales iskola harmadik generációjához tartozó francia középkortörténész. A magyar olvasóközönség előtt hosszú ideig a legismertebb műve *Az értelmiség a középkorban* volt. Apja Jean Le Goff, angoltanár, republikánus beállítottságú, ezzel szemben édesanyja hívő katolikus volt. Jacques Le Goff saját bevallása szerint apja viselkedésének megértése okán terelődött a történelemtudomány felé: arra lett kíváncsi, hogyan lehet egy társadalmat modellezni egyes mentalitások és magatartások megértésén keresztül.

A könyv első kiadására 1957-ben Párizsban került sor, majd a második kiadás 1985-ben látott napvilágot. A magyar kiadás Klaniczay Gábor és Láng Benedek fordítása

francia eredetiből és az Osiris könyvkiadó gondozásában, 2000-ben jelent meg.

Le Goff a könyv hosszúra sikerült előszavában egy rövid összefoglalót nyújt a történelemtudomány újabb megállapításairól a témájával kapcsolatban, művének hiányosságait pedig egy részletes bibliográfiával orvosolja, fejezetekre bontva a könyv végén.

„Esszéje” három részre oszlik: az első részben a 12. századi értelmiségi réteg kialakulásának történetét ismerteti, a másodikban a 13. századi autonóm egyetemek és az értelmiség kialakulását, az utóbbinak nemességre való törekvését, és végezetül a folyamat végkifejletét, a humanista megjelenését a dezurbanizációs folyamattal egybekötve. Nyelvezete olvasmányos, érdekfeszítő, bár néhol túl részletes, de ettől el-

tekintve jól végigkövethető. Borítóját tekintve sablonos, de nem ez határozza meg a könyv tartalmát.

Fontos megjegyezni, hogy a szerző azon törekvése kiolvasható művéből, hogy az egyház szerepét kibővítsé, sőt egyenesen elvitatja tevékeny közreműködését az egyetemi értelmiség kialakulásában. A történelmi hitelesség kedvéért fontos tudni, hogy az egyház a középkorban, mind társadalmi, mind pedig világi, politikai, gazdasági és katonai téren a fejlődés katalizátoraként szolgált.

Le Goff bevallja, hogy középkori környezetben értelmiségiről beszélni anakronizmus, hisz a fogalom a 19–20. század produktuma, de hozzáteszi, hogy alkalmazható, hisz a modern értelmiségi eszme kialakulásának első fázisa a 12. században kialakult városi értelmiségi réteg volt, így felfedezhető egy folyamat az elmélkedő értelmiségitől, a racionalis, majd emocionális értelmi-

ségitől a 19. század szalonértelmiségi réteg kialakulásáig.

A könyv a 12. századi értelmiségi réteg kialakulásának előtörténetét, körülményeit, hatásait tárgyalja a 13. századi skolasztikus rendszer megszületésétől egészen a 14–15. századi hanyatlásig, átalakulásig.

A 12. században kialakult értelmiségi réteg szorosan egybefonódik az urbanizációval, a kereskedelem fellendülésével és az egyház megerősödésével, magához vonzó, kultúraformáló jellegével. Le Goff tagadja azon megközelítést, mely szerint beszélhetünk történelmi hitelességgel egy Karoling reneszánszról egy olyan környezetben, ahol a tudás hatalmi célokat szolgált, az eszközök pedig anyagi értékkonzerváló jelleggel rendelkeztek.

A könyvek luxuscikknek számítottak, a kalligráfia szépsége pont a kultúrszegénységre vall, hisz a szerzetesek számára nem a tartalom volt a hangsúly, hanem azon, hogy másolva, Istent dicsőítve vezekeljének.

Három jól körülhatárolható társadalmi rend különíthető el: a dolgozó jobbágyok, az imádkozó klerikus (szerzetes) és az őket védelmező nemesek rendje. A 12. századi értelmiségi réteg kialakulása előtt a tudománnyal foglalkozók csak másodrangú feladatuknak vélték ezt az elsődleges lekipásztóri, adminisztratív feladataik mellett, lásd Alkuint, Nagy Károly főtitkviselőjét vagy kultúrminiszterét, Loup de Ferrières apátot.

A szerzetesi, püspöki vagy palotai iskolák zárt képzésben részesítették növendékeiket. Tisztviselőket, klerikusokat, papokat neveltek ki, a 817-es bencés reform következtében bezárták kolostori iskoláikat a nagyközönség előtt.

A 12. századi városok kialakulása előtt is beszélhetünk ugyan európai városokról, ezek többnyire a Nyugat-Római Birodalom maradványvárosai, püspöki és katonai városok. A 9–10. században a keleti birodalmakkal folytatott kereskedelem által megnövekedett

a jelentősége, és kezdetét vette egy erős urbanizációs folyamat, ez pedig megteremtette egy új munkás réteg kialakulásának feltételeit, a „kézműves értelmiségiét”, akik elsősorban kereskedők voltak. A változások kulturálisan formáló faktorrá tették Galliát.

A Karoling kor egyik legnagyobb gondolkodója, Johannes Scotus Eriugena munkássága csak a 12. században lett újra felfedezve, és értéket tulajdonítva hozzá, köztudatba került a „*Septem artes liberales*.” A 12. századra jellemző a régi auktorok ismételt felfedezése, utánzása.

Arab hatásra visszatértek Európába az elveszettnek hit arisztotelészi művek, így egy erőteljes fordulat vette kezdetét az arisztotelészi alapokon nyugvó filozófia kialakulásában. Mivel a műveltség nyelve a latin volt, a görögöt elfelejtették, ezért fontossá vált az eredeti művek lefordítása latinra. Említésre méltó Petrus Venerabilis cluny-i apát azon törekvése, hogy a Korán lefor-

dítása által nem csak harctéren, de intellektuális szintén is szembe kell szállni a muzulmánokkal.

Egy máig tisztázatlan, és a nagyközönség előtt ismeretlen értelmiségi rétegről is szót ejt Le Goff, a goliard-okról, akik az egyház szemében szálkát jelentettek saját bevallásuk szerint, pedig kutató, kereső, gúnyos értelmiségi réteg volt. A goliardok gúnyos magatartása eszközként szolgál a szerzőnek arra, hogy ezáltal egy erős egyházkritikát fogalmazzon meg. „Midőn eljövend az ember fia a mi fenségünk trónusához, először ezt mondjátok neki: Barátom, mi végre jöttél? S ha ő ahelyett, hogy megnyitná zsebét, kitartóan kilincsel tinálatok: vessétek ki a külső sötétség mélyére.” (53) „Az Oroszlán pápa mindent felfal, ami az útjába kerül; a Tehénpüspök, a nagyétkű pásztor eleszi a füvet a bárányai elől; a főesperese a Hiúz, aki megszimatolja a vadat; az esperes a Vadászkutya, aki lecsap a zsákmányra. ...”(55)

A skolasztika kialakulását elősegítő értelmiségi Abelardnak, a dialektika lovagjának kalandos történetének ismertetésére is vállalkozik a szerző, amelyben kitér Szent Anzelmmel folytatott vitájára, a modern logika alapjainak lefektetésére, teológiai pályafutására, kalandos szerelmi életére Heloise-vel, és végső küzdelmére. Abelard Clairvaux-i Szent Bernát ellen folytatott vitájában alul marad, Bernát elérte Abelard kiközösítését, de Petrus Venerabilis közreműködésével, Szent Bernáttal és az egyházzal kibékülve halt meg.

Továbbá a 13. századi egyetemi élet viszontagságaira reflektál a szerző, melyben az egyházi és a világi hatalom ellen történő autonomitásának kivívását tárgyalja. Az egyetemek az egyházi fennhatóságtól való szabadulásért a világi hatalomhoz fordultak, amikor pedig a világi hatalmak elnyomása alá kerültek, az egyházhoz fordultak vissza segítségért. Az egyház felismerte

az egyetemek fontosságát és tudatosan támogatta is. A 13. században kezdetét vette az egyetemi városok fellendülése által egy multikulturális közeg kialakulása.

Le Goff fontosnak tartja, hogy ismertesse a tananyagot, az oktatás és a vizsgák menetét. A bolognai doktornak két vizsgát kellett letennie: először a tényleges vizsgát, majd a nyilvánost. A vizsga menete a következő: a jelöltet bemutatják a rektornak és kijelentik róla, alkalmas, hisz teljesítette a státútumban előírtakat, ezt megelőzően egy héttel bemutatták a főesperesnek (kancellárnak) is. A vizsga reggelén meghallgatta a Szentlélek-misét, ezt követően a doktorok tanácsa elé járult, két kommentálandó szövegrészt kapott, hazament, kidolgozta és aznap este felolvasta, majd a felmerülő kérdésekre válaszolt. A tanács szavazás útján döntött és a főesperes hirdette ki az eredményt. Ha sikeresen vizsgázott, elkísérték a székesegyházba, ahol előadást kellett tartania a társai-

nak, ezt követően a főesperes ünnepélyesen beiktatta a magiszterek közé.

Érdekességként elmondható, hogy a gólyabál első hiteles történelmi feljegyzése a 15. századból való, az ún. *Manuale Scolari*um-ban örökítették meg, melyben kifejezésre kerül a beavató szertartás jelentősége, a földműves, műveletlen élet felhagyása és egy új élet kezdetének szimbolikája.

Az eszközök átalakultak, a könyvek formája egyszerűsödött, kialakult a gótikus minuszcula, melynek célja a gyorsírás, így áttértek a praktikusabb lúdtollal való írásra. Az értelmiségi réteg kiszakadt abból a környezetből, amely tagjának vallotta magát a 12. században, a 13. századi értelmiség többé már nem kezeli munkás, kialakul egyfajta elitarianizmus a körükben. Az egyetemeken a világi szellem kezd uralkodni, a magiszterek hatalmas vagyonra és birtokokra tesznek szert. Létrehozzák saját társadalmi rendjüket, az értelmiségi réteget.

A világi magiszterek és a szerzetesek között vita alakul ki, elsősorban azért, mert a szerzetesek ingyen tanítottak, így elcsábították a diákokat azoktól a magiszterektől, akiknek fizetni kellett. Másodsorban azért, mert nem tarják be a tudományos fokozatok elérésének menetét és a státusz által megkövetelt életvitelt.

Fordulatot idézett elő a prosperáló egyetemi városokban a pestisjárvány, a demográfiai katasztrófa, a nemesfémipar akadozása. A válság következtében az egyetemi magiszterek, hogy megőrizték a maguknak önkényen kivívott nemesi státuszukat, az oktatás díját emelték, a szegény diákokat elküldték, a doktorok egyben nepotizmusba estek, biztosítva a kontinuitást családjuk számára a magiszteri szék betöltésére. Az új nemes értelmiség hatalmas vagyona fokozatosan elfogyott. A társadalmi változások kialakítottak egy új értelmiségi réteget humanista jelleggel, amely nem a skolasztikus logikában és dia-

lektikában talál magára, mivel számára a filozófia a művészetekben fedezhető fel.

Összegezve elmondhatom, hogy a könyv olvasása lehetővé teszi a biztosított számomra történelmi ismereteimnek fellelevenítéséhez, hisz a szerző elmulasztja az ok-okozati összefüggések feltárását, annak ellenére, hogy figyelme szerteágazó témájával kapcsolatban. Ajánlani tudom a könyvet azok számára, akik betekintést akarnak nyerni az általunk is ismert egyetemi rendszerek kialakulásának, szertartásainak, eszközeinek múltjába. A könyv olvasása után elmondhatom, hogy az általunk előszeretettel látogatott egyetemi programok évszázados hagyományokra nyúlnak vissza, de ezt kevesen tudják, így a könyv alapmű minden egyetemista, egyetemre készülő és professzor számára, hogy jobban megismerje annak a környezetnek, hagyományainak a múltját, amelyben él.

Daly Attila